

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Zita Kadlecová

**Edvard Beneš a slovenské osobnosti v počátcích
druhého československého odboje**

Edvard Beneš and the Slovak personalities at the beginning of
the Second Czechoslovak resistance

Praha 2010

vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Kocian, CSc.

Poděkování

V úvodu této práce bych ráda poděkovala doc. PhDr. Jiřímu Kocianovi, CSc. za vedení mé bakalářské práce, cenné připomínky a čas strávený při konzultacích. Jeho vstřícného přístupu i mnoha profesionálních rad si velmi vážím. Dále děkuji PhDr. Zlatici Zudové-Leškové, CSc. za odbornou konzultaci a její podněty k úvahám nad zpracovávanou problematikou, především v souvislosti se slovenskými osobnostmi exilu. Poděkování patří i PhDr. Janu Němečkovi, DrSc. za upřesnění pohledu na aktivity emigrace v Londýně. V neposlední řadě děkuji také doc. Evě Broklové, DrSc. za radu ohledně výběru literatury.

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne 21. května 2010

Podpis:

Anotace

Předkládaná práce se soustředí na výklad vybraných otázek z dějin české politiky z období počátků druhého československého odboje v Paříži a v Londýně v letech 1938-1941. Výklad bude zaměřen na proměny české politiky a programů odboje v období od abdikace prezidenta Edvarda Beneše na podzim 1938 po definitivní uznání československé exilové vlády v Londýně v červenci 1941. Práce je též pokusem o analýzu vztahů mezi významnými osobnostmi československé emigrace ve vymezené době, konkrétně mezi E. Benešem a vybranými slovenskými politiky a diplomaty – Š. Osuským, M. Hodžou a J. Papánkem. Chronologicky sleduje průběh událostí v emigraci a zaměřuje se především na aktivity spojené s výše jmenovanými osobami a zlomové okamžiky vývoje zahraniční akce. Cílem práce je ukázat též jak mohly interakce mezi těmito osobnostmi, ať v kladném nebo záporném smyslu, ovlivnit program a činnost odboje, personální i organizační strukturu exilových orgánů či postoje zahraničních politiků k československému exilu. Při zpracování tématu jsem vycházela zejména z odborné politologické a historické literatury, z edic dokumentů a z pamětí přímých účastníků.

Klíčová slova: česká politika, československé státní zřízení v zahraničí 1938-1945, český a československý exil, druhý československý odboj, E. Beneš, M. Hodža, Š. Osuský, J. Papánek

Abstract

This work focuses on the period since the abdication of President Edvard Beneš in the autumn of 1938, after the definitive recognition of the Czechoslovakian government in exile which was in London in July 1941. It attempts as much as possible to describe and analyze the relationships among the important personalities of the second Czechoslovak resistance during a specific period of time, specifically between E. Beneš and some selected Slovakian politicians and diplomats, namely, Š. Osuský, M. Hodža, and J. Papánek. The course of events while in exile are chronologically followed with the added focus primarily on activities related to the above mentioned persons and significant aspects of foreign activities. The aim of this research is to show how the interactions between these persons, whether positive or negative sense affect the activities of the members of resistance in exile, the structure of the exile institutions, the attitudes of foreign governments and politicians, their policy development, and the results of their efforts. When dealing with the subject, the recollections, and the memories of the witnesses and participants, documents, and critical editions of related works with similar content will be examined in order to provide the most complete picture of events at that time in history.

Keywords: Czech politics, Czechoslovak state establishment abroad 1938-1945, Czech and Czechoslovak exile, the second Czechoslovak resistance, E. Beneš, M. Hodža, Š. Osuský, J. Papánek

Seznam zkratek

AV ČR	– Akademie věd České republiky
ČIS	– Československá informační služba
ČNR	– Česká národní rada
Č-SNR	– Česko-Slovenská národní rada
ČSNRA	– Československá národní rada v Americe
ČSNV	– Československý národní výbor
ČSR	– Československá republika
ČTK	– Československá tisková kancelář
FO	– Foreign Office
KSČ	– Komunistická strana Československa
NR	– Národní rada
NSSE	– Národní svaz slovenských evangelíků
NV	– Československý národní výbor
PÚ	– Politické ústředí
SN	– Společnost národů
SNR	– Slovenská národní rada
SNS	– Slovenské národní sdružení
SR	– Státní rada
SSSR	– Svaz sovětských socialistických republik
USA	– Spojené státy americké

Obsah

1. Úvod.....	8
1.1 Stav výzkumu	10
2. Od abdikace k ustavení druhého odboje v USA	16
2.1 Působení Edvarda Beneše ve Spojených státech amerických	17
2.2 Krajanská Amerika jde s Benešem	21
3. Počátky odboje v Evropě, především ve Francii	25
3.1 Souvislosti vzniku ČSNV	27
3.2 Opoziční aktivity v odboji	34
4. Benešova činnost v Londýně před porážkou Francie	39
4.1 Přípravy evakuace a přesun do Velké Británie	40
5. Soustředění odboje ve Velké Británii	43
5.1 Přípravy k uznání prozatímní vlády.....	44
5.2 Prozatímní státní zřízení v exilu	46
5.3 Postavení Š. Osukého ve Velké Británii	49
5.4 Mezidobí Hodžova působení v odboji.....	40
5.5 Úsilí E. Beneše o definitivní uznání	53
6. Další vývoj v exilu.....	57
7. Závěr	59
Jmenný rejstřík.....	63
Fotografická příloha.....	68
Seznam zdrojů.....	70

1. Úvod

Tématem práce je druhý československý zahraniční odboj se zaměřením na osobu prezidenta Edvarda Beneše a některé slovenské exilové osobnosti – Štefana Osuského, Milana Hodžu a Jána Papánka, jejichž aktivitám v československé zahraniční akci se věnují některé články v odborné literatuře. Vztahy mezi nimi a Benešem nejsou však v širším měřítku příliš známé. Předkládaná práce se soustředí na výklad vybraných otázek z dějin české politiky z období počátků druhého československého odboje v USA, Paříži a Londýně v letech 1938-1941. Pozornost bude soustředěna především na proměny české politiky a programů odboje v období mezi Benešovou abdikací v říjnu 1938 a létem roku 1941, kdy bylo československé exilové státní zřízení definitivně uznáno velmocemi. Snahou je přispět k poznání těchto otázek a připomenout některé důležité politické a historické okolnosti v tomto, pro Československo kritickém období existence druhé republiky, následných událostech března 1939, a poté i propuknutí druhé světové války. Cílem práce je na pozadí zmíněných událostí zprostředkovat současný výklad a pohled na interpersonální vztahy mezi jednotlivci rozdílných názorů ohledně budoucí podoby československého státu a o cestě k jeho obnově.

Tato diskontinuitní etapa československé politiky znamenala krystalizaci postojů jednotlivých účastníků odboje, jak z hlediska původní stranické příslušnosti či názorového směřování, tak z hlediska přístupu k národnostní otázce a státoprávnímu uspořádání obnovené republiky. Vztahy E. Beneše a Slováků v exilu fungovaly částečně jako různé spory, ale také jako spolupráce uvnitř jedné československé „skupiny“, příkladem druhé možnosti může být vztah Beneše a Papánka. Československý exil byl ovlivněn i přístupem klíčových mocností vůči němu, třetí plochou bylo především Benešovo vůdčí postavení, podpora byla zřejmá zejména od USA, ze strany Velké Británie však až po výměně politických reprezentací. Po dlouhé měsíce let 1939-1940 ovšem představovaly největší komplikace postoje Francie a Velké Británie jejichž politické reprezentace byly vedeny signatáři Mnichovské dohody ze září 1938.

Představy Beneše, Osuského a Hodži se střetávaly nejen v otázkách uspořádání exilu, ale i v otázkách budoucí podoby obnovené republiky, neshodli se na vůdčí osobě československé zahraniční akce, stěžejní orientaci odboje, tedy s kterou mocností újeji spolupracovat, ani na struktuře a složení exilových orgánů.

Součástí sporů bylo i postavení Slovenska a Slováků v budoucí republice, a také směřování v poválečné zahraničněpolitické oblasti.

Velký význam pro postavení odboje mělo postupné formování exilových institucí, zpočátku šlo o Československý národní výbor ve Francii, po němž následovala fáze jasnější institucionalizace československé politiky v rámci zahraniční akce, která se soustředila ve Velké Británii, a kde se pokračovatelkou ČSNV stalo prozatímní, a později také definitivní, státní zřízení v emigraci. Společně s vývojem exilových orgánů se měnil i vliv a postavení jednotlivých osobností, když například Osuský postupně své pozice ztrácel, původně domácí politici jako J. Šrámek, H. Ripka či L. Feierabend je naopak získávali. Obhajoba nároku Čechoslováků na stát po březnu 1939 byla úzce spojena s teorií kontinuity. Zatímco většina aktivní emigrace se připojila k Benešovu táboru hájícímu teorii právní a politické kontinuity s první republikou, která nikdy ústavně nepřijala Mnichov, tak vyslanec Š. Osuský prosazoval tzv. vyslaneckou teorii, jež kontinuitu vázala na druhou republiku a jí stále věrné vyslance s ním samotným v čele.

V celé práci jsou zlomové okamžiky činnosti exilu sledovány chronologicky a text je horizontálně členěn. Témata prolínající se více fázemi sledovaného období, například již připomenutá teorie kontinuity či spory o autonomii Slovenska, jsou zmiňována ve více kapitolách, stejně jako otázka vztahů mezi hlavními aktéry. Metodologicky práce vychází ze současných metod a poznatků politologie a historiografie.

Již v úvodu práce jsou představeny relevantní materiály k této tématice, ať již jde o dochované dokumenty, vzpomínky přímých účastníků těchto událostí nebo dosud vydané kritické studie. Na jednotlivé události lze nahlížet různě, jejich vyznění je ovšem výrazně ovlivněno osobním pohledem přímých účastníků. Právě osobní vzpomínky byly jedním z důležitých zdrojů práce, události v exilu jsou však vnímány spíše v rámci osobních vztahů, a snahou je najít jak konfliktní linie mezi osobnostmi odboje, tak i postoje, které je sbližují.

Odchod E. Beneše do exilu a počátky formování zahraniční akce ve Spojených státech jsou zpracovány v první části práce. Benešovy nepolitické a později politické aktivity směřovaly k obnově republiky, v tom mu v USA významně pomáhali J. Papánek, vyslanec V. Hurban a zástupci mnohých krajanských organizací. Následující kapitola se zabývá utvářením odbojového centra v Evropě, zejména na území Francie, činností zdejšího československého vyslance Osuského,

ale také blízkých Benešových spolupracovníků, jako byli Hubert Ripka, Eduard Outrata či Jan Šrámek. V Evropě se zpočátku úsilí exilu soustředilo na vytvoření zahraniční armády a vlády, podrobněji jsou rozvedeny události spjaté s formováním ČSNV a jeho opozičních institucí jako SNR či Č-SNR, jež vznikly převážně z iniciativy M. Hodži.

Další oddíl přibližuje kritický okamžik spojený se změnami v exilu, porážku Francie, evakuaci Čechoslováků i přesun centra rezistence do Londýna. Průběh vyjednávání Beneše s Hodžou, a Osuského postupnou ztrátu pozice v exilu obsahuje předposlední kapitola. Ve stejné době dochází k transformaci NV v prozatímní vládu a ustavení Státní rady. Důležitou součástí všech probíhajících procesů v odboji jsou snahy vyjednat definitivní uznání velmocemi, upřesnit postavení prezidenta v exilovém zřízení, ale i spory uvnitř exilových institucí vznikající často kolem osoby Š. Osuského. Události po definitivním uznání československého státního zřízení v emigraci jsou popsány pouze ve zkratce a mají jen naznačit další směřování odboje, ať jde o odchody Slováků z exilových orgánů, vývoj a uspořádání státního zřízení či orientaci československého odboje na východ.

Cílem práce je analyzovat vztahy a interakce mezi vybranými aktéry odboje ovlivňující jeho vývoj, struktury a směřování. Současně bude sledovat důvody jejich souhlasného či negativního postoje vůči Benešovi a jeho skupině, motivy Hodžova chování a jeho strategie v emigraci, a jak poměry mezi odbojovými činiteli ovlivnily jejich vazby na jednotlivé mocnosti. Mohl být nesoulad mezi Čechy, respektive Čechoslováky, a Slováky v odboji ovlivněn specifickým složením slovenské reprezentace v exilu? Bylo by velmi odvážné analyzovat Benešovu osobnost, ale můžeme se pokusit o krátké aktuální zhodnocení v souvislosti s Benešovým jednáním v exilu.

1.1 Stav výzkumu

Témata Edvarda Beneše a jeho působení ve druhém odboji, stejně jako československý exil za druhé světové války, byla částečně zpracována brzy po válce a nového rozsáhlého výzkumu se jim dostalo v posledních dvaceti letech. Vydáno bylo několik průlomových prací, a zpracování se dočkaly i dosud nedostupné archivní materiály.

Rozsáhlé materiály lze nalézt v archivech zpřístupněných po roce 1989. Komplexními fondy disponuje Archiv Ústavu T.G. Masaryka při Masarykově ústavu a Archivu AV ČR v Praze, kde se jedná o tzv. Benešův archiv, zaměřující se na Benešovo působení v Londýně, dále fondy číslo 37, 38 a 40. První dva jmenované zahrnují dokumenty ke vzniku ČSNV a fungování prozatímního státního zřízení v emigraci, fond 40 obsahuje kromě dokumentů k této problematice také materiály k mezinárodnímu uznání ČSNV a exilové vlády. Písemnosti z londýnského období jsou uloženy v Archivu ministerstva zahraničních věcí v Praze. Pozůstalosti některých osobností odboje¹ lze nalézt v Archivu Národního muzea v Praze a doplňující údaje jsou v Archivu Kanceláře prezidenta republiky v Praze nebo ve Vojenském historickém archivu v Praze. Některé z dochovaných dokumentů spravuje Národní archiv v Praze.

Mnohé z materiálů se nacházejí také v zahraničí, a to především v zemích, kde byly soustředěny osobnosti emigrace, jde například o Hoover Institution Archives ve Stanfordu, Library of Congress ve Washingtonu nebo Public Record Office v Londýně.

Základní dokumentaci publikoval za války sám E. Beneš v dílech *Tři roky druhé světové války* a později *Šest let exilu a druhé světové války*.² Zajímavý pohled na problematiku, především z právního hlediska poskytují práce Benešova tajemníka a poradce Eduarda Táborského, a nově také analytické práce Jana Kuklíka.³

Jedním z významných zdrojů, ze kterých lze čerpat jsou paměti přímých účastníků zahraničního odboje, z nichž nejdůležitějšími jsou jistě Paměti Edvarda Beneše. Tradičně byly vydávány ve dvou částech – Mnichovské dny a Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství. První vydání druhého dílu pochází již z poválečných let, a zatím posledním vydáním je třídílná verze editovaná historikem Milanem Haunerem, která obsahuje také některé dříve nepublikované části.⁴ O původní verzi Mnichovských dnů s Benešem diskutovali J. Smutný a P. Drtina. Exilové dění popisují ve svých pamětech i P. Drtina a L. Feierabend, kteří tím

¹ Například E. Beneše, M. Hodži, Z. Fierlingera nebo R. Bechyněho.

² BENEŠ, E. *Tři roky druhé světové války*. 1942.; BENEŠ, E. *Šest let exilu a druhé světové války*. 1946.

³ TÁBORSKÝ, E. *Pravda zvítězila*. 1947.; TÁBORSKÝ, E. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*. 1993.; KUKLÍK, J. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945*. 1998.; KUKLÍK, J. *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940*. 1996.

⁴ BENEŠ, E. *Paměti*. 1947.; BENEŠ, E. *Paměti 1938-45*. 2008.

poskytují svůj osobnější pohled na tehdejší události.⁵ Přitažlivý náhled na zahraničněpolitické aspekty poskytuje kniha diplomata Vojtěcha Mastného, který působil dlouhou dobu jako vyslanec v Itálii a Německu.⁶

Mnohé z pamětí exilových činitelů vyšly v poválečném období, řada z nich je vydávána v reedicích nebo jsou přepracovávány po roce 1989, a zároveň jsou analyzovány dosud nepublikované záznamy vycházející z osobních archivů exulantů.⁷ Při zpracování této problematiky autoři často využívají osobní fond Benešova archiváře Jana Opočenského, obsahující spíše materiály souvisící s jeho diplomatickým a politickým působením. Nejnovějším zpracováním Opočenského deníků je kritická edice zpracovaná J. Čechurovou, J. Kuklíkem, J. Čechurou a J. Němečkem.⁸ V posledních 20 letech je možno použít také materiály ze zahraničních archivů, jenž je ovšem třeba komparovat například s texty z osobního fondu Edvarda Beneše nebo z archivu Ústavu T.G.Masaryka AV ČR.

Dalším podstatným zdrojem jsou kriticky zpracované edice dokumentů, přičemž první z nich vycházely v šedesátých letech 20.století, a další v posledních letech.⁹ Od počátku 90.let začala být progresivně uvolňována dokumentace dříve nepřístupná, což v kombinaci s již přístupnými zdroji, jako jsou například deníky či paměti přímých účastníků, znamenalo podstatné rozšíření použitelné dokumentační základny. Mnoho souhrnných studií a prací společně publikovali soudobí autoři Jan Kuklík a Jan Němeček, kteří se také podíleli na několika edicích dobových dokumentů.¹⁰ Činnosti E. Beneše za druhé světové války byly věnovány průběžně vydávané tituly v rámci knihovny Společnosti Edvarda Beneše.¹¹

Publikace vydávané po roce 1948 musely respektovat tehdejší vnitropolitické i mezinárodněpolitické poměry, což mohlo mít vliv na jejich faktické vyznění, toto

⁵ DRTINA, P. *Československo můj osud*. 1991.; FEIERABEND, L. K. *Politické vzpomínky I. + II.* 1994.

⁶ MASTNÝ, V. *Vzpomínky diplomata*. 1997.

⁷ Například TÁBORSKÝ, E. *Pravda zvítězila*. 1947.; BENEŠ, E. *Paměti*. 1947.; KLÁTIL, F. *Jak to bylo v Paříži*. 1944.; BENEŠ, E. *Paměti 1938-45*. 2008.; FIERLINGER, Z. *Ve službách ČSR : Díl I a 2*. 1951 a 1948.

⁸ ČECHUROVÁ, J., KUKLÍK, J., ČECHURA, J., NĚMEČEK, J. *Válečné deníky Jana Opočenského*. 2001.

⁹ Například *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943 I*. 1966.; *Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940-1945*. 2005.; NĚMEČEK, J., et al. *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940*. 2002.; *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945*. 1998.

¹⁰ Například KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Hodža versus Beneš*. 1999.; KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004.; *Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940-1945*. 2005.; NĚMEČEK, J., et al. *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940-1941*. 2006.

¹¹ Například BENEŠ, B. *Amerika jde s námi*. 1998.

se zřejmě promítlo i do knihy Bohuslava Laštovičky.¹² Historiograficky přesným dílem o pomnichovských letech je rozsáhlá práce Jana Křena ze šedesátých let 20.století, která je však také poznamenána dobou svého vzniku a omezeným přístupem ke zdrojům.¹³ Autor tehdy nemohl využít Osuského a Hodžovy materiály. Stejnému tématu se věnoval i Eduard Tábořský, jenž navíc disponoval rozsáhlým archivním materiálem, a ve výsledku se postavil zcela na stranu E. Beneše.¹⁴ Naopak Osuského pohled přináší souborná práce Slavomíra Michálka, který primárně použil Archiv Hooverova institutu.¹⁵ Tendenciější pohled na osobu Edvarda Beneše nabízí ve svých pracích Josef Kalvoda.¹⁶ Vztah Beneše a slovenských exilových politiků zpracoval i Jan Rychlík, přestože v těchto kapitolách své knihy zčásti použil teze jiných autorů (od J. Křena a z Benešových Pamětí).¹⁷

Opakovaně zpracovávané je i téma protibenešovské opozice v Paříži a v Londýně reprezentované spory Beneše s Hodžou a Osuským, které probíhaly v osobní i politické rovině. O aktivitách této opozice v exilu bylo vydáno tiskem několik publikací, jejichž autory byli aktéři druhého odboje,¹⁸ v poslední době šlo také o kritické práce soudobé historiografie, například Proti Benešovi!. Stejně téma nahlíží z neobvyklého zorného úhlu souhrnná práce Zbyňka Zemana, který ve spolupráci s Antonínem Klimkem napsal Benešův kritický politický životopis vydaný v roce 1997 anglicky v Oxfordu a v roce 2000 také v češtině.¹⁹ Autor hojně využíval tuzemských archivních zdrojů, a neopominul ani jistou problematičnost postavení EB v emigraci. Kromě již zmíněných prací nelze přehlédnout ani nejnovější obsáhlý Benešův dvoudílný životopis od Jindřicha Dejmka.²⁰

Vývojem Benešovy postupné orientace na východ se zabýval Toman Brod, jehož kniha byla vydána v reedici, a který se také pozastavuje nad Benešovými sympatiemi k levici.²¹ Benešovu „směřování na východ“ se ve svých kritických esejích věnoval i původem český historik Josef Kalvoda. K této tématice byly také

¹² LAŠTOVIČKA, B. *V Londýně za války*. 1960.

¹³ KŘEN, J. *Do emigrace*. 1963.; KŘEN, J. *V emigraci*. 1969.

¹⁴ TÁBORSKÝ, E. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*. 1993.

¹⁵ MICHÁLEK, S. *Diplomat Štefan Osuský*. 1999.

¹⁶ KALVODA, J. *Z bojů o zítřek*. 1998.

¹⁷ RYCHLÍK, J. *Češi a Slováci ve 20. století*. 1997.

¹⁸ Například FEIERABEND, L. K. *Politické vzpomínky I. + II*. 1994.; TÁBORSKÝ, E. *Pravda zvítězila*. 1947.

¹⁹ ZEMAN, Z. *Edvard Beneš*. 2000.

²⁰ DEJMEK, J. *Edvard Beneš*. 2008.

²¹ BROD, T. *Osudný omyl Edvarda Beneše 1939-1948*. 2002.

zpracovány československo-sovětské diplomatické dokumenty.²² Na první funkční období Státní rady se zaměřil Vojtěch Šustek.²³

Čeští a slovenští diplomaté se nestávali často námětem pro zpracování, jistou výjimku však tvoří například Milan Hodža, jehož působením v zahraničním odboji se zabývá kniha Hodža versus Beneš. Nebývalý zájem Hodža vzbuzuje mezi slovenskými historiky i některými politology, jednak jako nejvýraznější oponent Edvarda Beneše a jednak jako architekt federativního uspořádání střední Evropy.²⁴

Oproti počtu prací vydávaných v České republice je jich na Slovensku vydáváno méně, ovšem od poloviny devadesátých let vychází více historických prací orientovaných na významné slovenské politiky a diplomaty především v nakladatelství VEDA.²⁵ Významným slovenským historikem mladší generace je Slavomír Michálek, který se ve svých výzkumných pracích zaměřil na vyslance v Paříži Štefana Osuského a diplomaty Jána Papánka a Juraje Slávika, přičemž čerpal zejména z osobních archivních materiálů v USA.²⁶ Přelomovým dílem byl výběr dokumentů Ján Papánek za vojny Edvardu Benešovi, a to nejen kvůli prozatím nepříliš rozsáhlé knižní publikaci dříve neanalyzovaných dokumentů.²⁷

Tématiku československého zahraničního odboje neopomíjí ani politologická literatura, která se jím většinou zabývá v rámci souhrnných publikací zaměřených na vývoj určitého prvku politického systému, jako jsou politické strany nebo politické instituce v delším časovém údobí. Politické uspořádání zahraničního odboje včetně prozatímního státního zřízení v emigraci je zmíněno v přehledové publikaci Politický systém českých zemí 1848-1989²⁸ mapující vývoj politického systému v české historii. Pohled na exilové osobnosti v rámci výkladu proměn politického stranictví nabízí dvojdílná publikace Politické strany²⁹, zpracovaná kolektivem autorů pod

²² *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945*. 1998.

²³ ŠUSTEK, V. Státní rada v Londýně v letech 1940 - 1941. In *Sborník archivních prací Roč.44 č.2*. 1994.

²⁴ Například LUKÁČ, P. *Milan Hodža v zápase o budoucnost' střednej Európy v rokoch 1939 - 1944*. 2005.

²⁵ Například MICHÁLEK, S. *Ján Papánek - politik, diplomat, humanista*. 1996.; MICHÁLEK, S. *Diplomat Štefan Osuský*. 1999.; LUKÁČ, P. *Milan Hodža v zápase o budúcnosť strednej Európy v rokoch 1939 – 1944*. 2005.; PEKNÍK, M., et al. *Milan Hodža*. 2002.

²⁶ MICHÁLEK, S. *Diplomat Štefan Osuský*. 1999.; MICHÁLEK, S. *Ján Papánek - politik, diplomat, humanista*. 1996.

²⁷ *Ján Papánek za vojny Edvardovi Benešovi*. 1997.; *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. 1998.

²⁸ BALÍK, S.; HLOUŠEK, V.; HOLZER, J.; ŠEDO, J. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 2003.

²⁹ MALÍŘ, J.; MAREK, P., et al. *Politické strany : I.díl Období 1861-1938*. 2005.; MALÍŘ, J.; MAREK, P., et al. *Politické strany : II.díl Období 1938-2004*. 2005.

vedením Jiřího Malíře a Pavla Marka, jejíž součástí jsou informace o působení jednotlivých stran v emigraci.

Problematice zahraniční politiky ve vztahu k československé emigraci v období druhé světové války se věnovali i zahraniční autoři, což pomohlo ozřejmit některé reakce a postoje zahraničních politiků k tehdejší události.³⁰ Obecně lze říci, že vědecká a publikační v této oblasti za posledních dvacet let významně postoupila, zpracováno bylo mnoho do té doby nedostupných dokumentů, vydáno bylo několik přelomových biografií a souhrnných vědeckých prací, které již nebyly zatíženy ideologickým rámcem.

³⁰ Například BRANDES, D. *Exil v Londýně 1939-1943*. 2003.

2. Od abdikace k ustavení druhého odboje v USA

Dny následující po přijetí Mnichovské dohody byly pro Edvarda Beneše, velmi komplikované, a část domácích politiků jej z této situace přímo vinila.³¹ 5.října 1938 odeslal Beneš ministerskému předsedovi generálu Syrovému dopis o svém odstoupení z funkce prezidenta, a v rozhlasovém projevu k národu řekl, že „odchází ze svého osobního přesvědčení“.³² O den později odjel do Sezimova Ústí, kde setrval až do svého odletu do Velké Británie. Již tehdy předpokládal zřízení zahraničního odboje, a proto krátce po své abdikaci nechal deponovat větší finanční částky do britských bank a na československá vyslanectví, současně také připravil skupinu blízkých spolupracovníků na organizaci odboje ve vlasti.³³

Již při odjezdu z Československa v říjnu 1938 E. Beneš plánoval zůstat tři měsíce ve Velké Británii, a poté obdobnou dobu v USA, kde přijal dočasnou profesuru na univerzitě v Chicagu. V létě 1939 počítal s návratem do Londýna kvůli organizaci odboje.³⁴ Z ČSR Beneš odletěl 22.října 1938 a v Londýně spolupracoval především s Janem Masarykem³⁵ a Hubertem Ripkou. Velkou Británii zvolil, protože předpokládal změnu evropské politiky a vznik centra protiněmecké rezistence v Londýně. Koncem roku 1938 přijel do Londýna jeho bratr Vojta, který od září 1938 připravoval českou a slovenskou krajanskou obec ve Spojených státech na Benešův příjezd, stejný úkol měl v USA od počátku roku 1939 J. Masaryk, jenž zde mohl využít mnoha osobních kontaktů.

27.ledna 1939 psal Beneš prostřednictvím K. Lisického ministru zahraničí druhé republiky F. Chvalkovskému o svém záměru zůstat nadále politicky zdrženlivým.³⁶ Z Velké Británie udržoval písemný styk s bratrem Vojtou, K. Kroftou, K. Čapkem a L. Rašínem.³⁷ 2.února 1939 odplouvá E. Beneš s manželkou Hanou a synovcem Bohušem do USA.

³¹ Jednalo se především o zástupce agrárníků a národního sjednocení.; viz. DEJMEK, J. *Edvard Beneš*. 2008, s. 186 a s. 189.

³² Celé znění rozhlasového projevu E. Beneše z 5.října 1938 viz. VESELÝ, Z. *Dějiny české politiky v dokumentech*. 2005, s. 431-433.

³³ Benešovi spolupracovníci doma tvořili Politické ústředí, tato skupina byla Benešem předpřipravena již při opuštění republiky, do PÚ patřil například J. Nečas a L. Feierabend, kteří později emigrovali a účastnili se exilové činnosti v Londýně.; podrobněji viz. DEJMEK, J. *Edvard Beneš*. 2008, s. 185.

³⁴ BENEŠ, E. *Dopisy bratru Vojtovi 1938-1944*. 1993, s. 15.

³⁵ Jan Masaryk rezignoval na protest proti vývoji druhé republiky na post vyslance ve Velké Británii.

³⁶ Znění celého dopisu Beneše Chvalkovskému viz. BENEŠ, E. *Paměti*. 1947, s. 82-86.; BENEŠ, E. *Paměti 1938-45*. 2008, 2. sv., s. 64-67.

³⁷ V odpovědi na Rašínuv dopis převzal Beneš zodpovědnost za svá rozhodnutí z nedávné doby, a upozornil, že československá politika by se měla přichystat na možnost válečného konfliktu.; viz. DEJMEK, J. *Edvard Beneš*. 2008, s. 192.

2.1 Působení Edvarda Beneše ve Spojených státech amerických

Během února pronáší Beneš v USA tři významné projevy, zatím politicky umírněné. Na univerzitě v Chicagu se chtěl podle předběžného plánu věnovat jen vědecké činnosti, ale již témata jeho přednášek, například cyklus *Modern Democracy* nebo *Democratic Institutions*, signalizovala nárůst politické angažovanosti. Přednášky měly velkou odezvu a vyšly i knižně pod názvem *Demokracie dnes a zítra* (*Democracy today and tomorrow*).³⁸ Odborné kruhy v Americe posuzovaly předmnichovské události fundovaněji než Evropané, považovaly demokracii za jediný přijatelný politický režim, a odmítaly autoritářské vůdce. Beneš byl ve Spojených státech označován za bojovníka za světový mír, ochránce nezávislosti ČSR a představitele státu rozbitého Mnichovem.³⁹ Zahraniční akci podporoval i newyorský starosta *La Guardia*, který opakovaně odsoudil zřízení protektorátu, ačkoli fakticky byla podpora ze strany USA spíše morálního charakteru.⁴⁰

Poprvé se E. Beneš obrátil na krajany ve veřejném projevu až 12. března 1939 u příležitosti oslavy nedožitého 89. narozenin T.G. Masaryka, a tehdy českou otázku neoddělitelně propojil s bojem za demokracii v Evropě. O měnící se situaci v Česko-Slovensku se k Benešovi dostaly informace již od 13. března 1939, proto 14. března zrušil odjezd na přednáškové turné,⁴¹ a 15. března 1939 připravil poselství pro shromáždění českých a slovenských krajanů, jež jeho jménem pronesl J. Masaryk na Plzeňském náměstí v Chicagu. Tento dokument se stává první oficiální listinou druhého odboje vytvořenou Benešem na půdě USA.

Jménem československého lidu rozeslal 16. března 1939 Edvard Beneš protestní telegramy proti zřízení protektorátu Čechy a Morava prezidentu Rooseveltovi, britskému premiérovi Chamberlainovi, ministerskému předsedovi Francie Daladierovi, lidovému komisaři zahraničních věcí SSSR Litvinovi a generálními sekretáři Společnosti národů Avenolovi,⁴² které podepsal jako někdejší prezident Československa. SN jeho telegram nepřijala, protože jej považovala za soukromou osobu, vyslanec SSSR Majský však slíbil, že protest podá na příštím

³⁸ Benešovy přednášky z Chicaga shrnuté v jeho knize *Demokracie dnes a zítra* vyšly poprvé již v létě 1939, a později byly ještě doplněny viz. například BENEŠ, E. *Demokracie dnes a zítra*. 1947.

³⁹ BENEŠ, B. *Amerika jde s námi*. 1998, s. 7.

⁴⁰ BROD, T. *Osudný omyl Edvarda Beneše 1939-1948*. 2002, s. 14.

⁴¹ DEJMEK, J. *Edvard Beneš*. 2008, s. 200-201.

⁴² Znění protestního telegramu z 16. března 1939 viz. VESELÝ, Z. *Dějiny české politiky v dokumentech*. 2005, s. 441-442.

zasedání svým jménem. Beneš již v USA uvažoval alternativu spolupráce se SSSR při řešení „evropských problémů“ a byl v kontaktu s velvyslancem SSSR Umanským.⁴³

Již 18.března 1939 zahájila v Chicagu činnost Kancelář Edvarda Beneše. Možnosti pro rozvoj odboje na americkém kontinentu byly posíleny trvajícím fungováním vyslanectví ve Washingtonu vedeném V. Hurbanem, který úřad odmítl vydat Němcům, a dal jej E. Benešovi plně k dispozici. Stejně se zachovaly také konzuláty v jiných městech USA.⁴⁴ Po zřízení protektorátu se Beneš spojil s konzulem v Pittsburghu J. Papánkem, jenž se později stal jeho přímým mluvčím pro československou akci v USA. V tomto období Beneš vytvořil tříbodový plán, podle něž bude nejprve vytvořena fronta krajanských organizací Čechoslováků ve světě, následně politická fronta, kterou sám povede, a zároveň fronta zastupitelských úřadů nepostoupených Německu – poslední dva body měly postupně splynout.

19.března Beneš za pomoci chicagské univerzity pronesl rozhlasový projev přenášený i na evropský kontinent, kde mimo jiné řekl: „Po dvacet let jsem pracoval pro mír, pro skutečný mír. Avšak dnes není míru v Evropě. Co se považuje za mírový stav je pouze strašná iluze, jež jednoho dne přinutí k obětem všechny národy světa, poněvadž již vlastně je válka. Ano, v Evropě je dnes válka.“⁴⁵ V jeho rámci byl ohlášen také program druhého odboje, propagační i politické cíle, a Beneš prohlásil, že z právního hlediska nebyla vzhledem k okolnostem zničena nezávislost Československa. Celý Benešův program byl založen na jednom mezinárodněpolitickém cíli – obnově Československa v předmnichovské struktuře i hranicích, a představuje teorii právní a politické kontinuity ČSR jako základní premisu exilového státního zřízení, odboj má být založen na jednotě československé, o případné změně uspořádání se má rozhodnout až po válce ve vlasti. Beneš plně podporoval setrvání dosavadních diplomatů na jejich stávajících postech, funkčnost zastupitelských úřadů znamenala zajištění právní kontinuity republiky.⁴⁶ I proto

⁴³ BENEŠ, B. *Amerika jde s námi*. 1998, s. 108.; BROD, T. *Osudný omyl Edvarda Beneše*. 2002, s. 16.

⁴⁴ Němcům nebyly také vydány konzuláty v Chicagu(A. Holý), New Yorku(R. Brabec, K. Hudec), Clevelandu(J. Gardafský) a Pittsburghu(J. Papánek). Kromě zastupitelských úřadů v USA, nebyla vydána ani vyslanectví ve Francii, Velké Británii, Polsku a SSSR.

⁴⁵ Celý projev E. Beneše z 19.března 1939 viz. OPOČENSKÝ, J. *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*. 2000, dokument č. 30, s. 190-195.

⁴⁶ V Moskvě chtěl Z. Fierlinger opustit vyslanectví na protest proti Háčovu jednání, úřad předal svému zástupci, následně na tiskové konferenci vystoupil proti okupaci, a poté teprve informoval o

Benešova kancelář popřela šířící se zprávy o zřizování exilové vlády, to by mohlo autoritu zastupitelských úřadů narušit.

Zpočátku se odboj potýkal s nedostatkem financí, zahraniční akce byla nejprve plně hrazena z honorářů za Benešovy přednášky. Význam krajanů pro zahraniční akci byl E. Benešovi od počátku zřejmý, byla jimi podporována finančně, organizačně i politicky. V USA se tedy iniciátory odboje stala krajanská hnutí, zatímco jinde, s výjimkou Francie, byl odboj organizován emigrací. 21. března 1939 krajané prostřednictvím J. Martínka a J. Červinky E. Beneše vyzvali, aby se ujal vedení zahraniční akce.⁴⁷ Tehdy Beneš ve svém programovém projevu stanovil základní programové teze zahraniční akce, jako udržení všech zbývajících symbolů trvající československé státnosti, návaznost na první republiku, a sestavení „politického direktoria“, které by řídilo zahraniční odboj. Myšlenka odboje byla shrnuta v hesle „za obnovu svobodného Československa ve svobodné Evropě“, název byl použit také pro programový manifest odbojového hnutí z 18. dubna 1939. V odboji se počítalo s účastí Čechů, Slováků, Podkarpatorusů i demokratických Sudetských Němců, a za neústavní, respektive neplatné byly také označeny akty z března 1939.⁴⁸

20. dubna 1939 zaslal Beneš americkému prezidentovi Rooseveltovi memorandum,⁴⁹ kde prezentoval nově sestavený program zahraniční akce, ozřejmil československou problematiku, zmínil úmysl zřídit exilovou vládu, organizovat v zahraničí vojenské oddíly, a také zde poprvé oficiálně napadl platnost Mnichovské dohody. V tomto období Spojené státy zastávaly neutrální postoj, a jejich zahraniční politika byla také spíše pasivního charakteru, zatímco stanoviska Velké Británie a Francie byla k československému odboji zdrženlivá až odmítavá.

Počátkem května 1939 ukončil Beneš své působení na univerzitě a plně se věnoval přednáškám pro krajanů i americkou veřejnost, k propagaci využíval spolupráce s několika profesory z chicagské univerzity.⁵⁰ 13. května 1939 ve spojitosti s blížícím se zasedáním Rady SN rozeslal E. Beneš nové protestní

situaci E. Beneše, ten jej požádal, aby se úřadu nevzdával, a tak Fierlinger se souhlasem sovětské vlády svou rezignaci zrušil.

⁴⁷ Celé znění krajanské výzvy viz. OPOČENSKÝ, J. *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*. 2000, dokument č. 34, s. 197-198.

⁴⁸ V tomto programu se ještě nehovoří o neplatnosti Mnichovské dohody.

⁴⁹ Velmi podobný dokument byl později zaslán i velvyslanci SSSR ve Washingtonu K.A. Umanskému.

⁵⁰ KUKLÍK, J. *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940*. 1996, s. 11.

telegramy s upozorněním, že okupací Česko-Slovenska došlo k porušení několika článků Paktu SN, ale Rada Společnosti národů se opět odmítla zabývat podáním soukromé osoby.⁵¹ Díky pomoci amerického novináře H.F. Armstronga se mohl Beneš 28.května 1939 soukromě setkat s prezidentem Rooseveltem.⁵² Po schůzce tlumočil spolupracovníkům závěry rozhovoru: shodli se na odmítnutí Mnichovské dohody, oba se domnívali, že dojde k válce, do níž bude zataženo také Rusko, akt násilí proti Československu americký prezident odsoudil, ale ohledně vytvoření exilové vlády nedostal Beneš jednoznačnou odpověď.

Benešova účast při otevření Československého pavilonu na Světové výstavě v New Yorku 31.května 1939, se stala manifestací proti Hitlerovu násilnému aktu.⁵³ Ve významném programovém projevu pro české a slovenské legionáře z 8.června 1939 se Beneš distancoval od březnových aktů a Mnichovskou dohodu odmítl jako neústavní.⁵⁴ Vyzval veškeré obyvatelstvo, aby se spojilo k boji za osvobození národa, a zmínil záměr vrátit se do Evropy kvůli vytvoření „politického direktoria“. Původně chtěl toto direktorium vytvořit ze svých spolupracovníků, aby řídilo odboj do ustavení armády a vlády v Londýně, zastoupení měli být představitelé dosud fungujících československých vyslanectví.⁵⁵

Vůdcovství Edvarda Beneše v zahraničním odboji uznala většina krajanů kromě části Slováků, Š. Osuského, polského emigračního centra vedeného generálem Prchalou a komunistické části emigrace. Vyslanec Osuský byl jediným konkurentem Beneše, který plánoval rozšíření svého vlivu do USA. Ačkoli byl protestant, uvažoval tehdy o spojení s katolickou konzervativní částí slovenských krajanů, a prosazováním autonomistických slovenských požadavků chtěl získat jejich podporu, a snad i vůdčí postavení v odboji. Slovenská liga ovšem dávala přednost podpoře

⁵¹ Telegramy byly zaslány generálnímu sekretáři SN Avenolovi, lordu Halifaxovi, Bonnetovi a Litvinovi.; podrobněji viz. DEJMEK, J. *Edvard Beneš*. 2008, s. 208.

⁵² Interpretace průběhu schůzky s Rooseveltem je mírně odlišná v Benešově zprávě z 28.května 1939 viz. NĚMEČEK, J., et al. *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940*. 2002, dokument č. 39, s. 116-117., a v Benešových Pamětech viz. BENEŠ, E. *Paměti*. 1947, s. 116-121.; BENEŠ, E. *Paměti 1938-45*. 2008, 2. sv., s. 88-92.

⁵³ JOŽÁK, J. K historii československé zahraniční akce v USA. In *Historie a vojenství Roč.40 č.5*. 1991, s. 66.

⁵⁴ Viz. BENEŠ, E. *Šest let exilu a druhé světové války*. 1946, s. 46-60.

⁵⁵ OPOČENSKÝ, J. *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*. 2000, s. 118.; KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 20.

tehdejších poměrů na Slovensku, a neměla v úmyslu podporovat zahraniční odboj bez ohledu na jeho program.⁵⁶

Obecně lze konstatovat, že Benešova snaha byla opakovaně narušována, jednak osobnostmi popírajícími nárok E. Beneše na vůdcovství, a jednak odpůrci centralistického a „čechoslovakistického“ státoprávního uspořádání, jako například Š. Osuský, tito také odmítali Benešovu zahraničněpolitickou orientaci.⁵⁷ Důvody odporu vůči Benešovi mezi některými politiky byly buď ideologické⁵⁸ či čistě osobní.

Před svým návratem do Evropy předal E. Beneš vedení Československé zahraniční akce J. Papánkovi, 12.července 1939 se nalodil v New Yorku k cestě do Evropy a 19.července přijel do Londýna, kde se ihned sešel s J. Masarykem, H. Ripkou a F. Moravcem.⁵⁹ Znovu navštívil USA již jako prezident v květnu 1943.

2.2 Krajanská Amerika jde s Benešem

V Americe žilo v období druhé republiky více než milión Čechů a Slováků, ti se organizovali do samostatných českých a slovenských spolků, jejich vztahy nejvíce komplikovaly odlišnosti v sociální a politické oblasti. K nejvýznamnějším organizacím patřila v Chicagu působící Československá národní rada,⁶⁰ Americká národní rada Čechů, Slováků a Podkarpatorusů a Americká obec sokolská. V lednu 1939 získalo převahu České národní sdružení, již zmíněné organizace podporovaly rehabilitaci E. Beneše a oceňovaly demokratický systém ČSR kontrastující s některými fašisticky orientovanými evropskými státy. Kritičtější stanovisko vůči vývoji v Československu zastávalo New Yorkské krajanské ústředí, kde postupně převládaly názorové tendence českých a slovenských komunistů.⁶¹

Komplikovanější byly postoje amerických Slováků, kteří dávali přednost slovenské autonomii, především katolíci inklinovali ke Slovenské lize podporující Hlinkovu slovenskou ľudovou stranu, přesto bylo pro krajany obtížné pochopit blízký vztah Slovenského státu a Německa. Tyto problémy se snažila vyřešit

⁵⁶ JOŽÁK, J. K historii československé zahraniční akce v USA. In *Historie a vojenství Roč.40 č.5.* 1991, s. 46-47 a s. 63.

⁵⁷ KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 21.

⁵⁸ Šlo o zástupce krajní levice (hlavně komunisté, ale i sociální demokraté) i krajní pravice.

⁵⁹ DEJMEK, J. *Edvard Beneš*. 2008, s. 213.

⁶⁰ Byla pozůstatkem organizace z roku 1918 a podporovala ideál předmnichovské republiky.

⁶¹ JOŽÁK, J. K historii československé zahraniční akce v USA. In *Historie a vojenství Roč.40 č.5.* 1991, s. 46.

konference Slovenského národního sdružení, v jejímž závěrečném dokumentu byla vyslovena podpora společnému postupu Čechů a Slováků v rámci zahraničního odboje. Mnoho přívrženců mezi krajany v USA získali během 30.let komunisté, tito začali E. Beneše kritizovat za přístup ke slovenské otázce a dávat mu za vinu mnichovské události.

Téměř všechny krajanské skupiny se shodly na protestu proti zřízení protektorátu a společně požádaly prezidenta Roosevelta, aby jménem USA vyhlásil, že „neuznávají vpád do československé vlasti a zničení sesterské demokracie“.⁶² Spojené státy ale stanovily pro „osvobozovací hnutí“ určitá omezení, především se jednalo o důrazné doporučení, aby byla reprezentována pouze občany daných států a respektovala státní příslušnost amerických občanů.⁶³ Oporou odboje byla většina krajanského tisku, šlo o více než 60 periodik,⁶⁴ jejichž tisková kampaň zvýšila podporu odbojového hnutí. Důležitou úlohu měla i stanice Československá Amerika z Bostonu zabezpečující krajanské vysílání, která působila zpočátku nezávisle na ČSNRA, počátkem roku 1940 však přijala její vedení a finanční zajištění. Krajané pomáhali vydáváním brožur, dopisovými kampaněmi členům kongresu i finančními sbírkami, jejich aktivita ještě více vzrostla po uznání exilové vlády v roce 1941.

Vyslanec V. Hurban odmítl vydat úřad Němcům, byl ochoten poslechnout jen tu vládu, od které získal pověření, o tomto svém jednání informoval State Department, a 17.března 1939 byl vyhlášením americké vlády uznán československým zástupcem v USA. Československé vyslanectví ve Washingtonu tak zůstávalo až do uznání exilové vlády v létě 1941 právní bází pro činnost odboje na půdě USA.⁶⁵ Také v Evropě několik vyslanců odmítlo vydat své úřady, Juraj Slávik v Polsku složil úřad 13.března 1939, ale vyslanectví nepředal, Š. Osuský v Paříži odmítl vyslanectví předat 16.března 1939 a K. Lisický v Londýně se úřadu také nevzdal, ani zástupce ČSR ve SN Kopecký neopustil svou funkci. Vyslancům Lisickému, Hurbanovi a Osuskému byl za neuposlechnutí příkazu ministerstva zahraničí druhé republiky obstaven majetek ve vlasti.

⁶² JOŽÁK, J. K historii československé zahraniční akce v USA. In *Historie a vojenství Roč.40 č.5.* 1991, s. 49.

⁶³ KUKLÍK, J. *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940.* 1996, s. 12-13.

⁶⁴ Například Newyorské listy vedené S.Budínem, Svornost, Denní hlasatel, Americké dělnické listy, Národ, Newyorský denník, Slovenský hlásník, Živena.

⁶⁵ KUKLÍK, J. *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940.* 1996, s. 9.

Chicagské krajanské ústředí kontaktovalo v průběhu března 1939 prostřednictvím J. Martínka ústředí krajanů v New Yorku s nabídkou dohody společného postupu, jednání proběhlo 26. března v New Yorku, a byla zde přijata výzva k podpoře hnutí za obnovu československé státnosti. Zástupci chicagské větve byli pro bezvýhradné uznání E. Beneše, zástupci New Yorku prosazovali jen uznání podmíněčné. New Yorkské výhrady související s názorovou převahou komunistů, znamenaly přijetí společné rezoluce nezohledňující Benešovu teorii právní kontinuity.

Za faktický počátek zahraničního odboje je považován vznik Československé národní rady v Chicagu po sjezdu Českého národního sdružení v Americe 18. dubna a 19. dubna 1939. Došlo zde k reorganizaci původní ČSNRA, jež se stala výkonným orgánem amerických Čechoslováků sjednocujícím několik krajanských organizací,⁶⁶ do čela byl zvolen J. J. Zmrhala a generálním tajemníkem se stal J. Martínek. České národní sdružení, jako nejpočetnější člen ČSNRA, narušovalo zčásti jednotnost americké akce tím, že podporovalo jistou část krajanů, která se domnívala, že by ČSNRA měla podléhat politickému vedení Českého národního sdružení, a být pouze jeho poradním orgánem.⁶⁷

Již od března 1939 fungovala v Chicagu pod Papánkovým vedením Ústřední kancelář československého odboje, která zodpovídala hlavně za rozdělování prostředků mezi jednotlivá zastupitelství, řídila tiskovou a propagační službu, a rozpracovávala a zveřejňovala body odbojového programu. J. Papánek zůstával oficiálně podřízeným V. Hurbanu, ale důležitá sdělení putovala od E. Beneše přednostně k němu, on naopak pravidelně informoval prezidenta o všem podstatném. Papánek ani Hurban nebyli zastánci slovenské státnosti, považovali nezávislou demokratickou existenci Slovenska mimo společný stát za nemožnou.⁶⁸

J. Papánek důsledně podporoval Benešovy snahy v exilu, respektoval jeho vůdčí postavení, a nebyl nijak nakloněn akcím Osuského ani Hodži: „Ja osobne ľutujem, že medzi slovenskými vodcami, ktorí sa dnes nachádzajú v zahraničí niet dosť mravnej sily, aby vedeli aspoň dočasne uspať osobné ambície a dívali sa na udalosti z hľadiska Slovákov a Slovenska ktorému dnes podľa môjho názoru hrozí to

⁶⁶ Šlo především o České národní sdružení, Slovenské národní sdružení a Sdružení českých katolíků.

⁶⁷ MICHÁLEK, S. *Ján Papánek - politik, diplomat, humanista*. 1996, s. 52.

⁶⁸ *Ján Papánek za vojny Edvardovi Benešovi*. 1997, s. 33.; a BŘEŇOVÁ, H. *Vzpomínky a dokumenty o životě, práci a zápasech Dr. Jána Papánka*. 1994, s. 14.

najväčšie nebezpečie.“⁶⁹ I medzi slovenskými krajanmi prevažovali odmietavé názory na pařížskou politiku Š. Osuského a jeho snahy prevzít vedení emigrace: „Nálada medzi našimi slovenskými ľuďmi, pokiaľ sú informovaní o tom čo sa robí v Paríži, je ostro proti Osuskému a jasne sa to prejavilo na zjazde Slovenského národného združenia, kde chceli proti nemu odhlasovať rezolúciu...“.⁷⁰ Krajanská komunita v Americe sa na stranu E. Beneše priklonila v polovine dubna 1939, ale slovenské katolícke spolky odmietajúci spoločný štát se této podpory neúčastnily.

V. Hurban s J. Papánkem i ČSNRA, podnikali během roku 1940 mnoho akcí na podporu uznání londýnské exilové vlády, ovšem stanovisko USA se jim tehdy změnit nepodařilo.⁷¹ Zřízení Československé informační služby 28. listopadu 1940 znamenalo zkvalitnění krajanského zpravodajství. Počátkem roku 1942 po přesunu z Chicaga do New Yorku, došlo k rozdělení ČIS na 3 oddělení, oddělení pro americkou informační službu, mezispojeneckou informační službu a všeobecné oddělení zahrnující ČTK a rozhlasové a vojenské zpravodajství.

V téže době Beneš jmenoval Papánka zplnomocněným ministrem a zároveň mu svěřil vedení ČIS v New Yorku, oficiálně však Papánek vystupoval jako generální konzul v New Yorku.⁷² V rámci výkonu své funkce zastupoval prezidenta Beneše při jednáních s vládou USA a spravoval finance věnované krajanmi na podporu zahraniční armády. Ján Papánkovi také přímo podléhala zvláštní zpravodajská skupina rozdělená na vojenskou a politickou sekci. Ústředí ČIS se zodpovídalo ministerstvu zahraničních věcí v Londýně a potažmo E. Benešovi.⁷³ ČIS měla tři střediska v New Yorku, Chicagu a Washingtonu, zodpovídala za rozšiřování článků, organizaci přednášek, vytvoření archivu odboje, a byla také exilovou vládou pověřena udržovat jednotu české a slovenské krajanské komunity.

⁶⁹ Dopis J. Papánka E. Benešovi z 12. února 1940 – *Ján Papánek za vojny Edvardovi Benešovi*. 1997, s. 33.

⁷⁰ Dopis J. Papánka E. Benešovi z 3. listopadu 1939 – *Ján Papánek za vojny Edvardovi Benešovi*. 1997, s. 23.

⁷¹ MICHÁLEK, S. *Ján Papánek - politik, diplomat, humanista*. 1996, s. 55.

⁷² BŘEŇOVÁ, H. *Vzpomínky a dokumenty o životě, práci a zápasech Dr. Jána Papánka*. 1994, s. 14.

⁷³ MICHÁLEK, S. *Ján Papánek - politik, diplomat, humanista*. 1996, s. 63.

3. Počátky odboje v Evropě, především ve Francii

Zatímco Beneš organizoval odboj v USA, stala se centrem evropské rezistence Paříž, kde dominoval vylanec Š. Osuský. Několik týdnů po událostech v září 1938 byl Osuský některými úředníky Druhé republiky viněn z podílů na Mnichovské dohodě a následně o tomto vyšel článek, poté Osuský požadoval vyšetřování vyslanectví v Berlíně, Římě a Paříži, vláda to však neschválila, a nakonec kvůli vzniku protektorátu k žádnému vyšetřování nedošlo.

Již 15.března 1939 jednal Osuský s francouzským ministerstvem zahraničí, 16. března odmítl vydat vyslanectví Němcům⁷⁴ a výsledkem byl 18.března protest Francie a Velké Británie proti obsazení Československa. Francie právně neuznala ustavení protektorátu Čechy a Morava a za formálního zástupce Československa považovala vyslance Osuského. Sám Osuský své postavení ve Francii na jaře 1939 viděl vcelku jednoznačně: „Jsem a zůstávám ve Francii sám nositelem státní autority česko-slovenské...Zvláštní shodou okolností jsem dnes ze zakladatelů Česko-Slovenska jediný nositel národní svrchovanosti česko-slovenské, kterou představuje vyslanectví v Paříži.“⁷⁵ Přestože i Velká Británie protestovala proti vytvoření protektorátu, tak počátkem května 1939 de facto uznala samostatnost Slovenska, Francie a USA se zachovaly podobně, když po neakceptaci protektorátu zřídily na Slovensku své konzuláty.

Svůj nárok na vedení odboje Osuský opíral o vyslaneckou teorii založenou na myšlence kontinuity Česko-Slovenska skrze činné vyslance. Stejně tak Beneš hájil mezinárodní kontinuitu československého státu, ale zakládal ji na nulitě Háchova jednání a reakci Francie a Velké Británie po březnových událostech. Později kontinuitu česko-slovenského státu zakládal na československo-francouzské smlouvě z října 1939, druhý odboj považoval za pokračování prvního odboje, a chtěl zde vyřešit česko-slovenský poměr. Kvůli politické atmosféře ve Francii nemohl hájit myšlenku ČSR tak přímo, jako Beneš v USA.⁷⁶

Jednou z Osuského aktivit bylo vytvoření Ústředního výboru zahraniční akce ve Francii 21.března 1939, jeho prostřednictvím vystupoval za česko-slovenský odboj, snažil se o zajištění podmínek pro vytvoření armády a respektování

⁷⁴ Viz. KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. Osuský a Beneš po Mnichově. In *Moderní dějiny Sv.10.* 2002, s. 298.

⁷⁵ Osuského nota Bonnetovi z 3.dubna 1939 – KŘEN, J. *Do emigrace.* 1963, s. 403.

⁷⁶ KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 24-25.

československých emigrantů jako československých občanů, toho docílil již v polovině června 1939.⁷⁷ Jeho jednání ohledně zřízení československé armády v tomto období tak úspěšná nebyla, proto dohodl alepoň možnost dočasného zapojení vojáků z Polska do francouzských cizineckých legií.⁷⁸

V dubnu 1939 projednával Osuský v Londýně případné úpravy Česko-slovensko-britské smlouvy o utečencích z 27.ledna 1939, tehdejší kladný výsledek by posílil jeho pozici. Považoval se za zástupce všech Slováků v exilu, protože je „jediným nositelem národní česko-slovenské autority ve Francii“.⁷⁹ K vyvážení Osuského pozice ve Francii měla sloužit v Paříži zřízená Československá vojenská kancelář vedená S. Ingrem a Propagační kancelář vedená H. Ripkou, kterého Osuský považoval za příliš „probenešovského“. Československý odboj byl od počátku spíše český, a tvořený většinou stoupenci Beneše, od jara 1939 Benešovi spolupracovníci rozšiřovali své řady o další jeho příznivce, ostatní emigranti se tak ocitali izolováni od aktivní politiky. Mezi slovenskými emigranty šlo také spíše o sympatizanty Beneše – Viest, nevýznamné jedince – Macháček, či představitele málo významných skupin – Bečko a Lichner, a autonomisté se převážně shromažďovali kolem Hodži – Prídavok a Paulíny-Tóth.⁸⁰ Osuský tak vlastně neměl v emigraci téměř žádnou podporu, slovenská část byla obecně málo početná, protože mnohé slovenské politiky uspokojil vznik Slovenského státu. Také byl znevýhodněn dvacetiletým pobytem ve Francii, neměl tedy oproti Benešovi kontakty na domácí odbojovou scénu, Češi po protektorátu Slováky v emigraci příliš nepodporovali, důvodem zřejmě byly pocity zrady související se vznikem Slovenského státu. Na přelomu května a června 1939 podle francouzské krajanské kolonie opoziční činnost Osuského ohrožovala zájmy odboje.⁸¹

Beneš až do března 1939 počítal s řešením slovenské otázky, ale po okupaci se jeho plány mění, jelikož Slováci „se dopustili ... záměrné ničemné zrady, vrazivše hanebně dýku do zad vlastnímu národu“,⁸² což ovlivňovalo mimo jiné jeho postoj ke slovenským autonomistům. Nyní, i po celé další období emigrace, odmítal činit jakékoli závazky ohledně postavení Slovenska, toto mělo být rozhodnuto po válce

⁷⁷ Již v březnu 1939 Osuský údajně zabránil vedení československé kolonie ve Francii vyjednat naturalizaci československých občanů. Viz. KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. Osuský a Beneš po Mnichově. In *Moderní dějiny Sv.10.* 2002, s. 299.

⁷⁸ Vojáci po přesunu do Francie obviňovali Š. Osuského ze lži.

⁷⁹ BRANDES, D. *Exil v Londýně 1939-1943.* 2003, s. 29.

⁸⁰ VNUK, F. *Slovenská otázka na západe v rokoch 1939-1940.* 1974, s. 60.

⁸¹ KLÁTIL, F. *Jak to bylo v Paříži.* 1944, s. 44.

⁸² Citace z BENEŠ, E. *Paměti.* 1947, s. 89.; BENEŠ, E. *Paměti 1938-45.* 2008, 2. sv., s. 68.

volenými zástupci. Benešovo rezolutní stanovisko bylo ovlivněno minulou špatnou zkušeností s využíváním Pittsburghské dohody k prosazování slovenských autonomistických nároků.

3.1 Souvislosti vzniku ČSNV

Již před návratem Beneše do Velké Británie se proti Osuského nárokům na vedení odboje vyjadřovali negativně Benešovi spolupracovníci v Evropě, zejména Ripka a Smutný. Po této situaci se Beneš odklonil od myšlenky direktoria vyslanců, začal naopak preferovat řešení vojensko-politické a do Francie byli přesunuti Ingr, Outrata a Šrámek. Benešova výhoda již od počátků zahraničního odboje byla v tom, že jeho spolupracovníci byli „všude“, Osuský se omezil na Francii a Prchala pouze na Polsko. Československý odboj ve Francii se převážně řídil podle zahraničně-politické koncepce francouzských politiků, Francie podporovala Osuského snad také proto, že z jeho strany nepředpokládali ohrožení svých zájmů.

Jako hlavní cíle odboje po začátku války vytyčil Beneš vybudování armády ve Francii, případně v Polsku, dohodu s Francií a Velkou Británií a přípravu exilového státního zřízení. Po návratu do Londýna předpokládal změnu postoje vládních politiků v souvislosti s novou situací, což se nestalo. První významnější událostí byl 27.července 1939 oběd s opozičními britskými politiky a novináři kritizujícími vládní politiku, který se uskutečnil na popud J. Masaryka.⁸³ Této akce se zúčastnili E. Beneš, W. Churchill,⁸⁴ A. Eden, sir A. Sinclair a další. 28.července 1939 byl uzavřen československý konzulát v Londýně, na toto Beneš reagoval osobním dopisem lordu Halifaxovi. Ještě před doručením vyhýbavé britské odpovědi byl K. Lisický 28.července 1939 pozván do Foreign Office, aby předal Benešovi vzkaz, že FO i nadále očekává jeho politickou zdrženlivost.⁸⁵ Během srpna 1939

⁸³ Podrobněji viz. NĚMEČEK, J., et al. *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940*. 2002, dokument č. 61, s. 164-166.; BENEŠ, E. *Paměti*. 1947, s. 124-128.; BENEŠ, E. *Paměti 1938-45*. 2008, 2. sv., s. 94-97.

⁸⁴ Na tomto setkání W. Churchil ve svém projevu řekl, „že mír, který teprve bude tvořen, nebude dělán bez Československa“, citace viz. BENEŠ, E. *Paměti*. 1947, s. 125.; BENEŠ, E. *Paměti 1938-45*. 2008, 2. sv., s. 95.

⁸⁵ Benešův dopis Vojtovi z 11.července 1939 viz. BENEŠ, E. *Dopisy bratru Vojtovi 1938-1944*. 1993, s. 21-22.

přijali Benešovo vedení téměř všichni důstojníci v emigraci, a formálně jej přijali také R. Bechyně, J. Šrámek, J. Stránský a generál L. Prchala.⁸⁶

Při návštěvě Osuského u Beneše v srpnu 1939, oba konstatovali, „že není možné Slovensko bez českých zemí a opačně“.⁸⁷ Osuský počítal, že zůstane lídrem odboje ve Francii a další záležitosti chtěl řešit v součinnosti s E. Benešem. Podle dohody s Benešem navrhl Osuský 28.srpna 1939 francouzské straně vytvoření armády podléhající exilové vládě, avšak Francie preferovala podřízenost vyslanci. Ještě před napadením Polska začal Š. Osuský v Paříži usilovat o mobilizaci československých občanů a snažil se organizačně zabezpečit vznik zahraniční armády, počátkem září 1939 vznikla také česká a slovenská legie na území Polska.⁸⁸ Důsledkem napadení Polska bylo v září 1939 vyhlášení války Německu ze strany Velké Británie a Francie. Tento moment znamenal změnu postavení zahraničního odboje, a 3.září 1939 odeslal Beneš telegramy ministerským předsedům Velké Británie, Francie a Polska s vyjádřením ochoty podílet se na společném boji proti Německu.⁸⁹ Zároveň poslal vzkaz domácímu odboji, kde vytyčil jeho cíle a úkoly.

Počátkem září 1939 se podařilo dosáhnout předběžné dohody ohledně zamýšleného odbojového centra. 7.září 1939 dostal Osuský prostřednictvím Ingra Benešův návrh personálního obsazení prozatímní vlády,⁹⁰ ale nesouhlasil s kumulací funkcí pro Beneše, tento návrh údajně také popíral Benešovu koncepci kontinuity prezidentství.⁹¹ Osuský upozorňoval, že souběžné prosazování armády i vlády může u francouzské vlády způsobit problémy. Francouzská strana souhlasila 11.září 1939 s vytvořením armády, ale smlouvu měl podepsat Š. Osuský, který by armádu jako vyslanec politicky zaštitil, a zároveň by disponoval i úvěrem. Osuský odmítl, dával přednost ustavení exilové vlády, ale Francie se snažila prosadit svou koncepci založenou na polském modelu. Skupina probenešovské emigrace nesouhlasila s tak

⁸⁶ L.Prchla podepsal 31.srpna 1939 před J. Slávikem prohlášení, ve kterém uznával autoritu československého zahraničního ústředí v čele s E. Benešem. Text tohoto prohlášení viz. KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 76.

⁸⁷ DEJMEK, J. *Edvard Beneš*. 2008, s. 222.; Také se o této události zmiňují KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 25-26.; MICHÁLEK, S. *Diplomat Štefan Osuský*. 1999, s. 111.

⁸⁸ Na stranu československého zahraničního odboje se přidal i vyslanec Slovenského státu ve Varšavě L. Szathmáry.

⁸⁹ Znění telegramů S. Składkowskému a N. Chamberlainovi viz. NĚMEČEK, J., et al. *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940*. 2002, dokumenty č. 82 a 83, s. 202-203.

⁹⁰ Navrhované obsazení prozatímní vlády: Beneš – předseda; Osuský – ministr zahraničí; Outrata – ministr financí; Ingr – ministr národní obrany.

⁹¹ E. Beneš chtěl současně zastávat funkci předsedy vlády a prezidenta, to Osuský označil za „diktátorství“ kvůli neexistenci parlamentu.; MICHÁLEK, S. *Diplomat Štefan Osuský*. 1999, s. 113.

významnými pravomocemi pro Osuského, Outrata a Ingr informovali Beneše, a 12.září 1939 vyhlásili vládu ve složení ze 7.září, ale Francie ani Velká Británie toto řešení neakceptovaly.⁹² Beneš přednesl 19.září 1939 v BBC krátký proslov k občanům ve vlasti, čímž dosáhl jistého pokroku v postavení odboje.⁹³

Ani po odchodu G. Bonneta z postu francouzského ministra zahraničí se postoj vůči československé věci nezměnil, podle Benešových spolupracovníků šlo spíše o nesouhlas Francie s E. Benešem jako tvůrcem odbojového programu.⁹⁴ Koncem září 1939 Beneš jednal s britskou stranou o ustavení československé zahraniční armády ve Velké Británii a 30.září 1939 odeslal na FO oznámení o konstituování prozatímní vlády i uvažované Národní radě.⁹⁵ Smlouvu o obnovení československé armády ve Francii podepsal 2.října 1939 Š. Osuský, byla to první mezinárodní smlouva po rozpadu Česko-Slovenska a znamenala tedy jakési potvrzení trvalé právní existence republiky, součástí bylo i ustanovení o prozatímní československé vládě, které však nebylo nikdy naplněno.

Po naléhání Ripky, Šrámka, Ingra a Outraty přijel 6.října 1939 Beneš do Paříže, přestože se podle Osuského v srpnu dohodli, že tak bez konzultace s ním neučiní. Osuský se tehdy proti Benešovu chování ohrazoval s tím, že ve Francii je jako „vyslanec jediným představitelem státu a národa“.⁹⁶ Podle Drtiny Beneš tento svůj krok později „považoval za politickou chybu“,⁹⁷ a v dopise Papánkovi před cestou do Paříže uvádí: „A pak Paříž je prostředí samých politických nejasností, intrik, plánů, neujasněných koncepcí. ... Mimo to, naše věci tam podléhaly tomuto chaotickému prostředí a tudíž šířila se mezi našimi lidmi nejistota, spory, rozčilení. V tomto prostředí také rostla separátní akce Osuského, kterou znáte z jeho listu a ze všech jeho projevů.“⁹⁸ 7.října 1939 se Beneš sešel s Ingrem, Outratou a Osuským, ale vzhledem k neshodám mezi Osuským a ostatními k dalšímu jednání nedošlo. Daladier odmítl, i přes intervenci Osuského, setkání s Benešem, proto další jednání

⁹² Celé znění telefonické zprávy Ingra a Outraty Benešovi do Londýna viz. NĚMEČEK, J., et al. *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940*. 2002, dokument č. 89, s. 210-212.; Zápis o ustavení prozatímní vlády česko-slovenské z 12.září 1939 viz. NĚMEČEK, J., et al. *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940*. 2002, dokument č. 91, s. 213.

⁹³ Text projevu viz. BENEŠ, E. *Šest let exilu a druhé světové války*. 1946, s. 67-69.

⁹⁴ DEJMEK, J. *Edvard Beneš*. 2008, s. 227.

⁹⁵ Text nóty z 30.září 1939 viz. NĚMEČEK, J., et al. *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940*. 2002, dokument č. 107, s. 236-237.

⁹⁶ BENEŠ, E. *Dopisy bratru Vojtovi 1938-1944*. 1993, s. 25.

⁹⁷ DRTINA, P. *Československo můj osud*. 1991, 1. sv., s. 504.

⁹⁸ BŘEŇOVÁ, H. *Vzpomínky a dokumenty o životě, práci a zápasech Dr. Jána Papánka*. 1994, s. 34.

s Francouzi vedl Šrámek.⁹⁹ Daladierův postoj vůči Benešovi mohl mít kromě špatného svědomí za Mnichov či snahy povzbudit opoziční politiky také osobní rovinu.

Následujícího dne 8.října 1939 Osuský podal memorandum o slovenské otázce, ve kterém od Beneše žádal deklarování budoucího státoprávního postavení Slovenska a navrhoval rozlišit oblasti politiky na ty, svěřené centrálním orgánům (oblasti zahraniční politiky, armády, obchodní a celní politiky, státní příslušnosti), a ty svěřené orgánům slovenským (oblasti jazykové a vzdělávací, kulturní a správní). Osuský také požadoval od Beneše jasné odmítnutí prvorepublikového centralismu a čechoslovakismu.¹⁰⁰ 10.října se k požadavkům z Osuského memoranda připojili Paulíny-Tóth, Clementis a Hodža, a 12.října 1939 tito vydávají společné memorandum o zásadách uspořádání Slovenska v Československé republice přeformulované Hodžou, které je prostřednictvím Ripky předáno Benešovi. Zde bylo požadováno rozdělení pravomocí mezi celostátní reprezentaci a jednotlivé zemské sněmy a vlády.¹⁰¹

Po zjištění negativního francouzského stanoviska ohledně uznání prozatímní vlády, dostal Šrámek od Beneše příkaz prosadit alespoň ustavení výboru. Další návrh již počítal s kolektivním orgánem bez předsedy, 14.října 1939 tedy československá emigrace dala přednost vzniku NV s Benešem v čele, ačkoli se jednalo kvůli odmítavému postoji Francie jen o předsednictví interní. Osuský obvinil Šrámka, že tímto krokem zabránil uznání vlády v jiném složení, ale neoblomné stanovisko Francie bylo zřejmě ovlivněno i snahami o zachování neutrality Itálie, a situaci ztěžovala také existence Slovenského státu a protektorátu Čechy a Morava. ČSNV byl sestaven 15.října 1939, a Osuský v této fázi členství odmítl s tím, že i nadále preferuje ustavení vlády. 17.října 1939 se sešel předjednaný NV – Šrámek, Beneš, Osuský, Ingr, Viest, Outrata a Ripka, avšak Osuský zápis o vytvoření ČSNV nepodepsal,¹⁰² považoval jej za ohrožující obnovu ČSR.¹⁰³ NV podle něj neodpovídal česko-slovenským sociálně-politickým a národnostním poměrům, a navíc jej pokládal za levicově obsazený. Naopak Slávik i Viest jako členové NV plně

⁹⁹ Šrámek při jednání s francouzskou stranou odmítl Osuského ve vedení odboje s poukazem na malou podporu ze strany domácího odboje viz. NĚMEČEK, J., et al. *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940*. 2002, dokument č. 121, s. 255-259.

¹⁰⁰ KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 27.

¹⁰¹ KŘEN, J. Hodža. In *Československý časopis historický Roč.16 č.2*. 1968, s. 193.

¹⁰² Plný text dokumentu viz. *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943 I*. 1966, dokument č. 17, s. 47-48.

¹⁰³ MICHÁLEK, S. *Diplomat Štefan Osuský*. 1999, s. 125.

podporovali Benešovu tezi o jednotném československém národě. NV prohlásil veškeré akty z března 1939 za neplatné, a ČSR tak podle názoru NV dle mezinárodního práva stále existovala.¹⁰⁴

23.října 1939 poslal Osuský dopis Benešovi, shrnul zde své výhrady vůči ustavení a personálnímu obsazení NV, neřešení slovenské otázky a kritizoval také jeho cestu do Paříže.¹⁰⁵ Osuského dlouholetý pobyt ve Francii poznamenal, byl odtržený od vnitropolitického dění, proto některé informace ani nemohl získat, také neměl vazby na české a slovenské politiky působící ve vlasti, a toto alespoň do jisté míry ovlivnilo jeho názory na exilovou realitu. Francouzský ministr zahraničí Ch. de Ribes sdělil Šrámkovi, že ČSNV nebude uznán dokud jeho členem nebude Osuský nebo Hodža.¹⁰⁶ Negativní stanovisko k NV měly kromě Slováků i opomenutí zástupci levicových kruhů, kteří jej považovali za příliš pravicový. Jelikož Osuský stále váhal se vstupem do NV, tak byl jako zástupce Slovenska navržen J. Slávik, Francie však nebyla spokojena, proto apelovala na Osuského, který nakonec do ČSNV vstoupil.¹⁰⁷

9.listopadu 1939 byl ČSNV Francií uznán jako zástupce československého lidu výměnou dopisů mezi Daladierem a Osuským 13.listopadu a 14.listopadu 1939, zmíněné uznání bylo adresováno přímo Osuskému jako československému vyslanci.¹⁰⁸ E. Beneš oznámil vznik ČSNV lordu Halifaxovi 14.listopadu 1939 a NV byl Velkou Británií uznán dopisem Halifaxe Benešovi 20.prosince 1939, toto uznání však hovoří o reprezentaci „československých národů“.¹⁰⁹ NV sice disponoval jak některými kompetencemi vlády, tak některými kompetencemi prezidenta republiky, ale nedisponoval legislativní pravomocí, nebyl tedy plnohodnotným vládním orgánem. Po útoku SSSR na Finsko se zintenzivnily protisovětské nálady jednak ve

¹⁰⁴ KUKLÍK, J. *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940*. 1996, s. 38-39.

¹⁰⁵ Dopis poslán prostřednictvím K. Lisického, celé znění viz. NĚMEČEK, J., et al. *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940*. 2002, dokument č. 128, s. 269-273.

¹⁰⁶ DEJMEK, J. *Edvard Beneš*. 2008, s. 235.

¹⁰⁷ Kvůli svým výhradám dokonce Osuský svolal na 6.listopadu 1939 schůzku na vyslanectví, které se členové NV nezúčastnili, ale přítomni byli někteří členové opozice, jako L. Prchala a P. Prídavok. 6.listopadu 1939 Šrámek referoval na schůzce ČSNV o svých jednáních s francouzskou vládou viz. *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943 I*. 1966, dokument č. 32, s. 60-61. Následně Francouzi Osuského varovali, že pokračující spory ohrožují budoucnost československo-francouzsko dohody z 2.října 1939.

¹⁰⁸ Celý text dopisů viz. NĚMEČEK, J., et al. *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940*. 2002, dokumenty č. 146 a 147, s. 310-312.

¹⁰⁹ Celý text obou dopisů viz. NĚMEČEK, J., et al. *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940*. 2002, dokumenty č. 162 a 163, s. 337-338.

Francii, ale i mezi členy NV, u V. Beneše a J. Papánka.¹¹⁰ Naopak Beneš se nadále snažil být vůči sovětům korektní, snad s ohledem na možný vývoj v Evropě.

E. Beneš nebyl s personálním složením NV, ovlivněným rychlostí jeho vzniku a tlakem Francie, příliš spokojen, také považoval vymezení jeho funkcí za velmi úzké, a očekával také Hodžovu negativní reakci.¹¹¹ Ve svém složení byl ČSNV vlastně jakýmsi pokračovatelem pravicové koalice z druhé poloviny 20. let 20. století. Hodža nepokládal ČSNV za reálnou politickou reprezentaci, chtěl jej doplnit o 2-3 Slováky výborem nevybrané, s tím Beneš nesouhlasil, protože očekával příchod dalších politiků z vlasti. Zároveň vznikl spor mezi E. Benešem a pařížskými členy NV o organizaci činnosti uvnitř výboru, nakonec byla v listopadu k nelibosti Beneše přijata varianta, kterou podporoval i Š. Osuský, o rozdělení pravomocí mezi správy nahrazující ministerstva.¹¹² Spory nastaly i z důvodu snahy E. Beneše přijmout do NV J. Masaryka. Kvůli pobytu Beneše ve Velké Británii byla ustavena dvě předsednictva, která kopírovala strukturu prvorepublikového Prezídia ministerské rady, londýnské Předsednictvo ČSNV vedl J. Smutný a pařížské P. Maxa. V Londýně navíc vznikl za účelem začlenění československých emigrantů, kteří nebyli zapojeni do NV, Národohospodářský výbor vedený R. Bechyně. Osuského pozici uvnitř NV se snažili narušit Ripka, Šrámek a Ingr.

Generál Ingr shrnul na schůzi ČSNV 15. prosince 1939 výhrady československých exilových politiků a vojáků vůči osobě M. Hodži – jeho postup v souvislosti s Mnichovem, neodmítnutí Žilinské dohody, založení SNR jako opozice NV, odpor domácích odbojářů a veřejné neodmítnutí aktů z března 1939.¹¹³ Představitelé ČSNV jednání se SNR odmítli, v prosinci 1939 se s Hodžou setkal Beneš, a 21. prosince mu nabídl spolupráci s NV, což on odmítl.¹¹⁴ V lednu 1940 byl již Beneš přesvědčen o tom, že Osuského činnost ve Francii nepřipravila dostatečně kompaktní zázemí pro odbojovou práci. 1. ledna 1940 vyzýval NV k jednotě a

¹¹⁰ KŘEN, J. *V emigraci*. 1969, s. 519-520.

¹¹¹ O tomto se E. Beneš zmiňuje v dopise V. Hurbanovi z 10. prosince 1939, viz. NĚMEČEK, J., et al. *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940*. 2002, dokument č. 155, s. 326-328.

¹¹² Šlo o Správu vojenskou vedenou S. Ingrem, Správu pro věci zahraniční vedenou Š. Osuským, Správu finanční vedenou E. Outratou, Správu pro službu informační vedenou H. Ripkou a Správu sociální a zdravotní vedenou J. Slávikem. E. Beneš měl funkci předsedy a R. Viest velel československým vojenským jednotkám. Ke schválení této varianty došlo na schůzi 29. listopadu 1939. Podrobněji viz. KŘEN, J. *V emigraci*. 1969, s. 275-277.

¹¹³ KUKLÍK, J. *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940*. 1996, s. 76.

¹¹⁴ Podrobněji viz. KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Hodža versus Beneš*. 1999, s. 62-63.

respektu ideálů svobody a demokracie.¹¹⁵ Osuský ve své lednové zprávě pro NV podporuje myšlenku česko-slovensko-polské federace, ale výbor je v tehdejší situaci jasně proti jakýmkoli konkrétním závazkům v této oblasti.

Počátkem února 1940 poškozovala československou věc především nevyváženost stranického zastoupení v NV, a převedení generála Prchaly do disponibility,¹¹⁶ s čímž jako jediný nesouhlasil Osuský. V průběhu února 1940 obvinil vyslanec Hurban Osuského, že proti E. Benešovi využívá „špatného svědomí“ Francie a jedná se zástupci Habsburků, toto vyvolalo okamžitou ostrou reakci Osuského popírající taková obvinění.¹¹⁷ V polovině února 1940 je z článku „Milá a očekávaná návštěva v Kanadě“ patrné, že v lednu jednal Papánek jako Benešův zmocněnec v Kanadě o možném využití československých vojáků. Obě kauzy znamenaly další vyostření vztahů mezi Osuským a probenešovsky orientovanými představiteli amerických krajanů.

Osuský byl pověřen vyjednáním civilního úvěru pro NV, a současně měl připravit případnou evakuaci armády a členů NV. Úvěr udělen nebyl, Francie kladné vyřízení podmínila rozšířením NV tak, aby zastupoval „všechny politické složky československého národa“. Tato jednání navíc vyvolala spor mezi Šrámkem a Osuským, do nějž byli zataženi i představitelé Francie, ukončen byl distancováním Osuského od počínání NV.¹¹⁸ Jedním z důsledků tohoto kroku bylo v červnu 1940 vyhrocení vztahů mezi Osuským a ostatními členy ČSNV kvůli připravované evakuaci, sám Osuský Francii opustil 21.června 1940.¹¹⁹ Osuského úloha ve Francii byla poměrně problematická, jeho chování muselo být vždy přísně diplomatické, pokud by se takto nechoval k vládě francouzských signatářů Mnichova, tak by zde ničeho nedocílil. Toto ovšem znamenalo, že jej negativně hodnotili spolupracovníci Beneše, kteří podávali o činnosti Osuského v Paříži tendenčně zabarvené informace.

¹¹⁵ Text Prvého vyhlášení Československého Národního Výboru viz. *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. 1998, dokument č. 228, s. 258-260.

¹¹⁶ Generál Prchala byl jediným armádním generálem v exilu, tak by mu podle vojenských zásad měla podléhat armáda, tu ovšem vedl generál Ingr a Prchala byl v „opozici“ proti Benešovi, alespoň podle mínění jeho spolupracovníků. V Ingrově zprávě pro NV byl Prchala viněn z opuštění vojska při svém útěku z Polska a kritizoval i jeho charakter. Podrobněji viz. MICHÁLEK, S. *Diplomat Štefan Osuský*. 1999, s. 134-135.; NĚMEČEK, J. *Od spojenectví k roztržce*. 2003, s. 41-43.

¹¹⁷ Podrobněji viz. KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 32.

¹¹⁸ Podrobněji o těchto událostech viz. KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 36-37.

¹¹⁹ Osuský jednal s francouzskými ministerstvy už 23.května 1940, kdy mu bylo sděleno, že úředníkům nebudou uděleny diplomatické výsady, když se na ně později obrátil Šrámek byl odkázán opět na Osuského. Při přípravách na evakuaci počítali s jeho pomocí i členové Č-SNR. Sám Osuský, podle Opočenského, možná s evakuací váhal kvůli možným pochybnostem ve francouzské vítězství.

3.2 Opoziční aktivity v odboji

Beneš se v Londýně setkal s M. Hodžou 20.července 1939, a poté opět v srpnu a září, shodli se na nutnosti vytvořit jednotné odbojové centrum, Hodža údajně Benešovi přislíbil svou pomoc při řešení sporných otázek s Osuským, ovšem vzápětí je názorové neshody opět rozdělily.¹²⁰ Již tehdy bylo postavení Beneše v odboji výraznější než tomu bylo v případě Hodži, toto bylo částečně způsobeno Hodžovým pobytem ve Švýcarsku a jeho nemocí, a tím zpožděného zapojení do odbojové akce, on však považoval svou účast v exilových orgánech za automatickou. E. Beneš se snažil o spojení s Hodžou také pro získání převahy nad Osuským. Během léta pocíťoval Beneš větší rozpory s Osuským než s Hodžou, ale toto se později změnilo zejména v důsledku stálých Hodžových ambicí o účast ve vedení odboje. Na podzim 1939 se především slovenská opozice začala organizovat proti NV, Hodža byl ochoten jednat jen s Benešem, ČSNV pro něj nebyl partnerem. Již při jednání s Benešem na přelomu října a listopadu Hodža uvedl, že NV jako administrativnímu orgánu by měl být nadřazen jimi vedený politický orgán podle vzoru tzv. Pětky,¹²¹ Benešovo upozornění na existenci NV, Hodža komentoval tím, že Slávika ani Viesta nepovažuje za zástupce Slovenka.

28.října 1939 vyšel v Česko-Slovenském boji, jehož zakladatelem byl Osuský, Hodžův článek, kde svůj autonomistický program včlenil do teorie kontinuity, která ale na rozdíl od Benešovy vyzdvihovala poslední období fungování ČSR směřující ke struktuře druhé republiky. Během listopadu 1939 je již zřejmé aktivní zapojení M. Hodži do exilové politiky, pokoušel se zrealizovat vybrané body Pittsburghské dohody a také akceptoval teze Žilinské dohody,¹²² ohledně vztahů mezi Čechy a Slováky částečně vycházel z vládních návrhů o národnostním statutu z let 1937-1938, tím tedy navazoval svou politikou na závěrečnou etapu existence předmnichovské republiky. Hodža po neúspěšných jednáních ustavil 22.listopadu 1939 v Paříži pětičlennou Slovenskou národní radu, „jako jediného oprávněného reprezentanta Slovenska“, a současně přejal program federalizace z říjnového memoranda o slovenské otázce.¹²³ Ve svých federalizačních plánech

¹²⁰ Podrobněji viz. DEJMEK, J. *Edvard Beneš*. 2008, s. 221.

¹²¹ TÁBORSKÝ, E. *Pravda zvítězila*. 1947, s. 399.

¹²² MICHÁLEK, S. *Diplomat Štefan Osuský*. 1999, s. 129.

¹²³ Malé zastoupení Slováků v NV kritizoval i Otto Habsburský, který preferoval vznik středoevropské unie s centrem ve Vídni a Hodžovu skupinu považoval za hlavní Benešovu opozici.

předpokládal začlenit Slovenko do vyššího nadnárodního celku,¹²⁴ první jednání mezi Hodžou a polskou reprezentací proběhlo na podnět Polska 28.listopadu 1939. Francouzští politici v této době jasně preferovali federativní uspořádání střední Evropy, z tohoto pohledu byl E. Beneš se svým programem viděn jako překážka, zatímco Hodžova vize Dunajské federace alespoň zčásti splňovala francouzské plány.

5.prosince 1939 zaslali Hodža a Prídavok dopis ČSNV, kde napadali jeho činnost a složení ve spojitosti se slovenskými požadavky, a následně mezi své programové cíle zařadili doplnění NV o další Slováky než vznikne prozatímní vláda.¹²⁵ V SNR však bylo zastoupení Slováků stejně nereprezentativní jako v ČSNV, jedinými významnými politiky byli Hodža a Paulíny-Tóth. Většina členů odboje si byla vědoma nebezpečí možnosti úplného zániku Československa, ale část slovenských reprezentantů si tuto hrozbu nepřipouštěla.

Česká opozice byla ještě méně reprezentativní a jednou z mála snah o její organizaci bylo sestavení ČNR F. Schwarzem a K. Locherem 14.ledna 1940.¹²⁶ Spojením ČNR a SNR vznikla 14.ledna 1940 Č-SNR vedená M. Hodžou, ustavující schůze však proběhla až 28.ledna 1940, a její zrod byl důsledkem značných názorových neshod, které panovaly v odboji již od podzimu 1939. Právě vytvoření Č-SNR bylo podle Beneše nejvýraznější Hodžovou chybou.¹²⁷ Později byl oficiálně zveřejněn i Hodžův politický program upravený Paulíny-Tóthem a Schwarzem – doplnit NV o zástupce Č-SNR a slovenských katolíků, dodržet demokratické zásady ve všech zahraničních odbojových orgánech, snažit se o uznání prozatímní vlády, publikovat deklaraci o budoucím postavení Slovenska založenou na slovenské samosprávě a zajistit aktivní roli Česko-Slovenska v jednání o středoevropské federaci.¹²⁸

V souvislosti s tímto stanoviskem Habsburka byl Hodža později obviňován z nepřímé podpory monarchistů.

¹²⁴ PEKNÍK, M., et al. *Milan Hodža*. 2002, s. 337.

¹²⁵ Plná citace Ohlasu Slovenskej národnej rady z 24.prosince 1939 viz. *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. 1998, dokument č. 227, s. 254-257.

¹²⁶ Ještě před tím byl 16.prosince 1939 utvořen Český akční výbor vedený V. Myslivcem a doplněný I. Markem a V. Tintěrou, ti kritizovali nereprezentativnost NV a požadovali uspořádání ČSR podle Pittsburghské dohody a zapojení do středoevropské federace. Nedlouho poté Myslivec s Markem prohlášení odvolali a postavili se na stranu E. Beneše. Členy ČNR byli také V. Ležák-Borin, a přechodně i L. Brzický a M. Sísová.

¹²⁷ *České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století*. 1997, s. 430.

¹²⁸ Podrobněji viz. KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 43.; KUKLÍK, J. *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940*. 1996, s. 79-80.

Domácí odboj neměl výtky k osobě Hodži, ale jen proti jeho aktivitám, jež narušovaly jednotu odboje. Vzkazy Hodžových „spolustranníků“ přicházející do exilu jako reakce na vytvoření SNR, ve kterých jej vyzývali k jednotě s emigrací a zastavení sporů s Benešovou skupinou, pro něj musely znamenat velmi nepříjemné poznání. 6. února 1940 vydala Č-SNR ultimátum, podle něž mělo do dvou dnů dojít k jednání o reorganizaci NV na základě tezí jejich lednového politického programu. Podle Č-SNR byl nepřítelem Západu nejen Hitler, ale i SSSR, navíc také považovali ČSNV za levicově zaměřený. Návrh Č-SNR o doplnění NV o představitele Č-SNR nebyl 5. března 1940 přijat, což sdělil dopisem Šrámek Hodžovi s tím, že NV nebere na vědomí vytvoření Č-SNR. Osuský s tímto krokem nesouhlasil, což dává 12. března 1940 na vědomí ostatním členům NV, a tato událost ještě více zkomplikovala jejich vzájemné vztahy.¹²⁹ Osuský i Hodža opakovaně vinili Beneše z neúspěšné zahraniční i vnitřní politiky předmnichovského státu, využívali toho při své autonomistické argumentaci, a Osuský také v člancích pro Česko-Slovenský boj. Formálně spolupráce Osuského se SNR ani Č-SNR neprobíhala, ačkoli lze zaznamenat kooperaci nepřímou.¹³⁰

Hodžova Č-SNR se snažila spolupracovat také s polskými exilovými kruhy, což mohlo ovlivnit polské stanovisko odmítnout uznání ČSNV, tento svůj postoj Poláci zdůvodňovali nedostatečnou reprezentativností NV – slabé zastoupení slovenské emigrace. Zástupci Polska neodpovídali na žádosti NV o uznání. Zpočátku Hodža uvažoval také o získání podpory Francie a Velké Británie pro svůj plán česko-slovensko-polsko-rakouské federace, Osuský takové Hodžovy tendence příliš nepodporoval, dával přednost zaměření Č-SNR na vnitrostátní problematiku. Během února se na stranu NV přidali členové Č-SNR Janota a Szathmáry, zatímco na některé další členy Č-SNR (především Futák, Klein, Locher a Prídavok) se zaměřily francouzské i exilové bezpečnostní složky, jednalo se o zpravodajské složky Správy vojenské ČSNV. Francie neměla zájem o dlouhodobé neshody uvnitř československé emigrace, a tak monitorovala aktivitu jednotlivých skupin.

Jak Francie, tak Velká Británie usilovaly o propojení ČSNV a Č-SNR do jednoho orgánu, který by poté vytvořil exilovou vládu, Francie navíc svými kuloárovými aktivitami podporovala opoziční kruhy. Jednání mezi těmito dvěma

¹²⁹ KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 34.

¹³⁰ Podrobněji například o vyplácení finanční podpory členům SNR či Č-SNR viz. KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 34-35.

orgány(Č-SNR a NV) se pokoušel zorganizovat i Osuský, ale všichni zbylí členové NV byli kategoricky proti. Osuského postoj ke slovenské otázce v roce 1939 vycházel z Žilinské dohody a Zákona o autonomii Slovenska.¹³¹ Nebral příliš v potaz globální stav emigrace, viděl většinu záležitostí z francouzského pohledu. Hodžova pozice se ještě zhoršila poté, co francouzská a britská vláda v polovině března 1940 zamítla jeho požadavky na rozšíření NV o členy Č-SNR.

Jednání Beneše s Hodžou proběhlo také během dubna 1940, Hodža se snažil při jednáních přesvědčit Beneše, aby část členů Č-SNR, nejlépe J. Paulíny-Tótha, P. Prídavka a jednoho sociálního demokrata, jenž měl být zástupcem dělníků, včlenil do NV, pak se byl ochoten vzdát instituce Č-SNR.¹³² Beneš se s Hodžou setkal opět v květnu, tehdy jej neúspěšně přesvědčoval o výhodách vyřešení česko-slovenských sporů ustavením Národní rady respektive Státní rady, kam byl ochoten kromě Hodži přijmout také J. Paulíny-Tótha, F. Schwarze a L. Szathmáryho, a počítal s předsednictvím R. Bechyně.¹³³ Toto byl Hodža ochoten akceptovat jen za podmínky dřívějšího doplnění NV a utvoření prozatímní vlády, nakonec se ovšem musel spokojit s místem místopředsedy SR. Svými návrhy o vytvoření NR, do které měl být zapojen i Hodža, se Beneš pokoušel vyjít vstříc Velké Británii.

Agitační snahy Hodži a potažmo i Č-SNR během tohoto období nabývaly na intenzitě, čímž narušovaly úsilí o uznání exilové vlády, a postupně vyústily až v zásah Francie a zákaz distribuce jejich programového prohlášení. Tímto krokem se Francie postavila proti Hodžovi, ačkoli zároveň využívala nejednoty odboje jako záminky pro neuznání exilové vlády. V té době už Hodža působil převážně ve Velké Británii, během května jednala Č-SNR o možném přijetí L. Prchaly a dalších, zároveň se pokoušela získat také další spojence například v amerických krajanských organizacích.

Rozpory mezi Benešem a Hodžou byly v několika oblastech, neshodli se na roli SSSR v evropské poválečné politice¹³⁴ a Hodža nesouhlasil s Benešovým plánem

¹³¹ Stejně argumentace využívali také Hodža, Paulíny-Tóth, Lichner a Clementis. Naopak Beneš pokládal Žilinskou dohodu za počátek rozbití Československa, a proto ji razantně odmítal.; MICHÁLEK, S. *Diplomat Štefan Osuský*. 1999, s. 121.

¹³² Podrobněji o těchto rozhovorech viz. KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Hodža versus Beneš*. 1999, s. 96-98.

¹³³ O tomto svém plánu hovořil již koncem února před R. B. Lockhartem. Zapojením R. Bechyně plánoval vyřešit výhrady oponentů ohledně účasti sociálních demokratů, a také vyvážit údajně příliš pravicový ČSNV respektive plánovanou vládu.

¹³⁴ Argumentaci o spolupráci Beneše s Ruskem používali i další členové opozice, upozorňujíc na jeho kontakty s velvyslancem SSSR Majským.

příliš úzké spolupráce s mocnostmi. Také měli rozdílné představy o případném větším státoprávním celku, do kterého by se mělo Československo zapojit, zatímco Hodža stále prosazoval svou verzi středoevropské federace komplexně představenou až v díle Federace ve střední Evropě (Federation in Central Europe), Beneš v tomto případě na přechodnou dobu uvažoval o československo-polské konfederaci, ale tyto své úvahy z roku 1941 a jara roku 1942 zavrhl po negativním stanovisku SSSR. Již od počátku měli odlišné názory na uspořádání exilového zřízení, Beneš preferoval nadstranickou jednotu, Hodža naopak stranické uspořádání.¹³⁵

¹³⁵ PEKNÍK, M., et al. *Milan Hodža*. 2002, s. 349.

4. Benešova činnost v Londýně před porážkou Francie

Československý odboj se snažil o zlepšení pozice jak v Evropě, tak i v zámoří. Tyto snahy dobře ilustrují například akce J. Papánka, který se při návštěvě Kanady v únoru 1940 sešel s generálním konzulem J. Pavláskem a zástupcem kanadského ministra zahraničí J. L. Robertsonem, jednání se týkala pomoci při budování československé armády v USA.¹³⁶

V únoru 1940 se Hodža dvakrát setkal s R. B. Lockhartem, při čemž zmínil, že Beneše pokládá za překážku uznání exilové vlády, Beneš se naopak snažil o uznání vlády bez Hodži, který své plány přibližně v polovině dubna 1940 vzdal.¹³⁷ Hodžovy návrhy o reorganizaci NV během květnových jednání Beneš nepřijal, a jeho postavení v exilu ještě více utrpělo, když členům Č-SNR, ani jemu samotnému, nebyla poskytnuta pomoc při evakuaci z Francie. Vlivnější pozici v zahraničním odboji chtěl Hodža získat kvůli možnosti snadnějšího prosazení slovenských požadavků. Neakceptoval řadové emigranty, chtěl jednat jen s vůdci exilu a předními diplomaty, byl si vědom, že jeho stoupenci nebudí přílišnou důvěru,¹³⁸ ale spolupráci s nimi zamýšlel jako součást nátkalu na Beneše. V minulosti byly jeho nestandardní metody jednání na domácí scéně vyváženy výsledky jeho práce, ale ve vypjatém prostředí exilu, kdy se vyhraňují charaktery, toto nabíralo negativní konotace, a Hodžovy nátlakové akce vedené prostřednictvím SNR a Č-SNR se nakonec obrátily proti němu.

Během jara 1940 Beneš zpočátku výrazněji prezentoval svou teorii kontinuity výkonu prezidentské funkce, založenou na neplatnosti jeho abdikace, jelikož k ní došlo pod německým nátlakem, postupně ji však rozšířil o tvrzení o neplatnosti veškerých právních aktů učiněných po podpisu Mnichovské dohody. Pozici Beneše ještě posílilo rozšíření emigrace o další jeho stoupence, například o J. Nečase a Ladislava K. Feierabenda, kteří byli ve vlasti členy protektorátní vlády. Beneše uznávali, ačkoli se s některými jeho politickými postoji plně neztotožňovali.

Počátkem dubna 1940 se Beneš začal připravovat na intenzivní jednání s britskou stranou ohledně exilové vlády doplněné o NR. Návrh personálního složení Národní rady Beneš předložil FO 16. dubna 1940, poté ovšem preferoval ustavení

¹³⁶ Podrobněji viz. MICHÁLEK, S. *Ján Papánek - politik, diplomat, humanista*. 1996, s. 49.

¹³⁷ Podrobněji záznam viz. VNUK, F. *Slovenská otázka na západe v rokoch 1939-1940*. 1974, s. 291-294, s. 298, s. 303.

¹³⁸ KŘEN, J. *V emigraci*. 1969, s. 389.

vlády. 26.dubna 1940 předal E. Beneš stálému tajemníkovi britského ministerstva zahraničí A. Cadoganovi memorandum, kde shrnul současné postavení československého odboje a důvody pro ustavení československého státního zřízení v zahraničí.¹³⁹ Šlo o počátek jednání o přetvoření ČSNV v exilovou vládu doplněnou dalšími státními orgány. Následující memorandum z 28.dubna 1940 doplnil o návrh na zřízení tzv. Národní rady, která by nahradila parlament a plnila funkci poradního sboru, a o plán personálního obsazení exilových orgánů.¹⁴⁰ Podle Hodžových představ měla NR disponovat pravomocemi nad vládou. Odpověď od FO přišla až 26.května 1940, ale jakoukoli formu uznání Velká Británie podmiňovala jednoznačným důkazem o jednotě česko-slovenského zahraničního odboje, a alespoň částečnou dohodou s československými Němci v emigraci.

4.1 Přípravy evakuace a přesun do Velké Británie

Od května 1940 přestal Osuský docházet na některé důležité schůze NV, a po červnu došlo k úplné ztrátě komunikace mezi ním a výborem. Beneš s Osuským i nadále počítal na post ministra zahraničí, ale problémy s evakuací byly zřejmě důvodem jmenovat jej pouze ministrem bez portfeje. Později byly zmíněné francouzské skutečnosti použity k úplnému odstranění Osuského z londýnských exilových orgánů. Ve Velké Británii postupně docházelo ke změně ovzduší v souvislosti s nástupem kabinetu W. Churchilla, a událostmi ve Francii. Zlomovým okamžikem pro další vývoj v exilu byla porážka Francie 18.června 1940. Během evakuace se pozice Beneše ještě upevnila, protože jako jediný exilový politik mohl

¹³⁹ Beneš v memorandu mimo jiné uvedl, že za československou politickou emigrací na Západě stojí celý český národ a většina Slováků – až 90%, také upozornil, že pro případnou dohodu s Poláky je třeba rovnoprávné postavení obou exilových reprezentací, součástí bylo i zdůvodnění existence exilové vlády na základě Benešovy teorie právní kontinuity Československa, ale neodůvodňoval ji neplatností Mnichovské dohody od samého počátku, avšak francouzským a britským odmítnutím uznání stavu po událostech v březnu 1939. Plné znění originálního dokumentu O dnešním stavu akce pro osvobození Československa viz. NĚMEČEK, J., et al. *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940*. 2002, dokument č. 230, s. 470-479.

¹⁴⁰ Celý text dokumentu viz. NĚMEČEK, J., et al. *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940*. 2002, dokument č. 231, s. 479-483. Součástí textu pro britské ministerstvo zahraničních věcí byla i kritéria pro výběr členů do exilových orgánů – bývalí poslanci a senátoři NS zvolení ve volbách roku 1935 a ostatní členové NV (například J. Šrámek, M. Hodža, R. Bechyně, J. Nečas, L. Feierabend, J. Slávik, J. Bečko, F. Němec, B. Laušman, Stránský, F. Uhlíř, V. Beneš, F. Schwatz, P. Macháček), významné osobnosti politického nebo národohospodářského života první republiky (například J. Masaryk, Z. Fierlinger, J. Paulíny-Tóth, F. Hála), osobnosti účastníci se odboje ve vlasti či v emigraci, možná vojáci a jiné osoby, případně osobnosti, které do emigrace teprve přijdou. Při plánování panovaly pochybnosti o případném zapojení armádních důstojníků.

v této záležitosti výrazněji působit na britské úředníky.¹⁴¹ Zajistil tak přesun československých vojáků, kteří opustili Francii až po jeho intervenci u A. Edena a A. Sinclaira 27.června 1940. Beneš také požádal Foreign Office o půjčku k uhrazení nákladů spojených s evakuací, ta mu byla schválena dopisem lorda Halifaxe 31.července 1940. Koncem června 1940 byla činnost ČSNV ochromena také nepřítomností Šrámka a Outraty, kteří již byli ve Velké Británii. Po přesunu Osuského do Velké Británie v červnu 1940 zajišťoval částečnou kontinuitu československého konzulát v Marseille.

Již v polovině června 1940 Beneš zvýšil svou aktivitu ohledně uznání československé vlády, využívajíc podpory R. B. Lockharta a argumentujíc možnou eliminací opozice. Uznání ze strany FO bylo podmíněno spoluprací všech uvažovaných členů vlády, ale komplikované bylo zajištění spolupráce s Osuským, Hodžou a Paulíny-Tóthem. V Benešově memorandu z 21.června 1940 o vytvoření exilového státního zřízení, jež se mělo skládat z prezidenta republiky, vlády a Státní rady byl obsažen také návrh personálního složení, a upozornění na početní nadreprezentaci Slováků, včetně paritního obsazení všech významných postů.¹⁴² SR měla disponovat poradní a kontrolní pravomocí, a reprezentovat jednotu a širokou názorovou základnu odboje. Memorandum FO z července 1940 konstatovalo, že Beneš není schopen zajistit jednotu mezi Čechy a Slováky v zahraničí, míra jeho vlivu v protektorátě není známa, situace ve střední Evropě zůstává nestabilní a stanovisko Francie vůči jeho osobě je spíše negativní.¹⁴³ Nakonec úředníci FO došli k závěru, že k uznání by měly být připojeny výhrady ohledně budoucích československých hranic a pravomocí nad českými občany ve Velké Británii.

9.července 1940 oznámil E. Beneš britské vládě ustavení prozatímní vlády jako součásti exilového státního zřízení, na toto reagoval dopisem lord Halifax. Za definitivní datum uznání bývá považován 18.červenec 1940, ale vzhledem k tomu, že šlo o prozatímního uznání, tak byl u československé vlády jmenován jen diplomatický zástupce. Halifax poté potvrzuje uznání dopisem 21.července 1940 s výhradami k teorii politické a právní kontinuity, a odmítá závazky ohledně

¹⁴¹ KUKLÍK, J. *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940*. 1996, s. 108.

¹⁴² Podrobněji o návrhu exilového státního zřízení viz. KUKLÍK, J. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938 – 1945*. 1998, s. 88-93. Vládu měli tvořit členové NV se Šrámkem v čele, doplnit je měli J. Masaryk, J. Nečas, L. Feierabend, F. Němec, J. Bečko, J. Paulíny-Tóth, případně J. Lichner.

¹⁴³ KUKLÍK, J. *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940*. 1996, s. 88-89.

budoucích československých hranic a jurisdikce nad československými občany ve Velké Británii.¹⁴⁴ K ustavení SR došlo 21.července 1940, kdy E. Beneš a J. Šrámek podepsali příslušný dekret.¹⁴⁵ 22.července 1940 Beneš jmenoval Šrámka premiérem zdůrazňujíc kontinuitu s ČSNV, při svém rozhodování Beneš nebral v potaz námitky R. Bechyně, L. Feierabenda, Š. Osuského a J. Nečase, kteří argumentovali Šrámkovým věkem a jeho příliš pravicovou orientací, sám Beneš měl vykonávat funkci prezidenta.¹⁴⁶ Toto zakládal na teorii o neplatnosti abdikace vynucené Německem, což propojil s teorií o právní kontinuitě ČSR, založené na tvrzení o neplatnosti a neústavnosti Mnichovské dohody i aktů z března 1939.

Nedlouho po příjezdu do Velké Británie byl Osuský osočován za své pařížské aktivity, toto prošlo i americkým krajanským tiskem, kde byl dokonce označován za Hitlerova sympatizanta. Po porážce Francie ztratil mnoho ze své pozice i Hodža, kromě jiného proto, že část jeho spolupracovníků z Č-SNR byla po přesunu do Velké Británie internována (P. Prídavok, K. Locher, F. Schwarz a někteří další).

¹⁴⁴ Dá se říci, že ve stejném období byla exilová vláda uznána i de Gaullovým hnutím poté, když de Gaulle zaslal Benešovi blahopřejný telegram k britskému uznání. Širší veřejnost se o uznání československé exilové vlády dozvěděla 23.července 1940 z českého vysílání BBC.

¹⁴⁵ Ústavní dekret presidenta republiky ze dne 21.července 1940, o ustavení Státní rady jako poradního sboru prozatímního státního zřízení ČSR viz. *Dekrety presidenta republiky a nařízení československé zahraniční vlády*. 1946, s. 5-6. Byl publikován v č.10 Úředního věstníku československého 4.prosince 1940. Byl několikrát novelizován – novely č.3/1942, č.12/1942, č.13/1944. SR byla definitivně zrušena 4.dubna 1945 vyhláškou předsedy vlády č.2/1945.

¹⁴⁶ První projev jako prezident ČSR pronesl 24.července 1940, zde také hovoří o neplatnosti své abdikace a všech aktů počínaje Mnichovskou dohodou. Celé znění viz. BENEŠ, E. *Šest let exilu a druhé světové války*. 1946, s. 88-92.

5. Soustředění odboje ve Velké Británii

Návrh na uznání československé vlády podal E. Beneš britské straně memorandem „O dnešním stavu akce pro osvobození Československa“ 26. dubna 1940,¹⁴⁷ ale Foreign Office požadovalo jednak vyřešení česko-slovenských neshod, ale také dohodu s československými Němci zastupovanými W. Jakschem. Úmluvu s Hodžou a přípravu ustavení SR prezentoval Beneš jako vyřešení česko-slovenských problémů, jednání s Jakschem však skončilo neúspěchem. Hodža ani Jaksch nepokládali SR na relevantní orgán.

V květnu 1940 se Osuský přestal účastnit schůzí NV, následující měsíc přestal s NV spolupracovat zcela, tyto komunikační problémy byly později v Londýně použity při odvolání Osuského z exilových orgánů. Hodža i Osuský uvažovali při svých snahách o vedení odboje využít Benešových odpůrců mezi západními spojenci, což většinou byli stejní politici, kteří působili v době podpisu mnichovské dohody. Na přelomu května a června 1940 se těžiště vyjednávání o uznání prozatímní vlády přeneslo do Velké Británie, kde reakce na Hodžovo únorové memorandum nebyla nijak příznivá. Poměry v emigraci se mírně zlepšily jak po přesunu do Londýna, tak vstupem osob, jež dříve působily v domácím odboji.

Ve Velké Británii Beneše podporovali R. B. Lockhart a již před svým nástupem do funkce premiéra také W. Churchill. Zatímco pro Chamberlaina byl hlavním nepřítelem Sovětský svaz, respektive komunisté, Churchill viděl aktuálně protivníka v nacistickém Německu. Přesun druhého oddělení generálního štábu vedeného plukovníkem Moravcem do Velké Británie měl pro Beneše velký význam,¹⁴⁸ protože Britové si československých zpravodajců považovali natolik, že se v podstatě stali jednou ze složek britské zpravodajské služby.

Po koncentraci odboje v Londýně mezi létem 1940 a zimou 1942 lze rozdělit protibenešovskou opozici do tří skupin – názorová opozice osob působících v rámci státního zřízení (Š. Osuský, M. Hodža a R. Bechyně), otevřená protivládní opozice (především bývalí členové Č-SNR) a názorová opozice v rámci československé armády. Po propuštění internovaných členů Č-SNR zatčených 25. června 1940, tito slíbili, že se vzdají jakékoli politické činnosti, přesto ji obnovili, a soustředili se na poměry v československých vojenských jednotkách a také

¹⁴⁷ *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně*. 2008, s. 9-10.

¹⁴⁸ Tuto skutečnost zdůrazňuje Beneš i ve svých Pamětech viz. BENEŠ, E. *Paměti*. 1947, s. 106.; BENEŠ, E. *Paměti 1938-45*. 2008, 2. sv., s. 82.

pracovali proti Benešově exilové vládě. Nejvýrazněji se prosazoval Prídavok s programem autonomie Slovenska a Schwarz, který se snažil zdiskreditovat Beneše jako prezidenta. K protibenešovské opozici patřil také generál Prchala, který se po přeřazení do disponibility ve Francii pokoušel situaci zvrátit, proto se sešel 22.srpna 1940 s Benešem. Ingr mu ovšem 25.září 1940 sdělil, že rozhodnutí o jeho disponibilitě platí. V říjnu se Prchala s Benešem sešli opět, ale Beneš nechtěl z důvodu možných dalších sporů tuto záležitost znovu otevírat. Ve vztazích mezi jednotlivými členy odboje mohly jistou roli hrát také osobní antipatie, což lze pozorovat právě na příkladu soupeření generálů Prchaly a Ingra, kdy Ingr Prchalu „neoprávněně“ odsunul a fakticky si přisvojil pozici hierarchicky náležitější Prchalovi. Začátkem roku 1941 Prchala opět navázal intenzivnější styky s dalšími osobnostmi opozice, a v dubnu 1941 přijal za své Hodžovy teze o středoevropské federaci podporující spolupráci s Polskem.¹⁴⁹

Po přesunu do Velké Británie měli mezi slovenskou emigrací a částečně i emigrační opozicí převahu čechoslovakisté(například J. Slávik, R. Viest a J. Bečko), to například vyústilo až v přesun Osuského z pozice aktivního oponenta do polohy pasivní rezistence. V podstatě jediným členem slovenské emigrace, který nebyl přesvědčeným čechoslovakistou byl J. Lichner. Západní mocnosti vnímaly v tomto období slovenský problém především jako vnitřní záležitost československých reprezentantů. Cílem všech účastníků odboje, nehledě na příslušnost k Benešovu táboru, byla obnova Československa. Nebylo tak důležité jakým způsobem se toto stane, ale podstatou zůstávalo obhájit tuto myšlenku u mocností, v jejichž politických reprezentacích se ozývaly kritické hlasy také ohledně výsledků a důsledků Versailleské konference.

5.1 Přípravy k uznání prozatímní vlády

Ke změně postavení československé emigrace došlo po nástupu W. Churchilla do funkce, Beneš 21.června 1940 zveřejnil memorandum „Vytvoření československé vlády“, na nějž reagoval 6.července 1940 dopisem W. Strang. Následně zaslal Beneš 9.července 1940 dopis lordu Halifaxovi, kde mu oznamuje úmysl ČSNV transformovat se v exilovou vládu, a ustavit prozatímní státní zřízení

¹⁴⁹ K další eskalaci sporu mezi oficiální reprezentací a Prchalou došlo na počátku roku 1942, kdy byl otištěn kritický článek Bohuše Beneše, kde napadal Prchalovo působení v Polsku a ve Francii, důsledkem byl Prchalův jednoznačný přesun k opozici.

ČSR v emigraci.¹⁵⁰ Beneš ve zprávě také uvedl, že předsedou vlády bude J. Šrámek a sám se označil za prezidenta republiky. Velká Británie na toto reagovala listem 21.července 1940, jemuž předcházela rozhovor s W. Strangem 19.července 1940, kde prozatímní vládu uznala, avšak s výhradami k budoucím hranicím, právní kontinuitě a rozsahu jurisdikce vlády nad československými občany na území Velké Británie. Ze stanoviska Velké Británie k prozatímní československé vládě vyplývalo, že ji považovali za reprezentantku českého a slovenského lidu, ale ne za zástupkyni ČSR. Jen omezené uznání z britské strany bylo ještě více zdůrazněno tím, že u československé vlády nejmenovala vyslance, jak tomu bylo u jiných emigrantských vlád ve Velké Británii, ale pouze diplomatického zástupce, což E. Beneše samozřejmě rozladilo.

Exilová vláda byla formální pokračovatelkou pařížského NV, což se projevilo také na jejím složení. Ministerský předseda Šrámek zde zajišťoval kontinuitu s první republikou i s ČSNV. Ustavení SR se jevilo jako vhodná metoda ke konsolidaci odboje a zajištění kontinuity se systémem předmnichovské republiky.¹⁵¹ Omezené pravomoci Státní rady vyplývaly z toho, že nešlo o volený, ale jmenovaný orgán, který měl zejména zpočátku spíše politický význam, toto vše shrnul Beneš v dopise R. Bechyněmu 13.října 1940. Státní rada měla být také platformou pro řešení vnitropolitických a národnostních problémů, její členy jmenoval prezident, poměr členů bez hlasovacího práva(hlasovacím právem nedisponovali členové vlády) a členů s hlasovacím právem byl 12:19. SR měla být reprezentantkou jednoty odboje, a to jak národnostní mezi Čechy a Slováky, respektive mezi Čechoslováky a československými Němci, ale i mezi zástupci různých politických proudů.¹⁵² Tyto plány však skončily pouze částečným úspěchem.

Podmínku britské strany o prokázání jednoty mezi Čechy a Slováky měl potvrdit Ústavní dekret prezidenta republiky č. 1 z 21.července 1940, který stanovoval, že SR bude poradním sborem prezidenta a sborem kontrolním. Ze své iniciativy mohla vydávat jen nezávazná memoranda, a jinak byla oprávněna

¹⁵⁰ Prozatímní státní zřízení v emigraci se mělo skládat z prezidenta, třináctičlenné vlády a Národní respektive Státní rady jako prozatímního parlamentu. Podrobněji viz. BENEŠ, E. *The fall and rise of a nation*. 2004, s. 86-88.

¹⁵¹ ŠUSTEK, V. Státní rada v Londýně v letech 1940 - 1941. In *Sborník archivních prací Roč.44 č.2*. 1994, s. 241.

¹⁵² Poměr zástupců předmnichovských politických skupin v SR – sociální demokraté 8, národní socialisté 6, agrárníci 4, lidovci 2, vojáci 1, ostatní 8. Národnostní složení – Češi 21, Slováci 9, Karpatorusové 1.

vyjadřovat se pouze k otázkám předloženým jí vládou nebo prezidentem. Kvůli vyváženosti pravice a levice v exilových orgánech byl do jejího čela jmenován R. Bechyně jako protiváha J. Šrámkovi, aby bylo i národnostní složení vyvážené byli za místopředsedy jmenování M. Hodža a P. Macháček, což současně znamenalo i náboženskou rovnováhu katolíků a evangelíků.

Beneš věřil, že vznikem SR eliminuje většinu konfliktů s Hodžou i ostatními kritiky. Hodžovy téměř soustavné opoziční aktivity prakticky úplně znemožnily jeho spolupráci s Benešem. Ustavením SR realizoval Beneš několik cílů – zajistil dočasnou stabilitu exilu, dosáhl zapojení dosud nezúčastněných levicových politiků, měl „důkaz“ československé jednoty díky devíti slovenským zástupcům a docílil kooperace mezi vládou a SR.

Vznikem SR 21.července 1940 byla skončena úvodní fáze etablace prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci. Osuského reakce na ustavující dekret o SR¹⁵³ parafovaný Benešem a Šrámkem nebyla právě pozitivní, což vyjádřil slovy: „Keď vy beriete zodpovednosť za věci ktoré robíte, dúfam, že mi nebudete mať za zlé, keď vám poviem, že nie som zodpovedný za věci ktoré som nerobil. Ide o politickú zodpovednosť.“¹⁵⁴ S tímto Osuského vyjádřením Beneš rozhodně nesouhlasil. Přes výhrady některých členů odboje jmenoval Beneš 22.července 1940, kvůli relativní nekontroverznosti jeho názorů, Šrámka předsedou vlády. Při výběru dalších členů vlády byl však vázán návrhy, které při jednáních během června a července předložil britské straně, a z důvodu právního pokračování NV také jeho personálním složením.¹⁵⁵

5.2 Prozatímní státní zřízení v exilu

Během prvního zasedání vlády 23.července 1940 Beneš jako její hlavní úkol vytyčil pokračování v tradicích Masarykovy první republiky a přípravu republiky nové, a to především skrze organizaci československých vojenských jednotek, udržování československých zastupitelských úřadů, péči o československé emigranty

¹⁵³ Definitivní verze dekretu prezidenta republiky o SR byla vytvořena mezi 15.říjnem a 28.říjnem 1940, a zveřejněna byla v časopisu *Čechoslovák* v č. 43.

¹⁵⁴ Citace z dopisu Osuského Benešovi ze 7.listopadu 1940 viz. MICHÁLEK, S. *Diplomat Štefan Osuský*. 1999, s. 149.

¹⁵⁵ Definitivní složení vlády bylo následující: předseda vlády J. Šrámek, ministr zahraničních věcí J. Masaryk, ministr národní obrany generál S. Ingr, ministr financí E. Outrata, ministr vnitra J. Slávik, ministr sociálních věcí F. Němec, státní ministři – Š. Osuský, L. Feierabend, J. Nečas a státní tajemníci – generál R. Viest, J. Bečko, J. Paulíny-Tóth (byl hned v září 1940 nahrazen J. Lichnerem) a H. Ripka.

a budováním aparátu prozatímního exilového státního zřízení.¹⁵⁶ Stěžejním úkolem československého státního zřízení v exilu bylo zajištění činnosti československých úřadů s ohledem na teorii právní kontinuity, a obnovení republiky v předmnichovských hranicích. Téhož dne bylo v českém vysílání BBC oznámeno uznání československé exilové vlády v Londýně.¹⁵⁷ Kromě již zmíněného se vláda samozřejmě měla snažit také o své definitivní uznání a odznamenání Mnichova včetně všech jeho důsledků.

Ačkoli československá strana pocítovala rozčarování z prozatímního uznání exilového zřízení, Churchill 23.července 1940 řekl, „že v postavení emigračních vlád ve Velké Británii žádné rozdíly nejsou“,¹⁵⁸ a prozatímní vládu označil za „vládu nezávislého, suverénního státu“.¹⁵⁹ Ve svém projevu 30.září 1940 W. Churchill prohlásil Mnichovskou dohodu za mrtvou, jelikož Německo ji porušilo okupací Československa v březnu 1939, Beneš toto prohlášení podal tak, že britská vláda uznává neplatnost mnichovských hranic. Následně Lockhartův dopis označil i hranice vzniklé Mnichovem za neuzavřenou záležitost. Vytvoření exilového státního zřízení poskytlo emigrantům pozice a sociální i finanční zajištění. Finance pro samotné státní zřízení byly získány od britského ministerstva financí, což mělo vliv již na první státní rozpočet přijatý v provizoriu 30.srpna 1940. Tento byl doplněn a odsouhlasen po předchozím podpisu československo-britské smlouvy o úvěru v prosinci 1940.¹⁶⁰

Prozatímní exilová vláda byla z velké části závislá na E. Benešovi, jehož postavení v exilu bylo dominantní, a ustavení exilového státního zřízení jej ještě výrazněji posílilo. Jako prezident měl rozsáhlé pravomoci v nichž se odvolával na ustanovení Ústavní listiny z roku 1920, disponoval pravomocí odvolat vládu, také jmenoval jejího předsedu i ministry, stejně tak po omezenou dobu jmenoval i předsedu i ostatní členy SR a od října 1942 za přispění vlády vydával tzv. dekrety prezidenta republiky.

Jedním ze stěžejních dokumentů pro fungování státního zřízení v emigraci byl návrh ústavního dekretu o prozatímním výkonu moci zákonodárné doplněný o komentář J. Stránského z názvem „K otázce legislativní kompetence v zatímním

¹⁵⁶ KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 102.

¹⁵⁷ DRTINA, P. *Československo můj osud*. 1991, 1. sv., s. 529.

¹⁵⁸ KUKLÍK, J. *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940*. 1996, s. 114.

¹⁵⁹ BRANDES, D. *Exil v Londýně 1939-1943*. 2003, s. 68.

¹⁶⁰ KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 105.

státním zřízením“, jenž zdůrazňoval úlohu prezidenta republiky, tedy E. Beneše a podporoval teorii kontinuity. Tento dekret nejprve vyvolal rozsáhlé diskuze při projednávání ve vládě na schůzi 11. října 1940, ale nakonec byl 15. října 1940 podepsán prezidentem i předsedou vlády.¹⁶¹ Po uznání exilové vlády panovaly také spory o Benešův nárok na prezidentskou funkci, toto se nakonec vyřešilo až v červenci 1941, kdy začal být respektován jako jednoznačný vůdce odboje Brity i Sověty.¹⁶² Jeho funkce, jako prezidenta republiky, nebyla sice formálně potvrzena, ale byla de facto přijata. Jelikož Beneše uznávala a podporovala také většina domácích odbojářů měla jeho, nyní převážně česká skupina, výraznou převahu nad Hodžou i Osuským, jejichž vliv byl teď zcela závislý na podpoře zahraničních politiků.

Benešovo vedoucí postavení v prozatímním státním zřízením se stalo často diskutovaným právním problémem, zejména v souvislosti s otázkou prosazované nepřerušené právní kontinuity jeho prezidentské funkce.¹⁶³ Proti tomuto výkladu podle některých interpretací hovořil Benešův dopis Háchovi, který byl podle nich důkazem Benešova uznání ústavnosti Háchovy volby. Beneš svou teorii kontinuity podporoval tvrzením, že jak Mnichovská dohoda, tak všechny následující akty byly vynucené, jsou neplatné, samotná dohoda nebyla nikdy ústavně přijata, kromě toho Německo svým násilným aktem v březnu 1939 jakékoli případné dohody anulovalo. Oproti tomu Osuského tzv. vyslanecká teorie kontinuity byla postavena na akceptaci Benešovy rezignace a argumentaci, že kontinuita republiky pokračuje skrze vyslance a jejich úřady, respektive samotného Osuského.

Problematiku kontinuity je možno akcentovat ve dvou rovinách, jednak z pohledu mezinárodněprávního, kdy bez ohledu na Mnichov ČSR právně trvá, a jednak z pohledu vnitrostátního právního řádu, kde šlo víceméně o politický význam kontinuity.¹⁶⁴ Britská strana do diskuzí ohledně nepřetržitého výkonu Benešovy prezidentské funkce nijak nezasahovala, protože tuto záležitost považovala za interní československou otázku. Teorii kontinuity s první republikou potvrzovali českoslovenští politici také legitimitu svých funkcí v exilových orgánech, vyžadovala, aby byl většinou výkon funkce v exilu odvozován od výkonu funkce v

¹⁶¹ Podrobněji viz. KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 112.

¹⁶² Stejněho „uznání“ od Spojených států se Benešovi dostalo až v roce 1942.

¹⁶³ Podrobněji k této problematice viz. KUKLÍK, J. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938 - 1945*. 1998, s. 106.

¹⁶⁴ KUKLÍK, J. *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940*. 1996, s. 138.

státních orgánech ČSR, domácím odboji nebo v prvorepublikových politických stranách. Jako prezident se Beneš v období emigrace poprvé obrátil na občany ve vlasti projevem 24.července 1940, kde mimo jiné řekl: „Prohlašuji dále za neexistující a bezprávné všecko to, k čemu jsme byli od září 1938 nezákonně a neústavně přinuceni...“.¹⁶⁵

5.3 Postavení Š. Osuského ve Velké Británii

Po porážce Francie ztratil Osuský svou oporu, musel se tedy smířit s postavením, které mu Beneš určil zapojením do vlády, ačkoli mu někteří spolupracovníci doporučovali pověřit ho jen diplomatickým posláním. Osuského spory s vládou se vystupňovaly hned na počátku srpna 1940 po vystoupení J. Stránského v BBC, kde hovořil o „pádu pařížské kliky“, jež měla pletichařit proti Benešovi, Osuský pochopitelně proti takové formulaci rozhodně protestoval.¹⁶⁶ Ačkoli Beneš Osuského jmenoval do SR již 12.října 1940, ten kvůli výhradám ke slibu věrnosti, kde se hovořilo o věrnosti ČSR a prozatímnímu státnímu zřízení, své jmenování podepsal až 9.listopadu, tedy dva dny poté, co Benešovi odeslal kritický dopis o jeho interpretaci britského uznání. Osuský se domníval, že Beneš není osobně zaujatý jen proti němu a Hodžovi, ale proti Slovákům obecně. Po přesunu do Velké Británie byl Osuský zcela separován, byť částečně z vlastní viny, protože mu Benešovi spolupráci neodpustili příliš těsnou spolupráci s francouzskými úřady. Ve Velké Británii podobnou podporu vládních kruhů neměl, a to znamenalo úpadek jeho vlivu v emigraci. Nicméně Osuskému nelze upřít přínosnou činnost ve Francii po 15.březnu 1939, a při realizaci československo-francouzské smlouvy.

V souvislosti s opakovanou kritikou Beneše a vlády požadoval Osuský k nahlédnutí dokumenty týkající se britského uznání československého exilového zřízení, vyjádřil se ve smyslu, že prezident a vláda tento akt využívají k individuálnímu prospěchu.¹⁶⁷ Tuto Osuského invektivu prohlásil za nepatřičnou i Lockhart. V souvislosti s údajným malým zastoupením Slováků zašel Osuský ve své

¹⁶⁵ Celý text projevu viz. BENEŠ, E. *Šest let exilu a druhé světové války*. 1946, s. 88-92.; Citace viz. BENEŠ, E. *Šest let exilu a druhé světové války*. 1946, s. 89.

¹⁶⁶ KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 111.

¹⁶⁷ Osuský ve své studii „Londýnské štátné zriadenie“ tvrdí, že přijal funkci ve vládě po slibu Beneše, že jej bude informovat o všech záležitostech týkajících se uznání. Vládu dlouhodobě kritizoval za nedostatečné zastoupení Slováků v exilových orgánech. Beneš o kritice Osuského k britskému uznání československé prozatímní vlády informoval Šrámka v dopise ze 14.října 1940 viz. *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943 I*. 1966, dokument č. 104, s. 133-134.

kritice vlády tak daleko, že požadoval, aby členové vlády spočítali Slováky pracující na jednotlivých ministerstvech, ministři na zasedání 13.ledna 1941 tento požadavek označili za malicherný.

Přesto, že byl Š. Osuský členem vlády i SR, byl praktický výkon jeho funkce ze strany ostatních členů těchto orgánů soustavně bojkotován. Materiály k jednání vlády mu byly dodávány příliš pozdě, než aby k nim mohl zaujmout jakékoli stanovisko, na tento problém si stěžoval opakovaně a nakonec 22.prosince 1940 na to písemně upozornil ministerského předsedu Šrámka. Vzhledem postojům ostatních členů prozatímního zřízení se Osuský vlastně stal demonstrací jednoty v odboji jen navenek. Tímto dlouhodobým negativním postojem byl vlastně Osuský soustavně manévrován do opozičního postoje, následné konflikty v SR i ve vládě řešil neúčastí na zasedání těchto orgánů, což nebyla z jeho strany právě nejvhodnější taktika.

V únoru 1941 předložil Beneš vládě návrh „Mírových cílů československých“ s jehož formulací Osuský vyslovil 14.března 1941 nesouhlas, poukazoval na své aktivity po březnu 1939 a význam československo-francouzské smlouvy z října 1939.¹⁶⁸ Nesoulad mezi Benešem a Osuským panoval i v zahraničněpolitické oblasti, což se projevilo v červenci 1941 Osuského kritikou Benešova příklonu k SSSR.

Zpráva branného výboru československé vlády předložená na zasedání SR 1.června a 2.června 1941 vinila Osuského ze špatně připravené evakuace československé armády z Francie, kritiku podpořili Ripka, Ingr, Slávik, Outrata, Bečko a Klecanda. Tento spor vygradoval začátkem července 1941, kdy bylo ke zmíněnému obvinění přidáno osočování Osuského ze selhání pařížského vyslanectví, což souviselo s přerušением komunikace mezi Osuským a NV. Osuský na obvinění reagoval písemně 14.srpna 1941 a od SR vyžadoval zdůvodnění červnových nařčení, záležitost se ovšem řešila opakovaně ještě několik dalších měsíců.

5.4 Mezidobí Hodžova působení v odboji

Beneš 15.října 1940 oslovil dopisem Hodžu, kde zdůrazňoval nutnost jednoty emigrace a poukazoval na kontraproduktivní důsledky opoziční činnosti Č-SNR, na nabídku funkce ve SR reagoval Hodža nesouhlasně 17.října 1940. Aby neohrozil dojednané uznání, tak Hodža Benešem nabídnutou funkci místopředsedy SR nakonec přijal, což bylo podmíněno ukončením jeho činnosti v Č-SNR, ale

¹⁶⁸ V souvislosti se svým hodnocením Benešova návrhu Osuský také vyslovil tezi, že Beneš ustavením NV a následným procesem uznání v červenci 1940 nerespektoval teorii kontinuity.

zejména slovenští exiloví ministři (J. Bečko a J. Slávik) a později i Outrata a Viest byli proti jeho jmenování do exilových orgánů. Oficiálně s postem v SR M. Hodža souhlasil 1. listopadu 1940 s upozorněním na rozdílný názor na slovenskou otázku, a akceptoval návrh řešit národnostní uspořádání republiky až po válce. V SR pracoval jen formálně, po uznání exilových orgánů měl ještě více svázané ruce, protože jeho roli v nich stanovil sám Beneš.

Přes členství v SR udržoval Hodža i nadále neoficiální styky s polskou reprezentací a současně zpochybňoval reprezentativnost slovenského zastoupení v československé vládě.¹⁶⁹ Polské kruhy se soustředily na spolupráci se skupinou kolem Hodži především kvůli Benešovu kladnému postoji vůči SSSR. Mezi Benešem a Hodžou bylo několik otázek na něž nikdy nemohli mít stejný názor, to samozřejmě ovlivnilo vývoj jejich vztahů v období emigrace, další spory mezi nimi vyvolávali také Benešovi spolupracovníci. Během svého „působení“ ve Státní radě měl Hodža na své straně jen J. Lichnera, navíc se někteří Benešovi příznivci ve vládě snažili spory mezi Hodžou a Benešem spíše vyvolávat, než je mírnit. Hodža zůstal ve svých názorech relativně konzistentní, protože jeho autonomistické snahy se projevovaly již při vzniku republiky, ačkoli s různou intenzitou. Radikální změnou prošel mezi začátkem léta 1938 a svým odchodem do exilu, nejprve usiloval o nezávislou slovenskou samosprávu uvnitř Československa, a poté se přetransformoval v radikálního autonomistu. I po této změně však uvažoval o nezávislé existenci Slovenska v rámci většího středoevropského celku, na konci své politické kariéry ovšem prosazoval autonomistické myšlenky příliš intenzivně, ačkoli doba nebyla dostatečně zralá na podobnou změnu.

6. února 1941 projednávala vláda aféru nařčení Hodži v článku časopisu *Gringoire* z 19. prosince 1940, kde byl Hodža označen za objednavatele francouzského nátlakového telegramu na vládu a prezidenta ČSR během mnichovské krize. Zmíněný telegram měl být v září 1938 odeslán francouzským vyslancem v Praze de Lacroixem ministru zahraničí Bonnetovi. Zatímco členové londýnské vlády byli na zmíněném zasedání pro ostrý postup vůči Hodžovi, dokonce hovořili o velezradě, a požadovali po prezidentovi jeho odvolání, tak Beneš s jakoukoli akcí proti němu nesouhlasil.¹⁷⁰ Po konzultaci s Benešem Hodža 17. února 1941 zmíněné

¹⁶⁹ KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 154-155.

¹⁷⁰ Podrobněji tuto tematiku rozvádí například KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 155-156; ČECHUROVÁ, J., KUKLÍK, J., ČECHURA, J., NĚMEČEK, J. *Válečné deníky Jana*

obvinění v tisku dementoval. Během jednání s Benešem v březnu a dubnu 1941 Hodža prohlásil, že svou spolupráci s vládou pokládá za téměř nemožnou, především kvůli špatným vztahům se Šrámkem a Bečkem. Právě v případě Hodži, který sice funkci v SR přijal, ale schůze nenavštěvoval, lze odvodit negativní ohlasy ze strany ostatních členů exilových orgánů vůči jeho osobě. Reálně se účastnil jen porady předsednictva SR 20. listopadu 1940, nedostavil se ani na zahajovací schůzi v prosinci 1941, ani během jara 1941 se jednání SR neúčastnil s odvoláním na špatný zdravotní stav. Již na jaře 1941 Hodža také uvažoval o odjezdu do USA, ale cestu nakonec odložil.

Podstatou emigračního sporu mezi Benešem a Hodžou byla diskuze o programu decentralizace a národnostním statutu. Hodža zdůrazňoval, že toto bylo v létě 1938 projednáno ve vládě, zatímco Beneš upozorňoval, že mělo jít o decentralizaci ČSR vůbec, tedy nejen o slovenský zemský sněm. Otázku národnostního statutu Beneš vnímal jako Hodžův argument pro západní mocnosti, ale Hodža jako východisko pro obnovu republiky.¹⁷¹ Ani Beneš nevyžadoval jednoznačně centralizovanou poválečnou republiku, tyto osobní názory vyjádřil ve svém stanovisku o Slovensku z počátku února 1941, kde mimo jiné říká: „Nesmí nikdo nikomu zazlívát, hlásí-li se k národnosti české nebo slovenské a stejně ...národnostní jednotě československé...“, „Otázka ústavní, tj. jaká míra decentralizace...rozhodnou se obě složky doma bratrskou dohodou a demokratickou cestou...“, „Češi nepůjdou do žádné federace..., v níž by Slováci měli figurovat jako samostatný činitel.“¹⁷² Slovenskou otázku považoval Beneš za místní, kterou lze vyřešit ustavením zemské samosprávy. O měsíc později se v dopise Papánkovi zmiňuje, že jeho postoje ke Slovensku zůstávají neměnné. E. Beneš se nikdy nevzdal myšlenky čechoslovakismu, ale současně si byl vědom, že slovenská část emigrace není reprezentativním vzorkem politického rozvrstvení na Slovensku.

Přestože se Osuský i Hodža během války zasazovali o slovenskou autonomii, nebyla tato jejich aktivita ze strany Slovenského státu přijímána kladně, naopak za organizaci zahraničního odboje ve Francii byl Osuský bratislavským soudem

Opočenského. 2001, s. 91-92.; LVOVÁ, M. *Mnichov a Edvard Beneš*. 1968, s. 34-36.; VNUK, F. *Slovenská otázka na západě v letech 1939-1940*. 1974, s. 364-365.

¹⁷¹ Podrobněji viz. KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 168.

¹⁷² Celý text dokumentu viz. *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. 1998, dokument č. 231, s. 266-267.

odsouzen k doživotnímu uvěznění. M. Hodža byl za svou činnost v emigraci odsouzen v nepřítomnosti na 18 let vězení.

5.5 Úsilí E. Beneše o definitivní uznání

Válečný vývoj v Evropě a ustavení exilového státního zřízení dovolily Benešovi zabývat se plánováním poválečné struktury střední Evropy, které vyústilo v jednání s polskou exilovou vládou. Československá prozatímní vláda byla Polskem uznána až 5.srpna 1940 výměnou dopisů mezi ministrem Zaleským a státním tajemníkem Ripkou.¹⁷³ Brzy poté 12.srpna 1940 vznikl v Londýně Kruh polsko-česko-slovenské kulturní spolupráce, ve kterém však figurovali jen opoziční českoslovenští politici. Na podzim 1940 Beneš jednal opět se zástupci polské strany, především s premiérem W. Sikorským, což bylo završeno 10. listopadu 1940 podpisem československo-polské deklarace. Následně 11.listopadu 1940 zveřejnili znění československo-polské deklarace o uvažované poválečné spolupráci na principu konfederace, 31.ledna 1941 byl ustaven koordinační výbor a konkrétní plán konfederace byl podepsán až 23.ledna 1942.¹⁷⁴ Také ze strany USA byla tato československo-polská aktivita vnímána pozitivně, ale mezi samotnými Poláky panovaly určité rozpaky z tohoto směřování.¹⁷⁵ Uvažované plány nakonec nebyly realizovány kvůli nesouhlasnému postoji sovětského vedení k takovému uspořádání středoevropského prostoru.

O uznání exilové vlády *de iure* se Beneš snažil memorandem z 3.února 1941, reakcí britské vlády byla zpráva od Lockharta 17.května 1941, že návrh uznávacích listin je téměř kompletní. Další memorandum zaslal E. Beneš Edenovi a Churchillovi 20.dubna 1941, zde mimo jiné žádá, aby exilová vláda byla uznána za nástupce poslední vlády První republiky.¹⁷⁶ Po příslibu Churchilla o brzkém uznání československé vlády z 18.dubna 1941 vyzval Beneš vládu ve vlasti k opatrnosti, aby neuváženým jednáním nepoškodili jeho úsilí. Teprve 26.května 1941 reagoval na Benešovo únorové memorandum Eden upozorněním, že překážkou i nadále zůstává existence protektorátní vlády, dále vyslovil obavu, že by plná akceptace londýnské

¹⁷³ Viz. NĚMEČEK, J. *Od spojenečství k roztržce*. 2003, s. 69.

¹⁷⁴ Ještě na konci roku 1942 Beneš tuto myšlenku zvažoval, ale vláda již v této době prosazovala jiné stanovisko.

¹⁷⁵ Zmíněno v dopisu Beneše Papánkovi z 5.května 1941 viz. *Ján Papánek za vojny Edvardovi Benešovi*. 1997, s. 74.

¹⁷⁶ Podrobněji viz. BRANDES, D. *Exil v Londýně 1939-1943*. 2003, s. 68-69.

vlády mohla narušit dobré vztahy mezi exilem a vlastí. Uznání de iure bylo dosaženo až 18.července 1941,¹⁷⁷ kdy šlo vlastně o nutnou reakci Britů zaskočených plným uznáním londýnského státního zřízení ze strany SSSR. Britské uznávací listiny obsahovaly výhradu, která československé vládě neposkytovala možnost výkonu jurisdikce nad československými Němci.

Oficiální sovětské uznání ČSR v meziválečných hranicích z 18.července 1941 znamenalo počátek směřování československého exilu na východ, to bylo potvrzeno také podpisem československo-sovětské spojenecké smlouvy. V konsekvenci s touto smlouvou vyzval prezident Beneš protektorátního prezidenta Háchu a ministerského předsedu Eliáše k rezignaci, což oba odmítli s odkazem na nevhodné načasování. Příklon exilové vlády na východ se projevil například i přizváním zástupců KSČ do SR od listopadu 1941.¹⁷⁸ Prozápadní tendence exilu ještě více upadaly po odjezdu Hodži do zámoří a odchodu Osuského z exilových orgánů.

Přislíbené definitivní uznání ze strany Velké Británie chtěl Beneš maximálně využít, proto již 4.června 1941 odeslal do USA dopis pro prezidenta Roosevelta, který mu předal vyslanec Hurban na audienci 24.července 1941. Uznání československé exilové vlády v USA se pokoušeli zajistit již v březnu 1941 Hurban a Papánek, předložili americkému ministerstvu zahraničí dvě memoranda, ve kterých se odvolávali na teorii kontinuity ČSR, s poukazem na to, že Spojené státy neakceptovaly vznik protektorátu, ani Slovenského státu. Roosevelt odpověděl kladně 30.července 1941, a sděloval Benešovi, že u československé prozatímní vlády byl jmenován mimořádný vyslanec USA.¹⁷⁹ Ze strany USA nešlo o plné uznání exilové vlády, protože součástí Winantova oficiálního oznámení bylo upozornění, že USA nepřijímá žádné závazky ohledně budoucích hranic.¹⁸⁰ USA Mnichov nikdy neuznaly, ani neakceptovaly volbu Háchy, proto nebyl z jejich strany problém přijmout Beneše jako jediného ústavně zvoleného prezidenta ČSR, což mohlo zjednodušit uznání vlády z jejich strany. Spojené státy však využívaly argumentace, že jako zástupce ČSR uznávají vyslance Hurbana, proto opětovně váhaly s uznáním londýnské exilové vlády. Plné mezinárodní uznání Československa ze strany USA

¹⁷⁷ Původně Britové počítali s plným uznáním v první polovině června 1941, ale kvůli vyjádření dominií bylo toto odloženo.

¹⁷⁸ HAVLÍČEK, F. *Eduard Beneš člověk, sociolog, politik*. 1991, s. 153.

¹⁷⁹ Podrobněji viz. BENEŠ, E. *The fall and rise of a nation*. 2004, s. 138-139.; BENEŠ, E. *Paměti*. 1947, s. 263-266.; BENEŠ, E. *Paměti 1938-45*. 2008, 3. sv., dokument č. 132, s. 435-436.

¹⁸⁰ Dopis velvyslance USA v Londýně J. G. Winanta J. Masarykovi z 31.července 1941.

bylo oznámeno 26.října 1942, poprvé Roosevelt oslovil Beneše jako prezidenta dopisem 28.října 1942.

Dopisem 3.října 1941 usilovali o odchod Osuského z vlády Slávik, Ingr a Ripka, Šrámek s tím souhlasil, a později se připojil i Feierabend, přes tyto výhrady Beneš Osuského v listopadu 1941 opětovně dosadil do vlády i SR na další období. Při rozhovoru s Lockhartem na toto téma Beneš řekl, že takto má Osuského lépe pod kontrolou. Beneš jednak nestál o další rozepře ve státních orgánech, a jednak zřejmě kalkuloval s tím, že mít oba bývalé oponenty pod dohledem je výhodnější. Současně také předpokládal, že při odvolání Hodži nebo Osuského z postu ve státních orgánech by mohla následovat reakce ze strany Velké Británie a pravděpodobně i upozornění na nejednotu v odboji. V dopise z 8.října 1941 požadovalo deset členů vlády, aby Beneš odvolal R. Bechyně z pozice předsedy SR, argumentovali jeho opozicí vůči vládě, jistou roli zde také mohl hrát fakt, že na jaře 1941 začal Bechyně vydávat socialistický stranický list „Nová svoboda“. To byl také důvod proč se ve druhém funkčním období činnosti SR v listopadu 1941 stal jejím předsedou P. Maxa, současně s touto změnou se zvýšil počet místopředsedů na pět.¹⁸¹ Již v létě 1941 se uvažovalo o rekonstrukci vlády, která nakonec proběhla až 27.října 1941, kdy byl do vlády přijat J. Stránský, čímž došlo k posílení levice.

V létě 1941 nesl Hodža velmi nelibě Benešovo východní směřování v zahraniční politice a 31.července 1941 řekl R. B. Lockhartovi, že podle jeho názoru je exilová vláda levicově zaměřená. V téže době 26.července 1941 byl v *Picture Post* uveřejněn článek „Dr. Hodža objasňuje své válečné cíle“, kde bylo uvedeno, že Hodža připustil alternativu monarchie v čele středoevropské federace, toto vyvolalo velmi bouřlivou odezvu na straně londýnského exilu obviňujícího Hodžu z pokusu o restauraci Habsburků, což ten rozhodně odmítal.¹⁸² M. Hodža odjel do USA v říjnu 1941, čímž přesunul těžiště své odbojové činnosti mezi americké krajanské organizace. V době jeho odjezdu do Ameriky si Beneš myslel, že s ním uzavřel dohodu ohledně jeho vystupování v USA, slíbil zachovávat pasivitu v politických záležitostech, ale podle Hodžova chování v zámoří to tak nevypadalo. Po Hodžově odjezdu do USA v říjnu 1941 se Beneš s Hodžou již nikdy nesetkal.

¹⁸¹ Změna provedena dekretem prezidenta 24.listopadu 1941, a souvisela s výše zmíněnou žádostí o dovolání R. Bechyně z pozice předsedy SR.

¹⁸² ČECHUROVÁ, J., KUKLÍK, J., ČECHURA, J., NĚMEČEK, J. *Válečné deníky Jana Opočenského*. 2001, s. 139.

Po svém příjezdu do Ameriky Hodža opět rozvířil diskuzi o slovenské otázce, a tím došlo k polarizování krajanské obce. Československé konzuláty se k němu chovaly chladně, část krajanského tisku vnímala jeho aktivity negativně a Hurban s Papánkem informovali Londýn o pokračování Hodžových opozičních aktivit.¹⁸³ Za pobytu ve Spojených státech se Hodžovi podařilo získat značné sympatie krajanské organizace slovenských evangelíků, které proto vystoupily ze Slovenského národního sdružení. 7. prosince 1941 v interview pro deník New York Times Hodža nastínil své politické názory a také svůj plán středoevropské federace. I ve Spojených státech se Hodža snažil uplatnit své plány na federalizaci střední Evropy, které byly vcelku přijatelné pro některé úředníky State Departamentu, ale průběh těchto interakcí nebyl dosud podrobněji zmapován.

Americké straně se vztah mezi Hodžou a Benešem jevil jako nesoulad liberála a konzervativce, takto to podával i Beneš, ale Hodža viděl jejich spor na pravo-levé ose, jako střet levice a středu. Americká agentura Overseas News Agency Hodžu brzy po jeho příjezdu do USA popsala jako prohabsburského politika a příznivce fašismu a antisemitismu.¹⁸⁴ Hodža byl přesvědčen, že většina útoků na jeho osobu, především šlo o články v tisku (například „Hodžoslovenský rozkol“ a „Persona non grata?“), je organizována z iniciativy exilové vlády J. Papánkem, ale Hodžovy aktivity v USA mohly narušit jednotu probenešovské části krajanů, kterou se po celou dobu snažil Papánek udržet.

¹⁸³ Hodžovy aktivity způsobily rozkol mezi krajanskými organizacemi. Součástí ČSNRA bylo Slovenské národní sdružení a Národní svaz slovenských evangelíků. NSSE se odtrhl od ČSNRA, označil Hodžu za hlavního představitele zahraničních Slováků a ztotožnil se s jeho ideou středoevropské federace. Část SNS Hodža přesvědčil o svém programu, ale předseda SNS J. Pelikán se postavil proti němu, čímž došlo k rozdělení SNS na dvě frakce, aby se zabránilo úplnému rozkolu SNS byl Hodžův program rozhodně odmítnut.

¹⁸⁴ LUKÁČ, P. *Milan Hodža v zápase o budoucnost' strednej Európy v rokoch 1939 - 1944*. 2005, s. 68.

6. Další vývoj v exilu

Definitivní uznání exilové vlády neznamenal konec problémů v řadách emigrace. Již v létě 1941 si Osuský stěžoval na nactriutrání ze strany ostatních členů SR,¹⁸⁵ při svém dalším působení v SR byl opakovaně napadán příznivci Beneše v souvislosti s evakuací z Francie, Osuský však tato obvinění popíral. Po jeho kritice na postup SR vůči němu a následném požadavku na omluvu od členů vlády došlo 12.ledna 1942 k vyhocení sporu mezi ním a vládou, což mělo za následek žádost členů vlády Benešovi, aby Osuského odvolal. Zdůvodňováno to bylo Osuského nerespektováním E. Beneše jako ústavního prezidenta ČSR, neúčastí na schůzích a neřešitelným rozporem o ideový základ odboje. Vláda se jeho stížností z předchozího léta zabývala až v únoru 1942, odmítavý postoj většiny členů SR vůči Osuskému vygradoval 30.března 1942, kdy byla schválena tzv. Poradní zpráva Státní rady k záležitosti Š. Osuského, nesouhlasili J. Paulíny-Tóth, M. Harminc a J. Lichner. Spory vedly 31.března 1942 až k žádosti Šrámka, aby prezident odvolal Osuského z postu státního ministra, a následně vyústily také v jeho odstoupení ze Státní rady 12.dubna 1942.¹⁸⁶

Tato aféra ze strany Osuského pokračovala u britského soudu, kam podal žalobu pro urážku na cti v souvislosti se zmíněným nepravdivým obviněním. Konečné rozhodnutí soudu dalo za pravdu Osuskému, který reagoval postupným vydáním čtyř kritických knih.¹⁸⁷ Kvůli obavám z možného vlivu Osuského v USA a nebezpečí jeho spojení s Hodžou mu bylo opakovaně znemožněno odcestovat do Spojených států, to se mu podařilo až na začátku roku 1945.

Snahy exilové diplomacie se v následujícím období zaměřily na oficiální odmítnutí Mnichovské dohody ze strany velmocí, v této souvislosti bylo zlomem prohlášení britské vlády z 5.srpna 1942,¹⁸⁸ které stanovilo, že při určování poválečných hranic ČSR nebudou brána v potaz ujednání z roku 1938 ani pozdější změny. Francie potvrdila neplatnost Mnichovské dohody dopisem generála de Gaulla předsedovi československé vlády 29.zář 1942. Teprve na podzim 1942 došlo k modifikaci pravomocí SR, jednalo se o rozšíření možností při přípravě a

¹⁸⁵ KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. Osuský a Beneš po Mnichově. In *Moderní dějiny Sv.10.* 2002, s. 293-294.

¹⁸⁶ Více viz. KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 125-126.

¹⁸⁷ Knihy vyšly v edici Pravda v letech 1942-1943 pod názvy – Pravda vítězí, Řízená demokracie, Triedenie duchov nastalo, Beneš a Slovensko.

¹⁸⁸ ORT, A. *Edvard Beneš - diplomat a politik.* 1994, s. 63.

projednávání dekretů prezidenta republiky. 13. listopadu 1942 proběhla změna ve vládě, kdy v souvislosti s aférou Caswick¹⁸⁹ podalo 11 členů vlády demisi, a v jejím novém složení chyběli E. Outrata a J. Nečas.

Počátkem prosince 1942 nastal problém s končícím sedmiletým funkčním obdobím prezidenta republiky počínajícím volbami v roce 1935. Tato vláda vyřešila na svém zasedání 21. listopadu 1942 vydáním vládního prohlášení podle, kterého Beneš zůstane ve funkci do té doby než bude možné provést novou ústavní volbu prezidenta.¹⁹⁰

V USA se od léta roku 1942 J. Papánek snažil přesvědčit americké ministerstvo zahraničí, aby zamezili Hodžovu negativnímu působení mezi krajany. Rozkol mezi slovenskými krajany ve Spojených státech, který Hodža způsobil pokračoval i po jeho smrti v roce 1943, a nastartoval kampaň proti Benešovi a Papánkovi.

V zahraniční politice lze v době války rozlišit dvě linie, jednak zahraniční politiku utvářenou nejprve v Paříži prostřednictvím NV, později prozatímním exilovým zřízením v Londýně, odvozující svou pozici od uznání ze strany SSSR, „Západu“ a akceptace protektorátním vedením. Druhá linie zahraniční politiky byla tvořena komunistickými emigranty. Navenek se mohl československý zahraniční odboj jevit jako nezávislá a demokratická skupina politicky kultivovaných činitelů, ale uvnitř byl relativně často zmítán různými diskuzemi a spory.

¹⁸⁹ Jednalo se o vládní krizi ze září 1942 – spor o financování odboje ze zbrojařských aktivit, také došlo ke střetu Feierabenda a Šrámka kvůli zadrženému dopisu Feierabendova spolubydlícího Jansy manželce do USA, který zachytili Britové. 12. listopadu 1942 podalo 11 členů vlády demisi.

¹⁹⁰ Usnesení exilové vlády ze 3. prosince 1942 KUKLÍK, J. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938 - 1945*. 1998, s. 106. Podrobněji viz. KUKLÍK, J., NĚMEČEK, J. *Proti Benešovi!*. 2004, s. 107-108.

7. Závěr

V počátcích odboje na evropském kontinentě bylo postavení E. Beneše jak v Londýně, tak v Paříži poměrně slabé, Francie podporovala výhradně Osuského a Velká Británie se přikláněla před porážkou Francie spíše na stranu Hodži. Po přesunu do Londýna Osuský svou pozici ztratil, což bylo do jisté míry způsobeno absencí kontaktů na britské politické scéně a zčásti také změnou politické garnitury ve Velké Británii. Přesunem centra odboje do Londýna získal jen Beneš, ten měl v tuto dobu díky činnosti Papánka a Hurbana jistou pomoc USA, a v souvislosti s aktivitami J. Masaryka a svými disponoval i mezi britskými politiky určitou podporou pro své snahy. Téměř po celou dobu exilu udržoval také přátelské styky se sovětskými diplomaty ve Velké Británii. Navíc západní spojenci svým přístupem k československé zahraniční akci vlastně hráli s československou kartou „vabank“, čímž fakticky Beneše postrčili do sovětské „náruče“.

Francie se snažila svou podporou opozičních snah směřovat československý exil podle svých představ. Nesrovnalosti mezi členy odboje zřejmě jak Francii, tak Velké Británii v určité fázi vyhovaly, získaly tím minimálně čas na rozhodování, co s československou věcí, kromě toho byla nejednota v odboji častou záminkou proč československé záležitosti neposunout dále. Francie ani Velká Británie až do faktického počátku války neprojevily téměř žádnou sebereflexi za Mnichov, ale stejné státy ve válce není nožno ztožňovat se státy jejichž představitelé stáli za Mnichovskou dohodou. Beneš i Papánek se snažili jednat podle plánu z doby po vzniku protektorátu, akce Osuského i Hodži toto narušovaly a komplikovaly, a to mohlo být příčinou Papánkova spíše negativního postoje vůči nim. Z dnešního pohledu se může zdát, že Papánek byl jediný Slovák, který stál za Benešem, ale tak jednoduché to nebylo. Situace v USA byla jiná, do jisté míry separovaná od dění v Evropě, a názory krajanské obce byly zidealizované a odtržené od evropské reality, kromě toho na půdě USA byl přeceňován vliv Beneše na evropské mocnosti. Z výše uvedeného vyplývá, že vztahy mezi stěžejními členy odboje byly poměrně zásadně ovlivněny vztahy jednotlivých mocností k nim.

Osuský se cítil oprávněn vést odboj především v Evropě, počítal s podporou zdejší emigrantské komunity, navíc Beneš byl podle jeho názoru soukromou osobou, a také jej do jisté míry vinil za výsledky Mnichova. Francouzská podpora, negativní reakce Ripky a Outraty na jeho osobu, a absence srovnatelného konkurenta jej v jeho

přesvědčení jen utrzovaly. Osuský musel být po tak dlouhém působení ve Francii touto skutečností alespoň částečně ovlivněn. Jeho jednostranná orientace na Francii byla sice pochopitelná, ale na druhou stranu vzhledem k chování Francie v době Mnichova a soustavných průtazích při ustavování československé vlády i ČSNV, byla Osuského sázka na francouzskou kartu do jisté míry naivní. Nicméně Osuského aktivity ve Francii, zejména zásluhy při formování zahraniční armády, byly poměrně zásadní. Jeho tvrdošíjné prosazování vlastní pravdy a opakované polemiky s Benešem i jeho přívrženci nebyly však pro situaci v odboji nijak přínosné.

Beneš ani Osuský neakceptovali platnost Mnichovské dohody, oba také podporovali ideu mezinárodní kontinuity Československa, ačkoli jeden ji chtěl spojovat s první, a druhý s druhou republikou. Osuského návrhy řešit slovenskou autonomii již v exilu se z dnešního pohledu jeví jako nevhodné, zejména vezmeme-li v úvahu existenci Slovenského státu, a nedostatečnou podporu takových postojů jak v emigraci, tak ve vlasti. Nepochybným faktem zůstává, že Benešovi blízcí spolupracovníci nebyli Osuskému příliš nakloněni, již od samých počátků odboje ve Francii posuzovali jeho činnost negativně, a po přesunu do Velké Británie byly jejich aktivity vůči němu vyloženě likvidační.

Beneš i Hodža byli velmi silné a složité osobnosti, které se zřejmě v tak vypjaté situaci, navíc se závažím Mnichova, museli názorově střetnout. Jejich dlouholeté působení ve vysoké politice mohlo být příčinou toho, že jim, zdá se unikaly jemné nuance kompromisu, což bylo pochopitelně jednotě odboje na škodu a nahrávalo to zejména vnějším kritikům československého exilu. Je velmi nepříjemné konstatovat, že právě dva politici takové úrovně jako byli Beneš a Hodža nedokázali v této problematické době „najít společnou řeč“, byť se oba o jisté kompromisy opravdu snažili, ale současně chtěli jeden druhého využít a posunout se tak sami do výhodnější pozice. Hodžovy autonomistické touhy pro Slovensko měly poměrně dlouhé trvání, byly patrné již krátce po vzniku ČSR, kdy navrhoval Slovensko pojmout jako samostatný subjekt v rámci nové republiky.

Vzhledem k Hodžově mnohaleté úspěšné politické kariéře působí ustavení SNR z jeho iniciativy, a také spolupráce s kontroverzními jedinci na půdě tohoto orgánu, jako těžko pochopitelný krok. Jediné vysvětlení, které se v souvislosti s tím nabízí je, že tato Hodžova akce byla vykalkulovaným plánem, jak Beneše přimět k ústupkům, což naznačují i někteří přímí účastníci dění. Hodžův tehdejší zdravotní stav mohl do jisté míry ovlivnit urputnější prosazování jeho tezí v emigraci, navíc

téměř neakceptoval změnu situace, jak dokázal návrhem na vytvoření orgánu podobného tzv. Pětce, byl zvyklý hrát v československé politice jednu z hlavních rolí, ale do exilového vlaku nastoupil až na druhé stanici, a ocítl se tak v nevýhodě. Také po přijetí funkce ve Státní radě zůstal Hodža v podstatě sám, protože členství v exilových orgánech nepřipadalo pro jeho zdiskreditované spolupracovníky z Č-SNR vůbec v úvahu. Postoj Hodži k ostatním členům exilu může na první pohled budít dojem, že mu nikdo nebyl dost dobrý, ale důvodem mohla být snaha získat významný vliv ve vedení odboje, domníval se že mu toto místo náleží za dřívější neodiskutovatelné politické zásluhy.

Na rozdíl od Čechů se o slovenském zastoupení v emigraci nedá říci, že by bylo reprezentativní, ať již ve smyslu stranického, tak ani s ohledem na názorové tendence ve vlasti. Všichni klíčoví slovenští hráči v odboji – Osuský, Hodža i Papánek, byli evangelíci, nechtěli se ztotožnit s katolickým Slovenským státem, nelze ale říci, že právě tyto spojnice je stavěly do stejné názorové linie ohledně slovenské autonomie. Konstatovat v souvislosti s autonomistickými snahami, že Hodža a Osuský dávali v emigraci přednost svým osobním ambicím nad státním zájmem, by byl velmi zjednodušený pohled. Hodžovo a Osuského prosazování slovenské autonomie je vlastně vzdálilo od ostatních Slováků, kteří se klonili k myšlence čechoslovakismu nebo pro ně tato otázka v exilu nebyla relevantní.

Mezi slovenskými členy odboje chybělo více zástupců katolických Slováků, důvodem mohla být právě existence Slovenského státu, která snad mnohé z nich uspokojila, a katolíci jako Bečko a Lichner zase byli přesvědčenými čechoslovakisty. Ohledně Slováků měl Beneš velmi dobré mínění o J. Papánkovi, což mohlo být částečně způsobeno tím, že od počátku zahraniční akce stál na Benešově straně. Papánek podporoval Benešův názor řešení slovenské otázky až po obnovení republiky, během odboje autonomii nijak neprosazoval, podle jeho názoru byli Slováci tak malý národ, že samostatná existence by pro ně nebyla výhodná.

Z ostatních členů odboje Beneš nemohl na svou stranu vybrat adekvátního spolupracovníka, byl tedy v podstatě odkázán jen sám na sebe, čímž jím učiněná rozhodnutí zcela pochopitelně postrádala kritický protipól. Na tento Benešův spíše „britský styl jednání“ mohly mít vliv také předchozí spory s Osuským, Hodžou a jinými členy odboje z let 1939 a 1940 vážících se převážně k francouzskému období československé akce. Uznání prozatímní československé vlády Velkou Británií v červenci 1940 bylo Benešovým úspěchem, a tím v podstatě zlikvidoval většinu

dosavadních slovenských zisků. Po celou dobu emigrace se Beneš také snažil opatrně vyvažovat své prozápadní a provýchodní chování, zřejmě i kvůli nejasným poměrům v budoucí střední Evropě. V současné době musíme velmi opatrně vnímat paměti přímých účastníků, jejichž pohled nelze považovat za příliš objektivní, a při studiu těchto materiálů je lehké překročit hranici vlastního objektivního pohledu, v podstatě tedy jde vždy o více či méně tendenční pojetí.

Převedení generála Prchalý do disponibility dobře ilustruje situaci, jaká v exilu panovala – osobní ambice vítězily nad objektivní politikou. Na závěr lze konstatovat, že ačkoli dosud byl tématice druhého odboje věnován poměrně široký prostor, stále zůstává mnoho otázek nezodpovězených, a různé úhly pohledů na toto období naší historie jsou bezesporu přínosné, jak z hlediska historografického, tak i z hlediska současných politických diskuzí. Tato práce by měla být chápána jako pokus o příspěvek ke zkoumání této nevyklé etapy české respektive československé politiky a o výklad vybraných otázek z dějin české politiky vztahujících se k počátečnímu období činnosti druhého československého odboje v letech 1938-1941.

Jmenný rejstřík

- **Armstrong, Hamilton Fish** – (1893–1973), americký novinář a politik, předseda Council on Foreign Relations a šéfredaktor časopisu Foreign Affairs. 20
- **Avenol, Joseph** – (1879–1952), francouzský diplomat, 1923–1932 zástupce generálního sekretáře a 1933–1940 generální Sekretář SN. 17
- **Bečko, Ján** – (1889–1972), československý sociálnědemokratický politik, poslanec Národního shromáždění, 1940 člen předsednictva ČSNV, 1940–1945 člen SR, 1941–1942 vedl Nejvyšší kontrolní úřad, 1942–1945 ministr sociální péče. 26, 44, 50, 51, 52, 61
- **Bechyně, Rudolf** – (1881–1948), československý sociálnědemokratický politik a novinář, poslanec Národního shromáždění, 1940–1945 předseda, a poté člen SR. 28, 32, 37, 42, 43, 45, 46, 55
- **Beneš, Bohuš** – (1901–1977), československý politik, redaktor Čechoslováka v Londýně, člen československé delegace na konferenci v San Franciscu, po válce konzul v San Franciscu, synovec Edvarda Beneše. 16
- **Beneš, Edvard** – (1884–1948), československý politik, ministr zahraničních věcí 1918–1935, prezident republiky 1935–1938, 1945–1948. 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62
- **Beneš, Vojta** – (1878–1951), československý senátor, politik, člen třetího exilového odboje, bratr Edvarda Beneše. 16
- **Benešová, Hana** – (1885–1974), čestná předsedkyně Československého červeného kříže v exilu, manželka Edvarda Beneše. 16
- **Bonnet, Georges** – (1889–1973), francouzský politik a diplomat, ministr zahraničních věcí v letech 1938–1939, poté krátce ministr spravedlnosti. 29, 51
- **Cadogan, Alexandr** – (1884–1968), britský politik a diplomat, v letech 1938–1945 stálý tajemník ministerstva zahraničí. 40
- **Clementis, Vladimír** – (1902–1952), československý komunistický politik, internován ve Francii, poté příslušník československé zahraniční armády, 1941–1945 redaktor československé sekce BBC, 1942–1945 člen Právní rady. 29
- **Čapek, Karel** – (1890–1938), český dramatik, básník, publicista a překladatel, redaktor Národních listů a Lidových novin, 1925–1933 předseda PEN klubu. 16
- **Červinka, John** – (1870–1951), čs. krajanský politik, 1920–1948 představitel Českého národního sdružení, 1939–1945 člen Československé národní rady. 19
- **Daladier, Edouard** – (1884–1970), francouzský politik, ministerský předseda 1938–1940. 17, 29, 30, 31
- **De Gaulle, Charles** – (1890–1970), francouzský generál a politik, 1940 státní sekretář pro vedení války a zakladatel francouzského Národního výboru, 1943 spolupředseda Francouzského výboru národního osvobození a předseda exilové vlády, 1944–1946 předseda prozatímní vlády. 57
- **De Ribes, A. Champetier** – (1882–1947), ministr několika francouzských vlád, 1939–1940

- náměstek ministra zahraničí,
francouzský žalobce
v Norimberském procesu. 31
- **Drtina, Prokop** – (1900–1980), pseudonym Pavel Svatý, československý právník a národněsocialistický politik, poslanec NS, osobní tajemník E. Beneše, politický referent předsednictva ČSNV v Paříži a poté Kanceláře prezidenta republiky. 11, 29
 - **Eden, Robert Anthony** – (1897–1977), britský diplomat a politik, 1935–1938 a 1941–1945 ministr zahraničních věcí, 1940 ministr pro dominia. 27, 41, 53
 - **Feierabend, Ladislav** – (1891–1969), československý agrární politik, člen exilové vlády v Londýně, představitel třetího exilového odboje v USA. 9, 11, 39, 42, 55.
 - **Futák, Ján** – (1914–1980), slovenský botanik a katolický kněz, 1939 člen SNR, 1940 člen Č-SNR, po porážce Francie se vrátil na Slovensko, kde byl rok vězněn. 36
 - **Hácha, Emil** – (1872–1945), československý prezident po abdikaci E. Beneše, státní prezident protektorátu. 25, 43, 48, 54
 - **Halifax, Edward Frederick Wood** – (1881–1959), britský konzervativní politik, ministr zahraničních věcí, velvyslanec v USA. 27, 31, 41, 44
 - **Harminc, Milan** – (1905–1981), slovenský diplomat, 1939 slovenský konzul ve Velké Británii, 1940–1943 tajemník J. Lichnera a člen SR, 1943–1945 příslušník britské armády. 57
 - **Hitler, Adolf** – (1889–1945), německý nacistický politik, říšský kancléř v letech 1933–1945. 20, 36, 42
 - **Hlinka, Andrej** – (1864–1938), slovenský katolický kněz a autonomistický politik, zakladatel Slovenskej ľudovej strany, 1920–1938 poslanec Národního shromáždění. 21
 - **Hodža, Milan** – (1878–1944), československý politik, ministr, premiér, od roku 1941 působil v USA, prosazoval koncepci federalizace střední Evropy. 8, 10, 13, 14, 23, 26, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61
 - **Hurban, Vladimír L.** – (1883–1949), československý legionář v Rusku, vyslanec v Káhiře, Švédsku, Norsku, Litvě, a USA(1936–1946), syn Svetozára Hurbana Vajanského. 9, 18, 22, 23, 24, 33, 54, 56, 59
 - **Chamberlain, Neville Arthur** – (1869–1940), britský konzervativní politik, ministerský předseda v letech 1937–1940, signatář Mnichova. 17, 43
 - **Churchill, Winston Spencer Leonard** – (1874–1965), britský politik a státník, ministr obchodu, vnitra, vojenství a letectva, šéf konzervativní strany, ministerský předseda v letech 1940–1945 a 1951–1955. 27, 40, 43, 44, 47, 53
 - **Chvalkovský, František** – (1885–1945), československý diplomat, vyslanec v Berlíně a Římě, ministr zahraničních věcí, vyslanec protektorátu v Berlíně. 16
 - **Ingr, Sergej** – (1894–1956), československý generál, ministr exilové vlády v Londýně, národní socialista, člen třetího exilového odboje v USA. 26, 27, 28, 29, 30, 32, 44, 50, 55
 - **Jaksch, Wenzel** – (1896–1966), německý sociálně demokratický politik, 1939–1945 předseda londýnské exilové sociální demokracie. 43

- **Janota, Milan** – (1896–1967), československý novinář, 1939 člen SNR, 1940 přešel na stranu ČSNV a byl úředníkem Správy věcí zahraničních. 36
- **Klecanda, Vladimír** – (1888–1946), československý politik, profesor historie, zástupce ve Správě pro službu informační ČSNV, 1940–1945 člen a místopředseda (1941–1942) SR v Londýně. 50
- **Klein, Vojtěch** – (?), slovenský katolický kněz, 1939 člen SNR, 1940 člen Č-SNR, po porážce Francie se vrátil na Slovensko. 36
- **Krofta, Kamil** – (1876–1945), československý diplomat, vyslanec ve Vatikánu 1920, Vídní 1921–1925 a Berlíně 1925–1927, ministr zahraničních věcí v letech 1936–1938. 16
- **La Guardia, Fiorello** – (1882–1947), člen Kongresu, 1934–1945 starosta New Yorku. 17
- **Lacroix, Léopold Victor de** – (1878–1948), francouzský diplomat, vyslanec v Praze. 51
- **Lichner, Ján** – (1897–1979), československý politik a poslanec, ministr exilové vlády v Londýně. 26, 44, 51, 57, 61
- **Lisický, Karel** – (1893–1966), československý diplomat, pracovník vyslanectví v Paříži, československý chargé d'affaires v Londýně. 16, 22, 27
- **Litvinov, Maxim Maximovič** – (1876–1951), sovětský politik a diplomat, 1930–1939 lidový komisař zahraničních věcí, 1941–1943 velvyslanec v USA, 1941–1946 zástupce lidového komisaře zahraničních věcí. 17
- **Lockhart, Robert Hamilton Bruce** – (1887–1970), britský novinář a diplomat, spojovací úředník mezi Foreign Office a československým exilem, diplomatický zástupce u československé prozatímní vlády, generální ředitel oboru politického zpravodajství Foreign Office. 39, 41, 43, 47, 49, 53, 55
- **Locher, Karel** – (1893–1959), československý diplomat, politik a novinář, 1940 člen Č-SNR, 1940–1941 internován ve Velké Británii. 35, 36, 42
- **Macháček, Pavol** – (1887–1969), slovenský katolický kněz a politik, 1939 vedoucí rozhlasového vysílání ČSNV, 1940–1945 místopředseda a poté člen SR. 26, 46
- **Majský, Ivan Michajlovič** – (1884–1975), sovětský diplomat, velvyslanec ve Velké Británii, náměstek lidového komisaře zahraničních věcí. 17
- **Martínek, Josef** – (1889–1980), redaktor Práva lidu, český krajanský pracovník v USA, za války tajemník ČSNRA. 19, 23
- **Masaryk, Jan** – (1886–1948), československý politik a diplomat, syn T. G. Masaryka, vyslanec v Londýně 1935–1939, ministr exilové vlády v Londýně, ministr v letech 1945–1948, šéf československé delegace v San Franciscu. 16, 17, 21, 27, 32, 59
- **Mastný, Vojtěch** – (1874–1954), československý diplomat a právník, vyslanec v Velké Británii, Itálii a Německu, předseda správní rady Živnobanky. 12
- **Maxa, Prokop** – (1883–1961), československý diplomat a politik, vyslanec v Nizozemsku, Polsku a Bulharsku, 1939–1940 pracoval v předsednictvu ČSNV, člen SR, 1941–1945 předseda SR. 32, 55
- **Moravec, František** – (1895–1966), řídil exilovou výzvědnou službu v Londýně jako zmocněnec Vojenské správy ČSNV, přednosta 2. zpravodajského odboru Ministerstva národní obrany, následně náčelník hlavního štábu

- Ministerstva národní obrany. 21, 43
- **Nečas, Jaromír** – (1888–1945), československý sociálnědemokratický politik a publicista, člen PÚ, 1940 – 1942 člen SR. 39, 42, 58
 - **Opočenský, Jan** – (1885–1962), československý archivář, historik a diplomat, generální konzul v Paříži, úředník předsednictva ČSNV, úředník exilového Ministerstva zahraničních věcí a archivář prezidenta E. Beneše. 12
 - **Osuský, Štefan** – (1889–1973), československý diplomat, vyslanec v Paříži 1920–1940, za války otevřeně vystupoval proti Benešovi, po válce žil v USA. 8, 9, 10, 13, 14, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 48, 49, 50, 52, 54, 55, 57, 59, 60, 61
 - **Outrata, Eduard** – (1898–1958), generální ředitel Zbrojovky v Brně, československý politik, ministr, člen exilové vlády, člen SR. 9, 27, 29, 30, 41, 50, 58, 59
 - **Papánek, Ján** – (1896–1991), československý diplomat, konzul v Pittsburghu, šéf ČIS v New Yorku, člen delegace v San Franciscu, velvyslanec u OSN, prezident Amerického fondu pro československé uprchlíky (American Fund for Czechoslovak Refugees). 8, 9, 14, 18, 21, 23, 24, 29, 32, 33, 39, 52, 54, 56, 58, 59, 61
 - **Paulíny-Tóth, Ján** – (1903–1966), československý diplomat a politik, 1939–1940 člen SNR a Č-SNR, člen SR, 1941–1943 místopředseda SR. 26, 30, 35, 37, 41, 57
 - **Prchala, Lev** – (1892–1963), československý generál, zemský vojenský velitel na východním Slovensku a Podkarpatské Rusi, ministr autonomní vlády Podkarpatské Rusi, emigroval do Polska, 1940 postaven ve Francii mimo činnou službu, následně v řadách protibenešovské opozice. 20, 27, 28, 33, 37, 44, 62
 - **Prídavok, Peter** – (1902–1966), slovenský politik, novinář, představitel protifašistického odboje ve Francii a Velké Británii, člen Hodžovy Č-SNR, po válce přední představitel slovenského exilu. 26, 35, 36, 37, 42, 44
 - **Rašín, Ladislav** – (1900–1945), československý právník a národně demokratický politik, syn A. Rašína, poslanec Národního shromáždění, 1939 představitel ilegálního PÚ. 16
 - **Ripka, Hubert** – (1895–1958), československý novinář a národnědemokratický politik, přednosta Správy pro službu informační ČSNV, státní tajemník, státní ministr v exilovém Ministerstvu zahraničních věcí, řídil československé vládní vysílání BBC, pověřen likvidací exilového státního zřízení. 9, 10, 16, 21, 26, 27, 29, 30, 32, 50, 53, 55, 59
 - **Roosevelt, Franklin Delano** – (1882–1945), americký politik, představitel Demokratické strany, prezident USA v letech 1933–1945. 17, 20, 22, 54, 55
 - **Schwarz, František** – (1891–1947), československý politik a novinář, poslanec Národního shromáždění, 1940 místopředseda Č-SNR, téhož roku internován ve Velké Británii. 35, 37, 42, 44
 - **Sinclair, Archibald Henry** – (1890–1970), britský liberální politik, 1940–1945 ministr letectví. 27, 41
 - **Slávik, Juraj** – (1890–1969), československý politik a diplomat, poslanec Národního shromáždění, ministr vnitra, vyslanec v Polsku, přednosta Správy sociálních věcí

- ČSNV, ministr vnitra a správce agendy ministerstva školství a národní osvěty exilové vlády. 14, 22, 30, 31, 34, 44, 50, 51, 55
- **Smutný, Jaromír** – (1892–1964), československý diplomat a politik, přednosta Kanceláře prezidenta republiky, generální konzul v Istanbulu, přednosta předsednictva ČSNV v Londýně, 1940–1945 přednosta Kanceláře předsedy ČSNV E. Beneše. 11, 27, 32
 - **Strang, William** – (1893–1978), britský diplomat, 1937–1939 vedoucí Central Department, později stálý podtajemník ministerstva zahraničí. 44, 45
 - **Stránský, Jaroslav** – (1884–1973), československý politik a novinář, poslanec Národního shromáždění, 1940–1945 člen SR, ministr spravedlnosti exilové vlády. 28, 47, 49, 55
 - **Syrový, Jan** – (1888–1970), československý generál a politik, zemský vojenský velitel v Čechách, náčelník hlavního štábu, 1938 předseda vlády, 1938–1939 ministr národní obrany. 16
 - **Szathmáry, Ladislav** – (1895–1946), československý diplomat, 1939 vyslanec Slovenské republiky v Polsku, 1939–1940 člen SNR, poté úředník ČSNV, chargé d'affaires, a poté vyslanec u norské exilové vlády. 26, 37
 - **Šrámek, Jan** Msgre. – (1870–1956), československý lidovecký politik a katolický kněz, poslanec Národního shromáždění, zakladatel a předseda Československé strany lidové, ministr pěti rezortů, úřadující místopředseda ČSNV v Paříži, 1940–1945 předseda exilové vlády v Londýně. 9, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 41, 42, 45, 46, 50, 52, 55, 57
 - **Táborský, Eduard** – (1910–1996), československý politik, tajemník E. Beneše. 11, 13
 - **Umanský, Konstantin Alexandrovič** – (1902–1945), sovětský diplomat, 1938–1939 chargé d'affaires v USA, 1939–1941 velvyslanec v USA, 1943–1945 velvyslanec v Mexiku. 18
 - **Viest, Rudolf** – (1890–1945), československý generál, generální inspektor slovenské armády, 1939–1940 člen ČSNV, velitel 1. československé pěší divize ve Francii, 1940–1944 státní tajemník Ministerstva národní obrany, zástupce vládního delegáta pro správu osvobozeného území, velitel 1. československé armády na Slovensku, zajat a popraven Němci. 26, 30, 34, 44, 51
 - **Zmrhal, Jaroslav Josef** – (1878–1951), československý krajanský novinář a politik v USA, předseda Československé národní rady v USA. 23

Fotografická příloha¹⁹¹

Titulek: Edvard BENEŠ - Štefan OSUSKÝ

ID: FO00534884

Datum pořízení: rok 1933

Popis:

Ministr zahraničních věcí Edvard Beneš (vlevo) a čs. velvyslanec ve Francii Štefan Osuský (uprostřed) před Elysejským palácem v Paříži v r.1933.

Zdroj: ČTK

Titulek: Edvard BENEŠ Milan HODŽA

ID: FO00534874

Datum pořízení: 31.12.1937

Popis:

Prezident Edvard Beneš (vlevo) a dr. Milan Hodža na Pražském hradě 31.12.1937

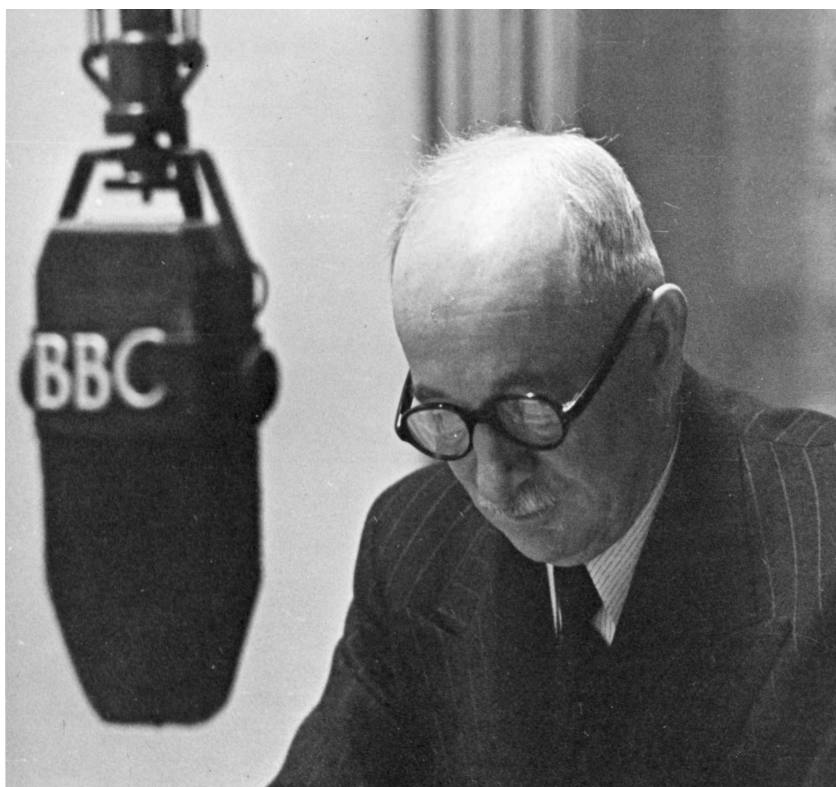
Zdroj: ČTK

¹⁹¹ Všechny fotografie použité v příloze pochází z Fotobanky ČTK - Fotoarchiv do roku 1948 viz. Česká tisková kancelář. *Fotobanka ČTK*. Dostupné z WWW: <<http://multimedia.ctk.cz/cs/foto/>>.

Titulek:
Ján PAPÁNEK
ID: FO00503643
Datum pořízení:
rok 1948
Popis:
Ján Papánek (1896
-1991) slovenský
novinář a
československý
diplomat (vpravo) s
americkým
právním poradcem
delegace USA při
OSN Ernstem
Grossem krátce
poté,co Papánek
krátce po únoru
1948 protestoval u

OSN proti sovětskému vměšování do vnitřních záležitostí ČSR a byl komunistickým režimem odvolán z funkce. **Zdroj:** ČTK

Titulek: Edvard
BENEŠ
Československý
exil 1939 - 1945
BBC projev
ID: FO00494617
Datum pořízení:
28.10.1943
Popis:
Prezident Edvard
Beneš při
rozhlasovém
projevu k
československým
občanům z
londýnského
studia BBC
28.10.1943 v den
25.výročí vzniku
ČSR.
Zdroj: ČTK

Seznam zdrojů

Literatura

- BALÍK, Stanislav; HLOUŠEK, Vít; HOLZER, Jan; ŠEDO, Jakub. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno : Masarykova univerzita v Brně - Mezinárodní politologický ústav, 2003. 181 s. ISBN 80-210-3307-X.
- BARTLOVÁ, Alena; THURZO, Ivan. *Slovenský Perikles : Náčrt životnej cesty Milana Hodžu, prvého slovenského predsedu vlády ČSR*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2008. 248 s. ISBN 978-80-8061-329-7.
- BEDNÁŘ, Miloslav. *Spravedlnost, demokracie a česká filosofie politiky : Úvahy nad proměnou hodnot po roce 1989*. Olomouc : Votobia, 1998. 160 s. ISBN 80-7198-352-7.
- BENEŠ, Bohuš. *Amerika jde s námi : Reportáž z přednáškového turné Edvarda Beneše po amerických univerzitách v roce 1939*. K vydání připravila a předmluvu napsala Věra Olivová. Praha : Společnost Edvarda Beneše, 1998. 125 s. ISBN 80-86107-03-5.
- BENEŠ, Eduard. *Tři roky druhé světové války : Projevy a dokumenty z r. 1938-42*. S úvodním slovem Huberta Ripky. Londýn : Týdeník Čechoslovák, 1942. 164 s.
- BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*. Praha : ČIN, 1947. 320 s.
- BENEŠ, Edvard. *Dopisy bratru Vojtovi 1938-1944*. K vydání připravila Věra Olivová. Praha : EVA, 1993. 73 s. ISBN 80-86107-05-1.
- BENEŠ, Edvard. *Paměti 1938-45*. Editor Milan Hauner. Praha : Academia, 2008. 3 sv. (414, 477, 619 s.). ISBN 978-80-200-1529-7.
- BENEŠ, Edvard. *Paměti : Část II. - Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha : Orbis, 1947. 518 s.
- BENEŠ, Edvard. *Šest let exilu a druhé světové války : Řeči, projevy a dokumenty z r. 1938-45*. Praha : Orbis: Družstevní práce, 1946. 496 s.
- BENEŠ, Edvard. *The fall and rise of a nation : Czechoslovakia 1938-41*. Introduced and edited by Milan Hauner. Boulder : East European Monographs, 2004. 190 s. ISBN 0-88033-535-1.
- BENEŠ, Edvard. *Válka roku 1939 : Dva projevy československého prezidenta na univerzitách v Edinburghu a v Glasgow 5. a 7. listopadu 1941*. Edice a

předmluva Věra Olivová. Praha : Společnost Edvarda Beneše, 2005. 51 s.
ISBN 80-86107-37-X.

- BRANDES, Detlef. *Exil v Londýně 1939-1943 : Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*. Praha : Karolinum, 2003. 570 s. ISBN 80-246-0488-4.
- BROD, Toman. *Osudný omyl Edvarda Beneše 1939-1948 : Československá cesta do sovětského područí*. Praha : Academia, 2002. 701 s. ISBN 80-200-0971-X.
- BROWN, Martin David. *Jak se jedná s demokraty : Britské ministerstvo zahraničí a českoslovenští emigranti ve Velké Británii, 1939-1945*. Praha-Plzeň : Beta-Dobrovský & Ševčík, 2008. 376 s. ISBN 978-80-7306-368-9.
- BŘEŇOVÁ, Halina. *Vzpomínky a dokumenty o životě, práci a zápasech Dr. Jána Papánka : Malá pocta velkému muži*. Praha : Faun, 1994. 56 s. ISBN 80-900844-0-1.
- BŘEŇOVÁ, Halina. *Život pro jiné : Ján Papánek 1896 - 1991*. Praha : Faun, 1995. 141 s. ISBN 80-900844-5-1.
- BUDÍN, Stanislav. *Věrní zůstali : Druhý odboj amerických Čechů ve východních státech Unie 1939-45*. Praha : Orbis, 1947. 306 s.
- ČECHUROVÁ, Jana; KUKLÍK, Jan; ČECHURA, Jaroslav; NĚMEČEK, Jan. *Válečné deníky Jana Opočenského*. Praha : Karolinum, 2001. 496 s. ISBN 80-246-0239-3.
- ČEJKA, Eduard. *Československý odboj na Západě : (1939-1945)*. Praha : Mladá fronta, 1997. 534 s. ISBN 80-204-0609-3.
- *České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století : Sborník prací k 65. narozeninám prof. dr. Roberta Kvačka*. Praha : Historický ústav, 1997. 534 s. ISBN 80-85268-61-2.
- *Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních 1940-1945*. Ed. Jan Němeček, Helena Nováčková, Ivan Šťovíček, Jan Kuklík. Praha : Karolinum, 2005. 648 s. ISBN 80-246-0941-X.
- *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945 : Dokumenty. Díl I (březen 1939 - červen 1943)*. Editoři Jan Němeček, Helena Nováčková, Ivan Šťovíček, Miroslav Tejchman. Praha : Státní ústřední archiv, 1998. 630 s. ISBN 80-85475-46-4.
- ČIERNY, Ján. *Nová orientácia zahraničnej politiky Československa : (1941-1948)*. Bratislava : Pravda, 1979. 323 s.

- DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš : Politická biografie českého demokrata. Část druhá: Prezident republiky a vůdce národního odboje(1935-1948)*. Praha : Karolinum, 2008. 792 s. ISBN 978-80-246-1473-1.
- *Dekrety presidenta republiky a nařízení československé zahraniční vlády, vyhlášené v londýnském Úředním věstníku československém*. Sestavil Ferdinand Bílek. Praha : Nakladatelství V. Linhart, 1946. 100 s.
- *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti : II. diel*. Editor Ján Beňko, et al.. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998. 319 s. ISBN 80-88878-48-9.
- *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943 I : Vztahy mezinárodní diplomacie k politice československé emigrace na západě*. K vydání připravily Libuše Otáhalová a Milada Červinková . Praha : Academia, 1966. 412 s.
- DRTINA, Prokop. *A nyní promluví Pavel Svatý ... : Londýnské rozhlasové epistoly z let 1940-1945*. Praha : Melantrich, 1947. 450 s.
- DRTINA, Prokop. *Československo můj osud : Kniha života českého demokrata 20.století*. Praha : Melantrich, 1991. 2 sv. (480, 250 s.). ISBN 80-7023-102-5.
- DUBOVICKÝ, Ivan. *Češi v Americe : České vystěhovalectví do Ameriky a česko-americké vztahy v průběhu pěti staletí*. Praha : Mezinárodní koordinační výbor zahraničních Čechů, 2003. 62 s. ISBN 80-86239-04-7.
- ĎURICA, Milan Stanislav. *Edvard Beneš a jeho vztah k Slovákům*. Bratislava : LÚČ, 2008. 56 s. ISBN 978-80-7114-668-1.
- *Edvard Beneš - československý a evropský politik : Nadace Jiřího z Poděbrad, Společnost dr. Edvarda Beneše a Středisko mezinárodních studií Jana Masaryka : sborník projevů a příspěvků k 110. výročí narození druhého československého prezidenta*. Praha : Nakladatelství a vydavatelství JP, 1994. 117 s.
- *Edvard Beneš 1884-1948 : Životopisný medailon, myšlenky a názory, politická stanoviska, nový dokument*. Připravila Věra Olivová ve spolupráci s Hanou Benešovou. Praha : Společnost Edvarda Beneše, 1994. 28 s. ISBN 80-901733-0-6.
- *Edvard Beneš a Československo : Sborník statí a studií*. Sestavil Josef Haubelt. Praha : Futura, 2005. 139 s. ISBN 80-86844-06-4.
- FEIERABEND, Ladislav Karel. *Politické vzpomínky I*. Brno : Atlantis, 1994. 475 s. ISBN 80-7108-071-3.
- FEIERABEND, Ladislav Karel. *Politické vzpomínky II*. Brno : Atlantis, 1994. 368 s. ISBN 80-7108-092-6.

- FIERLINGER, Zdeněk. *Ve službách ČSR : Paměti z druhého zahraničního odboje. Díl 1.* Praha : Svoboda, 1951. 365 s.
- FIERLINGER, Zdeněk. *Ve službách ČSR : Paměti z druhého zahraničního odboje. Díl 2.* Praha : Svoboda, 1948. 614 s.
- GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny zemí Koruny české : XV.a) 1938-1945.* Praha a Litomyšl : Paseka, 2006. 624 s. ISBN 80-7185-582-0.
- GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny zemí Koruny české : XV.b) 1938-1945.* Praha a Litomyšl : Paseka, 2007. 744 s. ISBN 978-80-7185-835-5.
- HAVLÍČEK, František. *Eduard Beneš člověk, sociolog, politik.* Praha : Prospektrum, 1991. 208 s. ISBN 80-85431-20-3.
- HITCHCOCK, Edward. *Edvard Beneš : Zasloužil jsem život míru.* Krnov : Kořínek, 2006. 287 s. ISBN 80-903184-8-7.
- *Ján Papánek za vojny Edvardovi Benešovi : Dokumenty 1939 - 1945 výběr.* Editor Slavomír Michálek. Bratislava : VEDA, 1997. 206 s. ISBN 80-224-0501-9.
- KALVODA, Josef. *Role Československa v sovětské strategii.* Kladno : DÍLO, 1999. 427 s. ISBN 80-902530-1-6.
- KALVODA, Josef. *Z bojů o zítřek : Díl 3. Historické eseje.* Kladno : DÍLO, 1998. 287 s. ISBN 80-902530-0-8.
- KLÁTIL, František. *Beneš o dnešku a zítřku.* Londýn : Čechoslovák, 1945. 49 s.
- KLÁTIL, František. *Jak to bylo v Paříži : Líčení o počátcích boje o svobodu za druhé světové války.* Londýn : Kruh autorových přátel, 1944. 96 s.
- KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české : XIV. 1929-1938.* Praha a Litomyšl : Paseka, 2002. 768 s. ISBN 80-7185-425-5.
- KŘEN, Jan. *Do emigrace : Buržoazní zahraniční odboj 1938-1939.* Praha : Naše vojsko, 1963. 580 s.
- KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy.* Praha : Argo, 2005. 1111 s. ISBN 80-7203-612-2.
- KŘEN, Jan. *V emigraci : Západní zahraniční odboj 1939-1940.* Praha : Naše vojsko, 1969. 615 s.
- KUKLÍK, Jan. *Londýnský exil a obnova československého státu 1938 - 1945 : Právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci.* Praha : Karolinum, 1998. 176 s. ISBN 80-7184665-1.

- KUKLÍK, Jan. *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940*. Praha : Karolinum, 1996. 196 s. ISBN 80-7184-138-2.
- KUKLÍK, Jan; NĚMEČEK, Jan. *Hodža versus Beneš : Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války*. Praha : Karolinum, 1999. 286 s. ISBN 80-7184-828-X.
- KUKLÍK, Jan; NĚMEČEK, Jan. *Proti Benešovi! : Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939-1945*. Praha : Karolinum, 2004. 488 s. ISBN 80-246-0777-8.
- LAŠTOVIČKA, Bohuslav. *V Londýně za války : Zápasy o novou ČSR 1939-1945*. Praha : SNPL, 1960. 613 s.
- LIŠKA, Vladimír. *Causa Edvard Beneš*. Olomouc : Fontána, 2005. 280 s. ISBN 80-7336-219-8.
- LOCKHART, Robert Hamilton Bruce. *Přichází zúctování*. Krnov : Vladimír Kořínek, 2004. 500 s. ISBN 80-903184-3-6.
- LUKÁČ, Pavol. *Milan Hodža v zápase o budúcnosť strednej Európy v rokoch 1939 - 1944*. Editor Štefan Šebesta. Bratislava : VEDA, 2005. 350 s. ISBN 80-224-0909-X.
- LVOVÁ, Míla. *Mnichov a Edvard Beneš*. Praha : Svoboda, 1968. 285 s.
- MACKENZIE, Compton. *Dr Beneš*. Praha : Družstevní práce, 1947. 514 s.
- MALÍŘ, Jiří; MAREK, Pavel, et al. *Politické strany : Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004 : I.díl Období 1861-1938*. Brno : Doplněk, 2005. 1024 s. ISBN 1081-289-2005.
- MALÍŘ, Jiří; MAREK, Pavel, et al. *Politické strany : Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004 : II.díl Období 1938-2004*. Brno : Doplněk, 2005. 804 s. ISBN 1081-290-2005.
- MASARYK, Jan. *Volá Londýn*. Praha : Panorama, 1990. 270 s. ISBN 80-7038-201-5.
- MASTNÝ, Vojtěch. *Vzpomínky diplomata : Ze vzpomínek a dokumentů československého vyslance*. Editoři Eduard Kubů, Petr Luňák, Otto Novák. Praha : Karolinum, 1997. 271 s. ISBN 80-7184-410-1.
- MICHÁLEK, Slavomír. *Diplomat Štefan Osuský : 1889-1973*. Bratislava : VEDA, 1999. 520 s. ISBN 80-224-0565-5.

- MICHÁLEK, Slavomír. *Ján Papánek - politik, diplomat, humanista : 1896-1991*. Bratislava : VEDA, 1996. 280 s. ISBN 80-224-0451-9.
- NĚMEČEK, Jan, et al. *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940 : (16. březen 1939-15. červen 1940)*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2002. 732 s. Dokumenty československé zahraniční politiky. ISBN 80-86506-22-3.
- NĚMEČEK, Jan, et al. *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940-1941*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů: Historický ústav Akademie věd ČR, 2006. 422 s. ISBN 80-86506-55-X.
- NĚMEČEK, Jan. *Od spojení k roztržce : Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945*. Praha : Academia, 2003. 373 s. ISBN 80-200-1145-5.
- NĚMEČEK, Jan. *Soumrak a úsvit československé diplomacie : 15.březen 1939 a československé zastupitelské úřady*. Praha : Academia, 2008. 638 s. ISBN 978-80-200-1638-6.
- *Odboj a revoluce 1938 - 1945 : Nástin dějin československého odboje*. Praha : Naše vojsko, 1965. 440 s.
- OPOČENSKÝ, Jan. *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*. Kritické vydání připravil Milan Hauner ve spolupráci s Markem Ďurčanským, Václavem Podaným a Michalem Šulcem. Praha : Archiv Akademie věd České republiky v nakladatelství Arenga, 2000. 368 s. ISBN 80-902464-6-X.
- ORT, Alexandr. *Edvard Beneš - diplomat a politik*. Praha : Irma, 1994. 87 s. ISBN 80-901353-1-5.
- PEKNÍK, Miroslav, et al. *Milan Hodža : Štátník a politik*. Bratislava : VEDA, 2002. 383 s. ISBN 80-224-0690-2.
- RATAJ, Jan; KLIMEK, Antonín; ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. *Z druhé republiky : 1.díl*. Praha : Historický ústav Armády České republiky - Památník odboje, 1993. 203 s.
- RATAJ, Jan; KLIMEK, Antonín; ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. *Z druhé republiky : 2.díl*. Praha : Historický ústav Armády České republiky - Památník odboje, 1993. 188 s.

- REES, Neil. *Prezident Beneš v Anglii : Československá vláda v exilu v Londýně a v Buckinghamském hrabství za druhé světové války*. Praha : Společnost Edvarda Beneše, 2006. 64 s. ISBN 80-86107-38-8.
- *Reflexe dějin Československa 1918-1948 v historiografii na počátku 3. tisíciletí : Soubor příspěvků z workshopu, který se konal v Historickém ústavu AV ČR dne 5. února 2008*. Uspořádal Jan Němeček. Praha : Historický ústav, 2008. 258 s. ISBN 978-80-7286-132-3.
- RIPKA, Hubert. *S východem a západem*. Londýn : Čechoslovák, 1944. 129 s.
- RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa : Od počátků do převzetí moci*. Praha : Academia, 2002. 284 s. ISBN 80-200-0957-4.
- RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století : Česko-slovenské vztahy ve 20. století 1.díl*. Bratislava; Praha : Academic Electronic Press; Ústav T.G. Masaryka, 1997. 360 s. ISBN 80-88880-09-2.
- *Slovenské národné rady*. Zostavil Miroslav Pekník. Bratislava : Národné literárne centrum - Dom slovenskej literatúry, 1998. 201 s. ISBN 80-88878-25-X.
- *Slovensko-české vzťahy v kontexte strednej Európy*. Editorka Zuzana Poláčková. Bratislava : VEDA, 2005. 496 s. ISBN 80-224-0859-X.
- *Slovenský politický exil v zápase za samostatné Slovensko : Materiály z vedeckej konferencie konanej v Bratislave 5.-6. júna 1995*. Bratislava : Dom zahraničných Slovákov, 1996. 319 s. ISBN 80-88841-03-8.
- SVOBODA, Ludvík. *Cestami života I*. Praha : Naše vojsko, 1971. 456 s.
- ŠOLC, Jaroslav. *Slovensko v českej politike*. Banská Bystrica : M. O. Enterprise, 1993. 251 s. ISBN 80-85342-02-2.
- TÁBORSKÝ, Eduard. *Pravda zvítězila : Deník druhého zahraničního odboje*. Praha : Družstevní práce, 1947. 464 s.
- TÁBORSKÝ, Eduard. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*. Praha : Mladá fronta, 1993. 328 s. ISBN 80-204-0365-5.
- VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny české politiky v dokumentech*. Praha : Professional Publishing, 2005. 764 s. ISBN 80-86419-89-4.
- VNUK, František. *Slovenská otázka na západe v rokoch 1939-1940*. Cleveland : Prvá katolícká slovenská jednota, 1974. 408 s.
- *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně : I.díl (1940-1941)*. Editoři Jan Němeček, Ivan Šťovíček, Helena Nováčková, Jan Kuklík. Praha : Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, 2008. 880 s. ISBN 978-80-86495-52-1.

- ZEMAN, Zbyněk. *Edvard Beneš : Politický životopis*. Praha : Mladá fronta, 2000. 344 s. ISBN 80-204-0770-7.

Časopisecké studie

- BYSTRICKÝ, Valerián. Milan Hodža a slovenská otázka koncom 30.rokov. In *Moderní dějiny : Sborník k dějinám 19. a 20. století Sv.7*. Praha : Historický ústav, 1999. s. 33-44.
- FIALA, Jan. Ještě dr. E. Beneš a Mnichov. In *Historie a vojenství : Časopis Historického ústavu Armády ČR Roč.40 č.4*. Praha : Magnet-Press, 1991. s. 153-162.
- JOŽÁK, Jiří. K historii československé zahraniční akce v USA : (15.března – 1.září 1939). In *Historie a vojenství : Časopis Historického ústavu Armády ČR Roč.40 č.5*. Praha : Magnet-Press, 1991. s. 43-77.
- KALVODA, Josef. Osuský kontra Beneš. In *Střední Evropa : Revue pro středoevropskou kulturu a politiku Roč.10 č.40*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994. s. 60-71.
- KLIMEK, Antonín. Edvard Beneš : Postava v mlhách. In *Historie a vojenství : Časopis Historického ústavu Armády ČR Roč.40 č.4*. Praha : Magnet-Press, 1991. s. 142-152.
- KOCIAN, Jiří. „Benešova strana“ a „její“ prezident za druhé světové války. In *Moderní dějiny : Sborník k dějinám 19. a 20. století Sv.3*. Praha : Historický ústav, 1995. s. 159-171.
- KOCIAN, Jiří. Program obnovy Československa v českém politickém spektru v letech 1939–1945. In *Moderní dějiny : Sborník k dějinám 19. a 20. století Sv.2*. Praha : Historický ústav, 1994. s. 163-170.
- KŘEN, Jan. Dr. Beneš za války. In *Československý časopis historický : Roč.13 č.6*. Praha : Academia, 1965. s. 797-826.
- KŘEN, Jan. Hodža : Slovenská otázka v zahraničním odboji. In *Československý časopis historický : Roč.16 č.2*. Praha : Academia, 1968. s. 193-214.
- KUKLÍK, Jan. Edvard Beneš a Milan Hodža : Od Mnichova do vytvoření Československého národního výboru v Paříži. In *Moderní dějiny : Sborník k dějinám 19. a 20. století Sv.7*. Praha : Historický ústav, 1999. s. 85-102.

- KUKLÍK, Jan; NĚMEČEK, Jan. Česko-Slovenská národní rada v Paříži 1940 : Dokumenty. In *Moderní dějiny : Sborník k dějinám 19. a 20. století Sv.6*. Praha : Historický ústav, 1998. s. 175-237.
- KUKLÍK, Jan; NĚMEČEK, Jan. K počátkům druhého exilu Edvarda Beneše 1938-1939. In *Český časopis historický : Roč.96 č.4*. Praha : Academia, 1998. s. 803-823.
- KUKLÍK, Jan; NĚMEČEK, Jan. Osuský a Beneš po Mnichově : K nepublikované části pamětí vyslance Štefana Osuského. In *Moderní dějiny : Sborník k dějinám 19. a 20. století Sv.10*. Praha : Historický ústav, 2002. s. 293-313.
- NĚMEČEK, Jan. Československá diplomatická mise v Moskvě : březen-prosinec 1939 - Věnováno památce doc. dr. Františka Janáčka. In *Moderní dějiny : Sborník k dějinám 19. a 20. století Sv.4*. Praha : Historický ústav, 1996. s. 221-277.
- NĚMEČEK, Jan. Edvard Beneš a Sovětský svaz 1939-1940. In ŠESTÁK, Miroslav. *Slovanské historické studie : Sv.23 Pocta Henrykovi Batowskému*. Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. s. 179-195.
- ŠUSTEK, Vojtěch. Státní rada v Londýně v letech 1940 - 1941. In *Sborník archivních prací : Roč.44 č.2*. Praha : Ministerstvo vnitra ČR - odbor vydavatelství a nakladatelství tisku, 1994. s. 239-333.

Internetové zdroje

- Česká tisková kancelář. *Fotobanka ČTK* [online]. 2010 [cit. 2010-05-19]. Dostupné z WWW: <<http://multimedia.ctk.cz/cs/foto/>>.